

DANMARKS FOLKEMINDER NR. 31

DANSKE BØNDERGAARDE

GRUNDPLANER OG KONSTRUKTIONER

FOREDRAG HOLDT VED

DET 3DE NORDISKE FOLKELIVS- OG FOLKEMINDE-

FORSKERMØDE I KØBENHAVN 1924

AF

H. ZANGENBERG

MED 64 *ILLUSTRATIONER OG ET KORT*

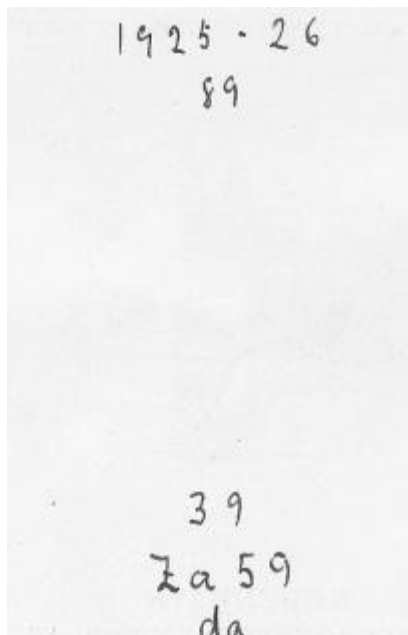

KØBENHAVN
DET SCHØNBERGSKE FORLAG
1925

For de mig tildelte Understøttelser til Billedstoffet bringer jeg herved Direktionen for den grevelige Hjelmsjerne-Rosencroneske Stiftelse og Direktionen for Carlsen-Langes Legatstiftelse, Gammel Kjøgegaard, min ærbødigste Tak.

København, April 1925.

H. ZANGENBERG.

KBHVN. NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKJÆR)

INDHOLDSFORTEGNELSE.

Side

Forord 5

Indledning. Ældre og yngre Synspunkter for Studiet af den danske Bondegaard. Ældre litterære Beretninger om Byggeskik. H. F. Feilberg. Den kunstindustrielle Udstilling i København i 1879. Direktør Bernhard Olsen. Dansk Folkemuseum og Fri-landsmuseet. Den store nordiske Udstilling i København i 1888. R. Nejborg. P. Laurid- sen. E. Tang-Kristensen. Nyere Litteratur. Samlinger til Jydsk Topografi og Historie samt Amtsaarbøgerne. Chr. Ax. Jensen. Jørgen Olrik. Nationalmuseets Undersøgelser af Byggeskik 7

Bønderbygningernes Grundplaner. Ombygning af Gaardene er ofte vildledende for Bedømmelsen af Gaardens oprindelige Grundplan. Den enlængede Gaard (Lyrehuset. Ild- stedernes Antal. Udskudshusene. Den fynske Gaard. Den alsiske Gaard). Byplaner med enlængede Huse og Gaarde. — Den tolængede Gaard. Byplaner med Parallelgaarde (Parallelgaarde i Jylland. Parallelhuse paa Sjælland. Vinkelhuse. Vinkelboet). — Den tre- længede Gaard (Den alsiske Gaard. Den fynske Gaard. Det fynske Boels- og Hus- mandssted). — Den firlængede Gaard (Den lollandske Gaard. Den sjællandske Gaard. Den fynske Gaard. Den jydsk Gaard).

Den en- og tolængede Type er den ældste15

Bønderbygningernes Konstruktioner. Rygaasen i Bønderbygningerne. Grundmur (Alder og Konstruktion). Bindingsværk (Jordgravne Stolper. Stolper paa Sten. Fod- tømmer. Primitivt Bindingsværk. Rigere Bindingsværk). Hulvægge. Raftetaget. Klinede Tavl. Dukkede Gavle. Risflettede Vægge. Højremshuset. Danmarks ældste kendte Bondegaard. Sule- og Højremshus. Sulebygninger (Jydske Suler. Fynske Suler). Kon- struktionstypernes Udbredelse67

Kort over Konstruktionstypernes, Fodtømmerets og Bolhusenes Udbredelse i Danmark87

Stedfortegnelse over Udskuds- og Sulehuse89

Henvisninger og Noter94

FORORD.

VED det 3die nordiske Folkelivs- og Folkemindeforsker møde i København den 12te og 13de August 1924 var jeg af Mødeudvalget blevet opfordret til at holde et Foredrag om danske Bøndergaarde og deres Udviklingshistorie. Det stod mig klart, at Opgaven, der her stilledes, var forholdsvis vanskelig, Tiden var begrænset og Emnet stort.

Jeg maatte derfor indskrænke mig til at omtale de to vigtigste Led indenfor Studiet af Bøndergaardene, nemlig Plantyperne og Konstruktionerne, og undlade al Omtale af Bygningsydre og nærmere Udvikling af Enkeltheder i Beboelseshusenes Grundplaner. Foredraget var ledsaget af en Række Lysbilleder, væsentligst Gengivelser af egne Opmaalinger, Tegninger og Fotografier. Disse stammer dels fra tidligere Studium af sjællandsk Boligskik, til hvilket jeg gentagne Gange er blevet understøttet af den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, hvorfor jeg herved bringer min hjerteligste Tak, dels fra mit Undersøgelsesarbejde som Underinspektør ved Nationalmuseets 3die Afdeling: Dansk Folkemuseum. Den ledende Tanke ved Udarbejdelsen af Foredraget var at give en Oversigt over Forskningens nuværende Standpunkt paa dette Omraade. Foredraget vandt Bifald, og jeg havde den Ære, baade fra udenlandsk og indenlandsk Side at modtage Opfordringer til at lade det komme frem paa Tryk.

Ved at udsende det her foreliggende lille Arbejde efterkommer jeg de Opfordringer, som jeg da modtog, idet jeg dog maa meddele, at jeg har udvidet og omarbejdet Foredraget en Del, navnlig det sidste Afsnit om Konstruktionstyperne, og desuden som Indledning tilføjet en lille Oversigt over Udviklingen af Studiet af vore Bøndergaarde.

Billedstoffet er desuden udvidet med adskilligt flere Billeder end det var muligt at bringe ved Foredragets Afholdelse i August i Fjor, og denne Forøgelse skyldes især de givne Understøttelser fra den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse og Carlsen-Langes Stiftelse, Gammel Kjøgegaard, til Tilvejebringelse af Billedstoffet og til Udgivelsen.

F. Hendriksens Reproduktionsatelier har udført Billederne med vanlig Omhu, et Arbejde, hvortil der har været stillet særlige Fordringer. For at lette den indbyrdes Sammenligning mellem Grund-

planerne, er disse Planer alle holdt i samme Maalestok: 1:400, paanær de 2 første, Fig. 1 og 2, der ingen Ruminddelinger indeholder. Disse er fremstillet i Maalet 1:800, og Byplanerne i 1:8000. En enkelt Situationsplan, Fig. 54, fremsættes i Maalet 1:2000. Tværnittene af Husene er holdt i Maalet 1:100, da en yderligere Nedsættelse i Maal vilde forringe deres Værd som Studiemateriale.

Det vedføjede Kort er fremstillet i Maalet 1:3000.000, hvorved det har været muligt at holde det indenfor Bogens Format.

Fremstillingen af dette lille Arbejde er bygget dels paa Uddrag af den foreliggende meget spredte Litteratur, dels paa egne Iagttagelser. Det følger i Hovedsagen de nye Grundsynspunkter, der er fremsat af Nationalmuseets Inspektører Chr. Axel Jensen og Jørgen Olrik, hvem der her bringes min oprigtige Tak for den Velvilje, der stedse vises mig overfor mit Arbejde. Ligeledes kan jeg takke det kgl. nordiske Oldskriftsselskab samt Steen Hasselbalchs Forlag i København for Laan af Klichéer, henholdsvis Afbildningerne Fig. 20, Fig. 14 og 24.

Sidst og ikke mindst takker jeg alle de mange, som ved deres velvillige Modtagelse paa mine Undersøgelsesrejser ude i Landet bidrager til at lette mig denne Del af mit Arbejde, og det er mit Haab, at disse Rejser stadigt maa bidrage til at knytte faste Forbindelser mellem det Museum, hvorved jeg har den Ære at være ansat, og store Dele af Landets Befolkning. Uden Støtte fra dennes Side vil det næppe lykkes Museet, særligt Frilandsafdelingen ved Lyngby, at fuldføre det af Museets Stifter, afdøde Direktør Bernhard Olsen, saa smukt paabegyndte Arbejde. De gamle Bønderbygninger, og særligt de, som har størst antikvarisk Interesse for Bygningsstudiet, forsvinder Aar efter Aar med saa rivende Hast, at der er en virkelig Fare til Stede for at Frilandsmuseet, paa Grund af de faa Midler, der staar til dets Raadighed, ikke i tilsvarende hurtigt Tempo kan forøge sin Bygningssamling, og saaledes bliver sat ud af Stand til i Fremtiden at løse sin Opgave.

Lyngby, i April 1925.
H.ZANGENBERG.

INDLEDNING.

KENDSKABET til Bygningskikke og Bygningsformer ved vore gamle Bønderbygninger lider endnu af følelige Mangler, ja savnes endog fuldstændigt for mange Sognes og Herreders Vedkommende. Imidlertid er dette Kendskab ganske uundværligt, naar man vil sætte sig ind i Sæd og Skik hos den danske Almue, da netop Bondegaarden i høj Grad afspejler det danske Bondelivs Kulturudvikling gennem Tiderne, ligesom den jo danner den faste Ramme, hvorom og hvori det gammeldags Liv levedes, helt ned mod vore Dage.

Da der har været en stor Forskel paa Bøndernes Vilkaar i Landets forskellige Egne, er det forstaaeligt, at den danske Bondegaards Bygningsformer har været stærkt afhængige af stedlige Særegenheder, bestemte af saavel Naturforhold som Kulturudvikling.

Grunden til den ringe Opmærksomhed, der indtil den seneste Tid har været vist disse Bygningsforhold, føler man maaske bedst ved at betragte en saadan gammel Gaard, som den viser sig i det omgivende Landskab. Den fremtræder meget beskedent, og er ofte saa uanselig af Ydre, at den næsten smelter sammen med sine Omgivelser og Landskabet, hvori den findes, hvorfor man er meget tilbøjelig til at overse den. Og dog er det et Savn i landskabelig Henseende, naar en saadan gammel Gaard forsvinder, ligesom det jo uimodsigeligt er et uerstatteligt Tab, naar den ovenikøbet afløses af stilløse moderne Bygninger.

Den enkle Opbygning og den ligefremme, men ofte uligevægtige Inddeling af Vinduer og Vægflader i disse Bygninger, der, især paa Sjælland, gerne viser en fuldstændig Mangel paa ydre Udsmykning, har ikke kunnet tiltrække sig fortjent Opmærksomhed, og det har maaske været medvirkende Aarsag til, at der ikke tidligere har været tillagt de gamle Gaarde

nogen særlig kunstnerisk Værdi udover det rent maleriske. I videnskabelig Henseende har fejlagtige Synspunkter for Bedømmelsen af Bygningernes historiske Værd medført, at man lige til den sene Tid i saa høj Grad har overset dem, at desværre overordentligt meget af stor Værdi er gaaet tabt.

Man er nemlig i Almindelighed stiltiende gaaet ud fra, at den danske Bondegaards Bygningsform tilhørte en saa sen Tid, at man ikke har kunnet tillægge den nogen nævneværdig historisk Betydning. Man har ment, at Gaardenes Grundplaner var Efterligninger af Herregaarde og Klostre, og en flygtig Sammenligning mellem de norske og nordsvenske Gaarde og den danske Gaard har især bestyrket denne Opfattelse. Den norske Gaards spredte Enkelthuse betegner vel utvivlsomt et ældre, mere primitivt Standpunkt end de almindeligst kendte sammenbyggede danske Lænehuse, lagt omkring en firkantet Gaardsplads, og den nordsvenske Gaards Enkelthuse, samlede i Række — som Længer — uden dog at være voksede sammen under et Tag, indtager vel rimeligvis et Udviklingstrin mellem disse Gaardformer. Tilstedeværelsen af den danske enlængede Gaard og den tolængede Parallelgaard synes man i tidligere Tid ganske at have overset, og dog betegner disse to Gaardformer sikkert det ældste kendte Trin i den danske Bondegaards Udvikling, et Udviklingstrin, der ved sin Forekomst i Middelalderen peger tilbage mod Oldtiden. Paa tilsvarende Vis har man med Hensyn til Konstruktionerne taget det som en Selvfølge, at vor hjemlige Lerklining mellem Stolper, som har været brugt her i Landet indtil den sidste Tid, nødvendigvis maatte være en yngre Byggemaade end det nordlige Skandinaviens knuthuggede Bjælkebygninger.

Imidlertid er det ubestrideligt, at Lerklining mellem jord-gravede Stolper var kendt i Danmark i en fjern Oldtid, og at dette Træk, saavel som mangan anden Oldtidsarv, endnu den Dag i Dag kan spores i vore gamle Bønderbygninger. Oldtidsarv findes baade i Konstruktioner og i Mundarternes Navne paa Bygningernes enkelte Længer eller Dele af disse.

Trods de nævnte Misforstaaelser og deraf følgende Kølighed over for Studiet af den danske Bondegaard, har der dog været enkelte Mænd, som ved deres Arbejder har gjort en

betydelig Indsats, der har været grundlæggende for Studiet af dansk Bondebygning. Allerede nu skal blot nævnes Navne som: H. F. Feilberg, Bernhard Olsen, Evald Tang-Kristensen, R. Mejborg og P. Lauridsen.

I Tiden, der gik forud for disse Mænds Arbejde, har det beroet paa Tilfældigheder, at der fremkom yderst kortfattede Beretninger om Byggeskik, og for det meste har disse Beretninger været koblet sammen med topografiske Skildringer. Af de ældre spredte lagttagelser, udgivet paa Tryk, stammer de bedste fra Slutningen af 18. Aarhundrede og Begyndelsen af 19. Aarhundrede, og er væsentligt bygget paa Oplysninger, samlede af Præster og Embedsmænd i forskellige Egne af Landet.¹⁾ Gode, men meget knappe Oplysninger findes ligeledes i Professor Gr. Begtrups: Agerdyrkingens Tilstand i Danmark. Kbhvn. 1803-1812. Nævnes maa ogsaa C. Molbechs: Dansk Dialect Lexikon, Kbhvn. 1841, hvori findes adskillige Oplysninger om Bygningernes Rum og konstruktive Enkeltheder.

Mere værdifulde Beskrivelser fremkom i den sidste Halvdel af det svundne Aarhundrede, da H. F. Feilberg i 1863 udsendte sin Bog »Fra Heden«, der senere efterfulgtes af flere og stedse lødigere Arbejder fra samme Haand²⁾, som kulminerede og afsluttedes i hans Ordbog over jydsk Almuesmål, I—IV, 1886-1914, hvilken Bog ogsaa, ligesom Molbechs Dialektleksikon, er til megen Nytte ved Studiet af danske Bøndergaarde.

Det var dog især to Udstillinger, der kraftigt bidrog til at Undersøgelserne af vore Bønderbygninger tog Fart. Den første var den kunstindustrielle Udstilling i København i 1879, der ved sin Opstilling af Bondestueinteriører vakte den største Opmærksomhed og blev den egentlige Aarsag til Oprettelsen af Dansk Folkemuseum i 1885. Museet blev stiftet af nu afdøde Direktør Bernhard Olsen, paa hvis Initiativ Interiørerne paa den kunstindustrielle Udstilling var blevet til. Dansk Folkemuseum udvidedes senere med et Bygningsmuseum, hvortil den første Begyndelse gjordes ved Erhvervelsen af Frilandsmuseets nuværende Hallandsstue fra Ståmhult i Årstad Härad, og Loftshuset fra Åbro i Småland. Begge Bygninger opstilledes i 1897 i Rosenborg Have i København,

hvorfra de i 1900-1901 flyttedes og blev genopstillede i det i 1901 aabnede Frilandsmuseum i Folevad ved Lyngby. Begyndelsen til dette blev gjort med Bygningerne: Ostenfeldgaarden fra Sydslesvig, Hallandsstuen, Loftshuset og Næsgaardene fra Nørre Skaane. Fra Direktør Bernhard Olsens Haand foreligger flere Tidsskriftartikler, som behandler Bøndergaarde. Hovedsummen af disse er dog samlet i de første Udgaver af »Vejleder ved Frilandsmuseet«, samt i Folkemuseets Kataloger.

Den næste Udstilling, der skulde faa en særlig Betydning for den systematiske Bygningsundersøgelse her hjemme, var den store nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling i 1888, der fremtvang det første Forsøg paa en ganske vist flygtig Landsundersøgelse af Bygningstyper og Konstruktioner. Denne Undersøgelse blev foretaget i 1887 af daværende Litterat, senere Professor R. Mejborg, der paa denne Maade indhentede og samlede Stof og Opmaalinger til sin Bog »Gamle danske Hjem«, København 1888.

En stor Del af det indsamlede Stof fik Mejborg dog ikke offentliggjort, da Værkets Omfang maatte indskrænkes betydeligt, men Samlingerne, der opbevares i Nationalmuseet, er af en stor Værdi, fordi Undersøgelsen blev foretaget paa et Tidspunkt, da der endnu fandtes Materiale i Mængde til en indgaaende Redegørelse for Bygningsskikke i Landets forskellige Egne.

Mejborg fik senere paabegyndt Udgivelsen af sit stort anlagte Værk: »Nordiske Bøndergaarde i det 16., 17. og 18. Aarhundrede«, hvoraf dog kun det første Bind: »Slesvigske Bøndergaarde«, naæede at blive forelagt Offentligheden i 1892.

Værket blev 3 Aar senere Genstand for en stærk Kritik af Skoleinspektør P. Lauridsen ³⁾, der påviste, at Mejborg mellem nord- og mellemslesvigsk Byggeskik havde draget en Skillelinie, der ikke fandtes, idet Indhusets Tredeling med Beboelse i den ene Ende og Stald, Lo og Lade i den anden Ende af Bygningen langt fra var ukendt i Nordslesvig, som af Mejborg antaget. Yderligere opstillede Lauridsen grundige og klare Beviser mod Mejborgs Antagelse af den firlængede Gaardform som den oprindelige danske Type, og af den sammenbyggede Vinkelgaards Afstamning fra Nordfrisland.

Der er imidlertid Grund til at være begge Forskere taknemmelig for deres Arbejder, Mejborg for hans med utrættelig Flid indsamlede Materiale og det overordentlig smukke og tiltalende kunstneriske Udstyr, hvori Arbejderne fremkom, og Lauridsen for hans grundlæggende Arbejde om sønderjydske Bygningsskik, og hans nøjere bestemte Grændse mellem dansk og saksisk Bygningsskik, der dog ikke er rigtig med Hensyn til Halvøen Svansen⁴⁾, ligesom hans ensidige Fastholder af, at Loen altid er indskudt mellem Beboelsen og Stalden i den enlængede Gaardform, ikke heller holder Stik. Som Forholdene nu ligger, maa Mejborgs Værk og Kritiker deraf nøje sammenholdes, hvis man vil danne sig et nøjere Skøn over, hvad der fra dansk Side er udrettet til Oplysning af sønderjydske Byggeskik.

Af endnu levende ældre Forskere maa endvidere, og ikke mindst, fremhæves Evald Tang-Kristensen, hvis Bøger: »Gamle folks fortællinger om det jydsk almueliv«⁵⁾ indeholder en Mængde Træk og Oplysninger, der berører Bygningsskikkene.

Yderligere findes i »Samlinger til Jydsk Historie og Topografi« en Del spredte Afhandlinger, der er af den største Interesse og Betydning for Studiet af Bygningsskikkene i Jylland.⁶⁾

De sidste 20-25 Aar har betegnet et kraftigt Opsving i dansk Hjemstavns- og Folkemindeforskning, og heraf falder ogsaa en Del ind under Begrebet Bygningsskik. At nævne alle disse Sær-Beskrivelser fra saavel »Danmarks Folkeminder« som de forskellige Aarbøger fra de historiske Amts-Samfund og flere Godsbeskrivelser, ligger udenfor denne lille Oversigts Rammer, og at fremhæve den ene af disse for den anden vil være ganske uretfærdigt. Med særligt Henblik paa Bygningsstudiet kunde der dog maaske være Grund til at henvise til Kredslæge J. S. Møllers Afhandling: »Bolligskik i Kalundborgegnen i ældre Tid« i Amtsaarbogen »Fra Holbæk Amt«, 1914-15, som en mønstergyldig Beskrivelse fra en enkelt af Landets Egne. Endvidere maa Opmærksomheden henledes paa de statelige og smukke Hefter, der af Kunstakademiets Architekturskoler: »Foreningen af 3die December 1892«, er udgivet i København i Aarene 1911 og 1916 om gamle Bygninger paa Landet. Begge Hefter indeholder Op-

maalinger af sønderjydske Bygninger med tilhørende Fotografier og ledsagende Tekst.

Et afgørende Brud med de ældre Synspunkter, der indtil for 10 til 15 Aar siden endnu var almindeligt gældende overfor Studiet af vore gamle Bøndergaarde, betegner Museumsinspektør, Magister C. A. Jensens fortjenstfulde Arbejde for en dybere Forstaaelse af Konstruktionerne i den danske Bondegaard, som blandt andet gav sig Udslag i en Afhandling i 1915 om »Stolper og Suler« i Tidsskriftet Fortid og Nutids 1ste Bind, Side 60-77. Et lignende Brud betegner Museums inspektør Jørgen Olriks Paavisning af Lævn af ældre Tidens Byggeskik i Bønderbygningernes Grundplaner, først fremsat i en Anmeldelse i 1910 af K. Rhamm's Bog: Ethnographische Beiträge zur germanisch-slavischen Altertumskunde — Braunschweig 1905-8, i Danske Studier 1910 (Side 113-123), senere forelagt for en større Offentlighed i Afhandlinger i Daniel Bruuns Danmark, Land og Folk, I, og i Tidsskriftet Nær og Fjern i Januar 1924.

Nutiden maa i høj Grad paaskønne disse banebrydende Arbejder, der hvert paa sit Omraade har aabnet nye Veje og Udsigter for Studiet af den gamle danske Bondegaard.

Den ovenfor fremsatte lille Oversigt er langt fra udtømmende, den har kun haft til Hensigt at antyde Hovedtrækkene i det Arbejde ved Studiet af Bøndergaardene, der her i Landet baade skriftligt og i Gerning hidtil er fremkommet, saavel for en større Offentlighed som for snævrere og fag-interesserede Kredse. Det fremgaar imidlertid heraf, at alt, hvad der tidligere er udkommet paa Tryk, er spredte Arbejder, og nogen samlet Fremstilling af Byggeskikkene i den danske Bondegaard har vel været planlagt og paabegyndt af Mejborg, men er aldrig blevet afsluttet, og den er saaledes endnu uskrevet her hjemme. At der endnu fra adskillige af Landets Egne fattes os Kendskab til disse Æmner, gør det vel ønskeligt, at en saadan samlet Fremstilling udsættes, indtil alt det væsentlige, der endnu mangler, er indsamlet, og enhver fremtidig Beskrivelse af en enkelt Egns Byggeskik, der især hviler paa Iagttagelser af de endnu tilbage værende gamle Bygninger og paalidelige Erindringer om disse, maa derfor imødeses med den største Interesse og Opmærksomhed.

Den rivende Udvikling af vort Landbrug i de sidste 50 Aar har ført en stærk Udslettelse med sig af den danske Bondestands ældre materielle Kultur, og den stærke Omdannelse af gamle Bygninger eller Nedrivning af disse for at give Plads for Bygninger, mere passende for Nutidsbrug, truer i høj Grad med at ødelægge de Levninger af gammel dansk Bygningskultur, som endnu findes i vore ældre Bønder-bygninger, der Aar efter Aar indskrænkes betydeligt i Antal uden at der vises dem synderlig Interesse, i hvert Fald fra Landbefolkningens Side.

Det er derfor i yderste Tid at en systematisk Undersøgelse af disse gamle Bygninger foregaar her i Landet, og Dansk Folkemuseum har siden 1920 haft den Glæde at kunne iværksætte en saadan Undersøgelse som en direkte Fortsættelse af det Arbejde, der af Nationalmuseets 2den Afdeling, naar Tid og Lejlighed har været dertil, er blevet udført paa dette Omraade af Museumsinspektør, Magister C. A. Jensen.

Da Museets Personale imidlertid er for faatalligt til at foretage en alt-omfattende Undersøgelse, maa vi indskrænke os til at foretage Rekognoscerings-Rejser i Landet, opmaale, fotografere og undersøge de særligt værdifulde Ting, der findes, og vi haaber saaledes ad Aare paa denne Maade at faa reddet det væsentligste af gammel Bygningskultur fra Forglemmelse.

Til dette Undersøgelsesarbejde vil Dansk Folkemuseum i København, Vesterbrogade 5, være taknemmeligt for at modtage en Haandsrækning fra enhver, som af Interesse for denne Sag vil yde os en saadan. Museet har ladet udarbejde en Forespørgsel, der som Vejledning vil blive tilsendt alle, der vil yde os en saadan Hjælp, og Besvarelser, større eller mindre, vil blive modtaget med den største Taknemmelighed. Det samme gælder Meddelelser om, hvor i Landet der findes gamle Gaarde og Huse, som menes at være en Undersøgelse værd, samt rettidige Meddelelser om saadanne gamle Bygningers Forsvinden, saa at Museet, efter Evne, kan faa fotograferet, maalt og undersøgt dem forinden.

Da vi altsaa staar midt i Undersøgelsesarbejdet, er det forstaaeligt, at der ikke kan gives nøjagtige geografiske Grændser for Typernes og Konstruktionernes Udbredelse. Jeg maa

derfor indskrænke mig til blot at give Antydninger af, i hvilke Egne de forskellige Plantyper og Konstruktioner findes eller tidligere er forekommet, og det er særligt disse to Hovedfaktorer, som vil blive behandlet i de følgende Afsnit, idet de er af saa afgjort Betydning ved Studiet af Bygningsskikkene i de gamle Bøndergaarde.

BØNDERBYGNINGERNES GRUNDPLANER.

DEN, der rejser i det nuværende Danmark, vil, ved en overfladisk Betragtning, komme til det Resultat, at den danske Bondegaard udelukkende bestaar af fire Længer, mere eller mindre sammenbyggede, dog for det meste sammenbyggede saaledes, at Længerne omslutter en firkantet Gaardsplads, med eller uden Mødding. Et nøjere Eftersyn og Studium af Gaardenes Bygninger vil imidlertid snart overbevise om, at en saadan Betragtningssmaaade vil være aldeles vildledende og fejlagtig for adskillige Egnes Vedkommende, idet den firlængede sammenbyggede Form ofte er opstaet i en meget sen Tid, ikke sjældent i 19de Aarhundrede, som det f. Eks. ses af Fig. 1, der viser en østsjællandsk Gaard, som jeg fandt den i Byen Sigerslev i December 1923. Den skraverede Del af Planen viser, hvorledes Gaarden har set ud i 1820. Gaarden er altsaa ved Tilbygning i 19de Aarhundrede blevet sammenbygget af fire Længer og dens oprindelige Form udvisket.

Sjældnere er det, at firlængede Gaarde indskrænkes og i Tidens Løb faar et mindre Længeantal; men det er dog hændeligt, som det ses af et andet Eksempel, Fig. 2, fra Tingstrup i Thy, der viser, hvorledes en oprindelig firlænget Gaard ogsaa i det 19de Aarhundrede er blevet omdannet, saaledes at den nu viser sig som en trelænget Gaard. Disse Eksempler er blot tilfældigt valgte, og der kunde• vises en Mængde andre lignende Tilfælde til Tydeliggørelse af, hvor

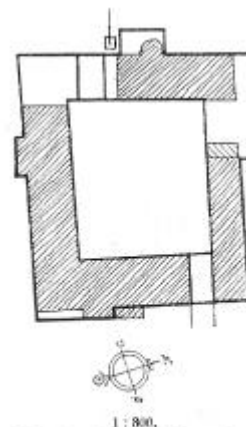

Fig. 1. Gaard i Sigerslev.
Store Hedinge Landsogn.
Stevns Herred i Præstø Amt.
De stærkt optrukne Linier viser
Gaardens nuværende Form.

Fig. 1. Gaard i Sigerslev.
Store Hedinge Landsogn.
Stevns Herred i Præstø Amt.
De stærkt optrukne Linier viser
Gaardens nuværende Form.

varsom man maa være med fra de nuværende Bygninger at slutte sig til den oprindelige Typeform uden en nøjere Undersøgelse.

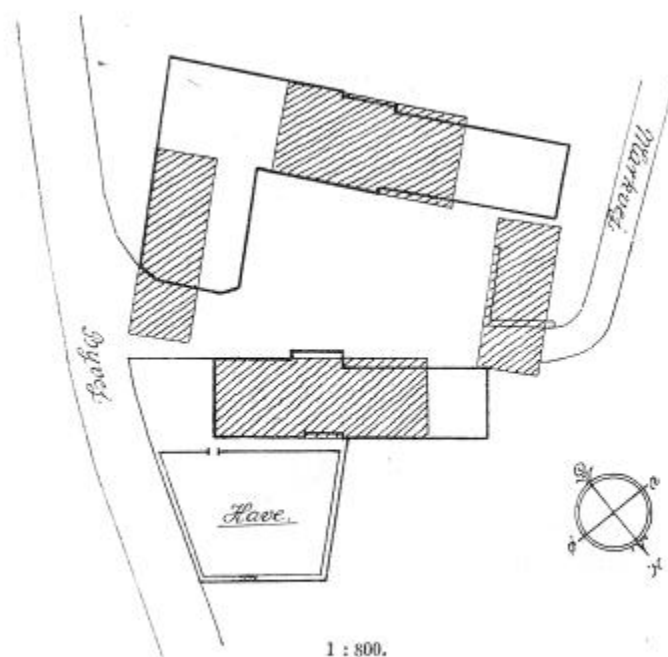

Fig. 2. Gaard i Thingstrup. Thisted Landsogn.
Hundborg Herred. Thisted Amt.

Fig. 2. Gaard i Thingstrup. Thisted Landsogn
Hundborg Herred. Thisted Amt.

De oprindelige Plantyper, som findes i Danmark, er meget varierende, idet Gaardene bestaar af baade en, to, tre og fire Længer, ja endog undertiden af endnu flere Længer, enten spredtliggende eller sammenbyggede. At fordele disse Typer indenfor geografisk bestemte Grænser lader sig i det store og hele næppe gøre, da de saa at sige optræder jævnsides overalt i vore Landsbyer, især hvis man indtager det mindre Landbrugs Bygninger: Halvgaardene og Boelsstederne, i sine Undersøgelser. Disse er nemlig ifølge Sagens Natur altid af langt enklere Grundplan end de større Gaarde. Men der synes dog med Hensyn til de en- og tolængede Gaardtyper at kunne gives noget snævrere geografiske Grænser, som jeg ved min Gennemgang af Plantyperne nu skal antyde.

Den enlængede Gaard er utvivlsomt den ældste Form for det danske »Længehus«. Som Beboelseshus fandtes det enlængede Hus allerede i Oldtiden her i Landet, og af Oldtidshuse vil der særlig være Grund til at fremhæve det i Fig. 3

viste Hus fra Syd-Thy, som fornylig er blevet fremdraget at Nationalmuseets 1ste Afdeling. Det var fra den romerske Jernalder og var, ligesom et Par Huse, der er blevet fundet i Vendsyssel, af en ret anseelig Størrelse, o. 14,5 m langt og 4 m bredt og af rektangulær Form.

Huset havde lerklinede Vægge og havde aabenbart været et Aarhus med Tag af Tørv, lagt paa Rafter. Det Laa, som danske Bønderhuse næsten altid gør det, solret d.v.s. med de 2 Kort-sider i Øst og Vest, og havde Indgangsdør paa Midten af Husets Langside mod Nord, og udenfor den fandtes Brolægning.⁷⁾ Det er maaske ikke udelukket, at Huset i sin østlige Ende har indeholdt Stald; i hvert Fald er det et afgjort gammelt Træk, at Stalden har været sammenbygget med Beboelsen, i Forlængelse af denne, og under samme Tag. — Et islandsk Æventyr⁸⁾, som senest i Middelalderens Slutning er indvandret til Øen fra Danmark, oplyser om denne Byggeskik, at »Det er viden om i Danmark Skik paa smaa Gaarde, at alle Herberger, baade for Folk og for Fæ, findes under eet Tag, det ene for Enden af det andet. Det var ogsaa her (d. v. s. i den Gaard, hvor Fortællingen tænkes at foregaa) saaledes, at Bondens Køer stod i Rummet nærmest ved Skaalen (d. v. s. Beboelsesrummet), saaledes at der var et Skillerum imellem, i den anden Ende af Skaglen var Ildhuset«— Her omtales altsaa i Middelalderen den enlængede Type som bestaaende af Stald, Beboelse og Ildhus, og man faar et levende Indtryk af, hvor uforandret denne Længetype har holdt sig gennem Tiden ved Sammenligning mellem denne Skitsering af Middelalderens enlængede Hus og en Kommissionsbetænkning fra 1684 om Bøndergaardene paa Møn⁹⁾, samt de endnu i vor Tid forekommende gamle enlængede Bygningstyper, hvoraf de yngste senest er opført i den sidste Trediedel af det 18de Aarhundrede, idet de i høj Grad ligner hinanden. Den eneste Ændring, der er sket med Typen, er egentlig denne, at den, i hvert Fald senest i Løbet af

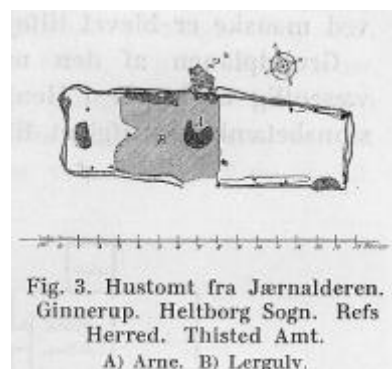

Fig. 3. Hustomt fra Jernalderen.
Ginnerup. Heltborg Sogn. Refs
Herred. Thisted Amt.
A) Arne. B) Lergulv.

17. Aarhundrede, er blevet udvidet med Lo og Lade, og at deri Beboelsen er sket en Om-dannelse af Ildsteder og derved maaske er blevet tilføjet flere Rum.

Grundplanen af den mønske Gaard ses af Fig. 4, der væsentlig er tegnet i Henhold til den før nævnte Kommissionsbetænkning afgivet til Kongen i Anledning af, at Hest-

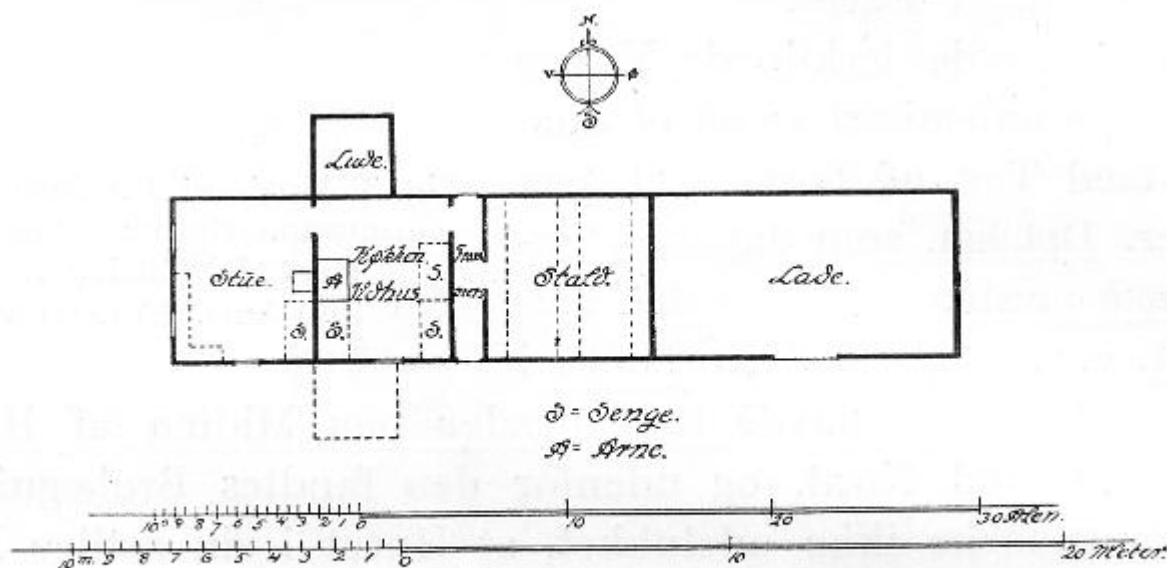

Fig. 4. Gaard fra Møn.
Efter Fr. Bojsen: »Af Møn's Historie« VI.

Fig. 4. Gaard fra Møn.
Efter Fr. Bojsen: »Af Møn's Historie« VI.

garden i den nærmeste Tidsperiode skulde have sit Kvarter der paa Øen. I Betænkningen hedder det blandt andet: »Husværelser belagende, da findes paa faa Steder Lejlighed, at Garden kan logere hos Bonden, eftersom det ikke vel kan tjene, at de bo og ligge i een Stue tilsammen med Familien, og Kjøkkenet, hvor Bondens Folk, være sig Kvindfolk eller Mandfolk, have deres Leje, er mere et Røgested end tjenligt til Husværelse. De øvrige Bondens Huse bestaa kun i Stalden til hans Kvæg og Lade til hans Korn, som paa de fleste Steder er ét Hus tilsammen med Stuen og Kjøkkenet, foruden at Husene findes saa lave, at næppe Mennesker, men ingen stor Hest kan staa skikkeliges med sit Hoved under

Loftet Ikkun paa faa Steder hos Bonden findes Skorstene, som dog er meget farligt« I 1697 blev det derfor Bønderne paa Møn befalet, at de inden to Aar, under Fæstes Fortabelse, skulde opføre Skorstene, da de ikke havde »hverken Skorsten eller Esse moren over det hele Land«. Med Hensyn til Ildstedet, da er dettes Udvikling i det danske Bondehus gennem Tiderne en af de Enkeltheder, som man ikke har haft sin Opmærksomhed tilstrækkeligt henvendt

paa, skønt det er et af de vigtigste Spørgsmaal i Grundplanens Udvikling, men dette Spørgsmaal er endnu ikke saa tilstrækkeligt oplyst, at Udviklingen er klarlagt. Jeg skal derfor blot anføre, at skorstensløse Huse, i hvert Fald Huse uden Skorstenspipe gennem Tagryngningen, har været en Kendsgerning gennem 17de og 18de Aarhundrede i saa at sige alle Egne i Landet. Derom har vi adskillige Vidnesbyrd,

Fig. 5. Lyrehus i Søheden. Vendsyssel.

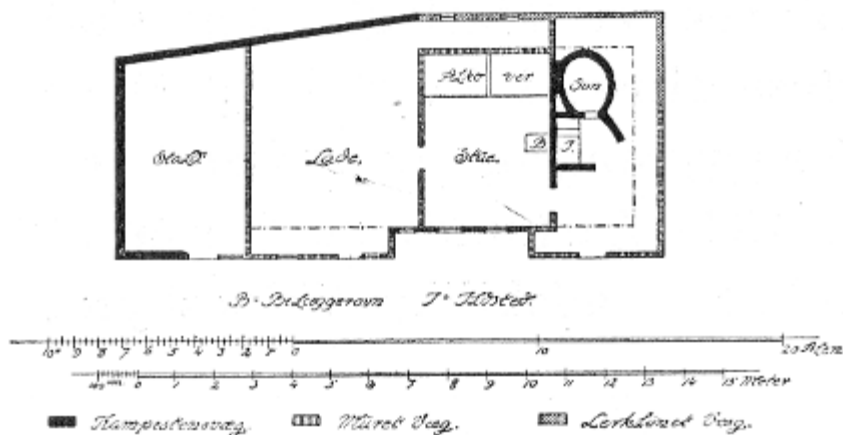
Fig. 5. Lyrehus i Søheden. Vendsyssel.

dels ved Arkivstof ¹⁰), dels ved de talrige Steder rundt omkring i Landets forskelligste Egne, hvor der endnu den Dag i Dag findes røg- og sodsværtet Tagværk i vore gamle Bønder-bygninger. Saa vidt det vides, blev det sidste skorstensløse Hus her i Landet nedrevet i Søheden i Jerslev Sogn i Vendsyssel for 16 Aar siden.

Husets Ydre ses paa Fig. 5, og Grundplanen fremgaar af Fig. 6.

Grundplanen var meget enkel og indeholdt kun de aller nødvendige Rum. Huset var, foruden at være en Seværdighed som Lyrehus betragtet, en meget interessant Type paa et Jydsk Husmandssted, og slutter sig ved sin Indgang gennem Bryggerset til Stuen og sin Konstruktion nøje til den Byggeskik, der har været almindeligt udbredt i Nordjylland, især i Vendsyssel og Thy.

Ildstedernes Antal og Ordning er selvfølgelig ogsaa af Betydning og har en vis Indflydelse paa Grundplanen i Be-

**Fig. 6. Hus fra Søheden. Jerslev Sogn.
Børglum Herred. Hjørring Amt.
Den stiplede Linie viser Husets Højremskonstruktion.**

Fig. 6. Hus fra Søheden. Jerslev Sogn.
Børglum Herred. Hjørring Amt.
Den stiplede Linie viser Husets Højremskonstruktion.

boelsen saavel i den enlængede som i de øvrige og flerlængede Typer, og dette Forhold er ogsaa i nogen Grad afhængigt af de Egne, hvor Typerne findes. Saaledes synes det at være almindeligt paa Sjælland og omgivende Øer, samt i Nørrejylland Nord for Limfjorden, at de ældste Bygninger kun har én Skorsten. Denne ene Skorsten har formentlig i Tidens Løb trukket alle Husets Ildsteder til sig, saasom Ildstedet i Stuen, Bagerovnen og Bryggerkedlen, og paa Sjælland og Lolland-Falster desuden Maltkøllerne, hvilke dels er anbragte i Bryggerset ved Siden af Køkkenet, de saakaldte »Jordkøller«, dels paa Loftet.

I Jylland, Syd for Limfjorden og ned til vore nuværende Landegrændser, samt paa Fyn med Smaaøerne, findes derimod gæsten altid 2 Skorstene i Beboelsesbygningen, den ene med Ildsteder for den almindelige Arneild til Madlavning og til Opvarmning af Stuen, den anden med Ildsteder for Bagning, Brygning og Maltkølle. Undertiden kan det vel hænde, at man ogsaa Nord for Limfjorden finder 2 Skorstene med Ildsteder som i den sydligere Del af Jylland, men dette forekommer nærmest i Syd-Thy, sjældnere i Nord-Thy. Det mindre Landbrugs Bygninger, Husmandshusene, har aldrig 2 Skorstene, og i Midtjyllands Hedeegne har det været Brug i ældre Tid at opføre Bagerovne, for sig selv i fri Luft, længere borte fra Gaardens Bygninger. Det samme synes at være Tilfældet i Sønderjylland, hvor dog Bagerovnene har været anbragt under Tag i et særskilt Bagehus.

Vi vil nu vende tilbage til den enlængede Type. Den har været anvendt baade til det større og det mindre Landbrugs Bygninger, og det er ogsaa den Type, der har fundet størst Udbredelse og Anvendelse baade i vore gamle Husmandshuse og i jordløse Huse, de saakaldte »Indsiddershuse«. Som tidligere bemærket er alle Gaardens eller Husets Rum samlet

under et Tag og altid saaledes, at Beboelsesrummene findes i den ene Ende af Bygningen og Stald, Lo og Lade, de saakaldte »Udhusrum«, i den anden Ende. I Syd-Thy synes denne Bygningens Tvedeling at være særlig markeret ved, at Beboelsen under eet kaldes ved det gamle Navn Sals (opr. Salhus, nævnt i Jydske Lov 1241), medens Stald, Lo og Lade tilsammen kaldes Øster- eller Vesterhus, eftersom disse Rum er anbragt Øst eller Vest for Beboelsen. Det kunde maaske saaledes se ud som om denne Type paa disse

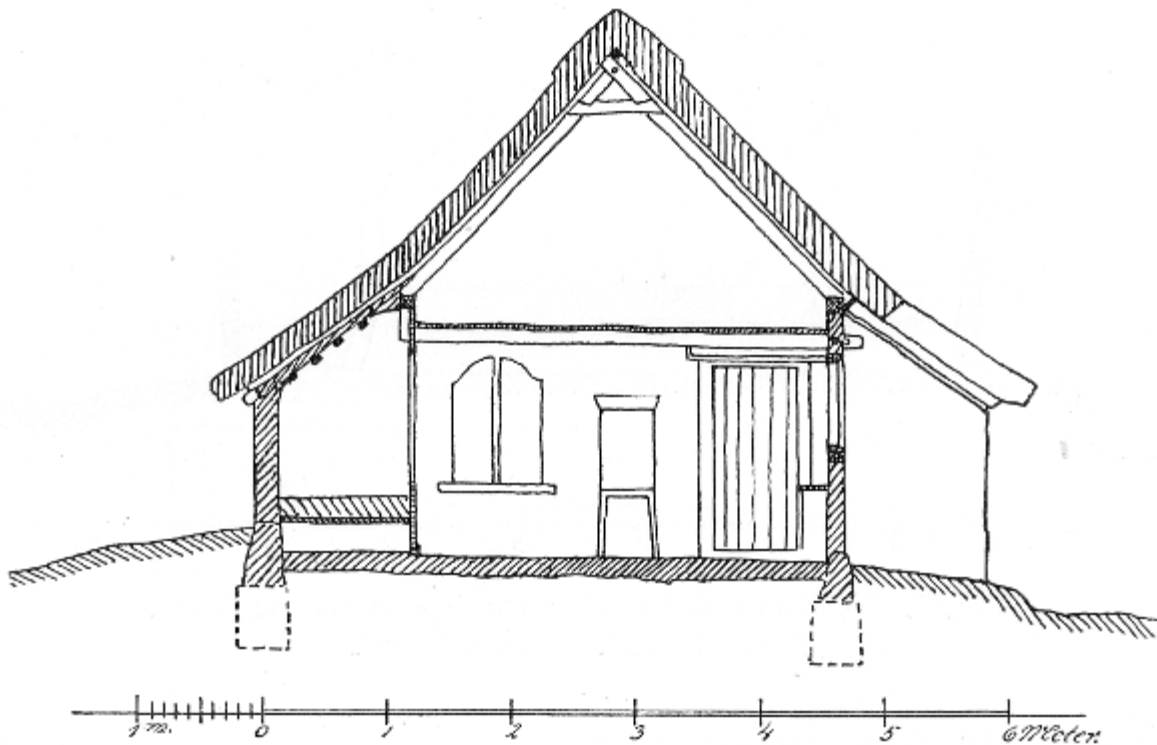

Fig. 7. Tværsnit af et Hus fra Agger By og Sogn.
Refs Herred. Thisted Amt.

Fig. 7. Tværsnit af et Hus fra Agger By og Sogn.
Refs Herred. Thisted Amt.

Egne maatte være opstaaet ved en Sammenvoksning af 2 forskellige Længer. Dog maa dette i saa Fald være sket i en meget fjern Fortid, thi den enlængede Type forefindes netop i Thy jævnsides med den tolængede Type, begge byggede inden for det samme Tidsrum. Forskellen mellem Anvendelsen af en eller to Længer ligger, snarere i et socialt Forhold, idet den enlængede Type, selv om den er af en betydelig Størrelse, hvad Bygningerne angaar, især tilhører det mindre Landbrug, medens den tolængede, som jeg om lidt skal vende tilbage til, tilhører det større Landbrug paa disse Egne.

Den enlængede Bygningstypes Indretning er noget afhængig af den Konstruktion, der er anvendt til den, og dette viser

sig niere i Indretningen af Beboelsen end i Udhusrummene. En Konstruktionsform, der særligt gør sig gældende i Planen, er den saakaldte Højremsbygning, som ses af Billederne, Fig. 7 og 8, der viser Tværsnittet af et saadant enlænget Hus fra Agger By og Sogn i Thy, som fornylig er erhvervet til Frilandsmuseet ved Lyngby, og som nu er opstillet derude.

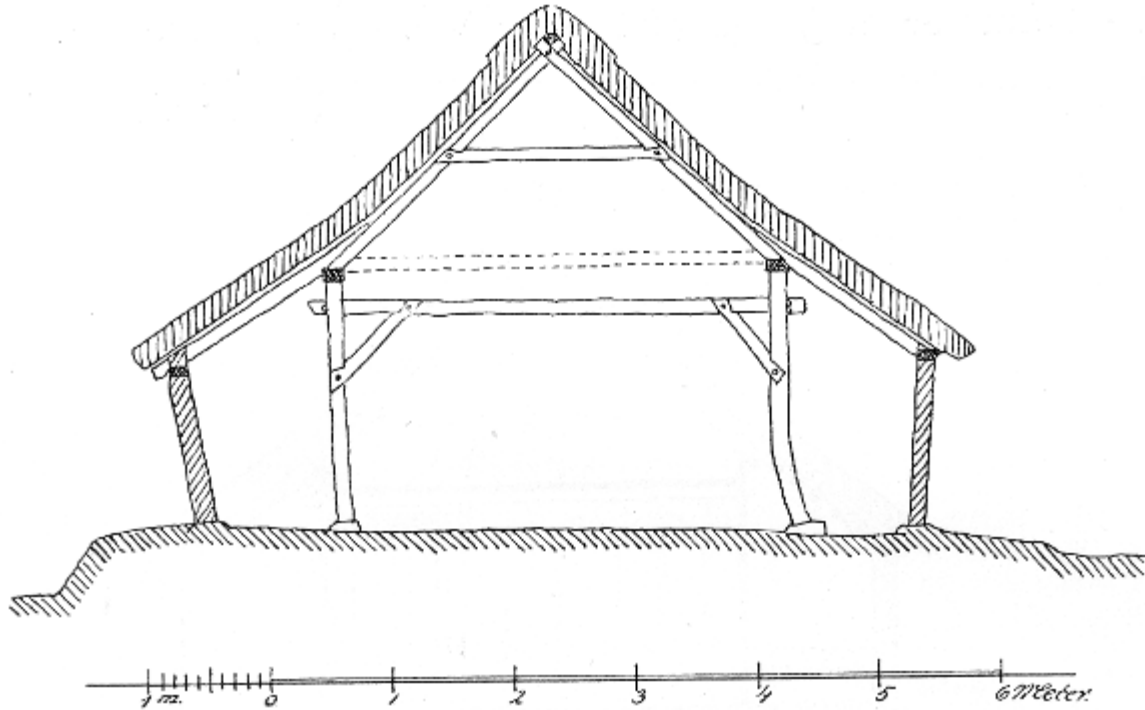

Fig. 8. Tværsnit af et Hus fra Agger By og Sogn.
Refs Herred. Thisted Amt.

Fig. 8. Tværsnit af et Hus fra Agger By og Sogn.
Refs Herred. Thisted Amt.

Huset har paa begge Sider af de 2 egentlige bærende Stolperækker, — der bærer »Højremmene«, hvorpaa Taget hviler, - en Tilbygning, det saakaldte »Udskud«, der gør Bygningen »treskibet«, hvorved det i Tværsnittet faar en vis Lighed med det saksiske Hus.*) Udskudet savnes dog ud

*) En saadan saksisk Gaard findes i Frilandsmuseet ved Lyngby, nemlig Ostenfeldgaarden fra Sydslesvig. Den saksiske Gaard ligger ikke solret som det danske Hus (jfr. S. 17), men vender Gavlen mod Bygaden eller Vejen, der fører forbi Gaarden. Gennem Bygningens Gadeport i Gavlen kommer man ind i det store treskibede Rum, hvor Mennesker, Dyr og Afgrøde er samlet i et eneste Rum under et Tag. »Hovedskibet«, den midterste Del af Rummet, optages af en stor Lo (kaldet Diele), og i Tagrummet over denne gemmes Høet til Kreaturerne. »Sideskibene« — »Udskudens« — er indrettet til Stalde for Kreaturerne, der vender Hovederne ind mod Dielen, hvorfra de fodres. Der findes ingen Tvær-Skillevægge i hele det store Rum, og Sidestaldene er ikke heller ved Skillevægge adskilte fra Dielen. For Enden af Dielen er Husets Arne anbragt, og her brænder Ilden frit paa Gulvet. Røgen baner sig Vej ud gennem det store Rum og forsvinder ud i

for Beboelsens Stuer mod Syd, men er gennemgaaende paa hele Husets Nordside, se Afbildningen, Fig. 9.

Ved disse Udskud, der undertiden — især paa Mors — kan være ført rundt langs begge Gavle, tillægges der selve Grund

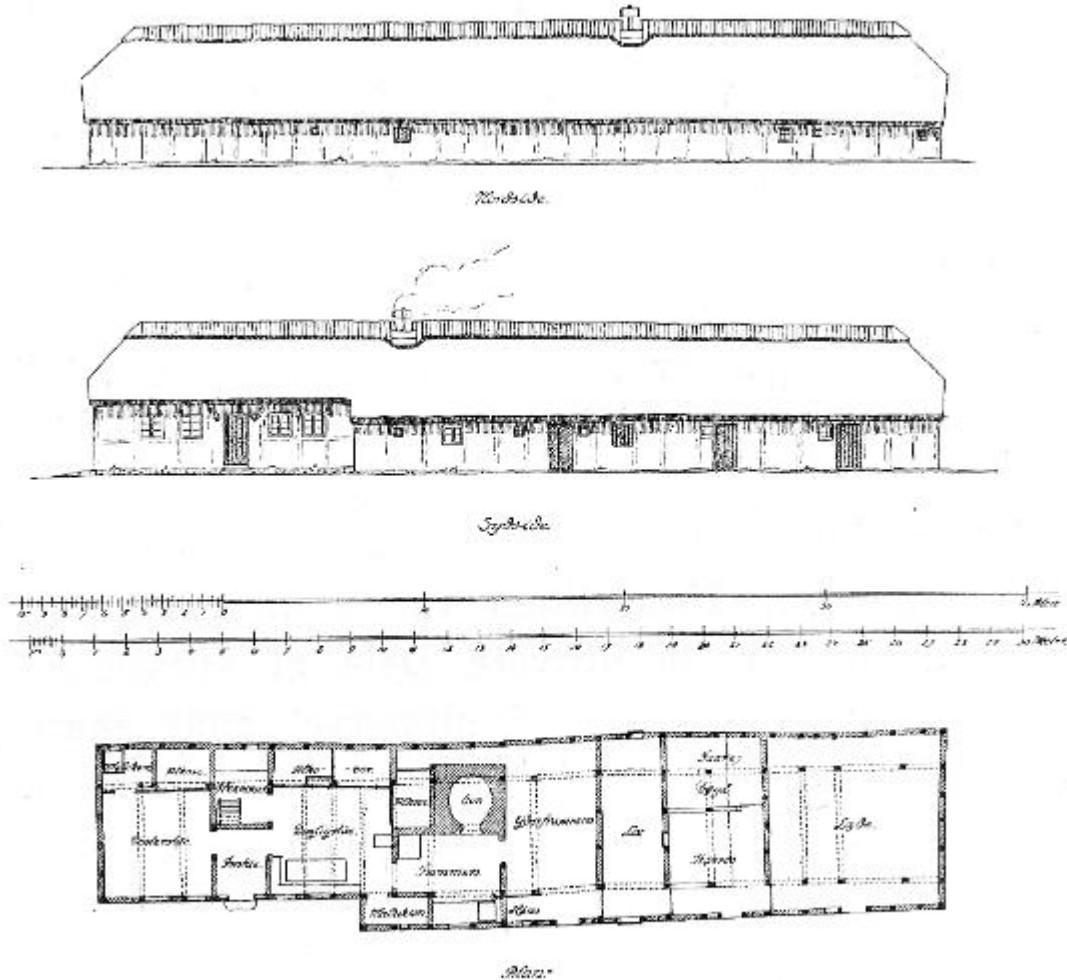

Fig. 9. Hus fra Agger By og Sogn.
Refs Herred. Thisted Amt.

Fig. 9. Hus fra Agger By og Sogn.
Refs Herred. Thisted Amt.

planen et Antal mindre Kamre og Rum, der ganske savnes i den Type, hvortil er anvendt almindeligt Bindingsværk, og hvor Stuerne gaa fra Ydervæg til Ydervæg gennem hele Husets Bredde. Herfra maa dog undtages den sønderjydske Type.

Den Del af Agger-Huset, der ligger Vest for Dagligstuen,

det Frie ved Husets modsatte Gavl, enten gennem Gadeporten eller gennem et Hul »Eulenloch« i Gavltagets øverste Spids. Paa hver Side af Arnen findes en »Siddelse« i Udskudens. Siddelserne er Opholdsstedet for Menneskene, og i hver af dem staar et Bord med Bænke om de 3 Sider. Paa hver Side af Bordets Langside findes en indbygget Alkoveseng bag Bænkene. I senere Tid tilføjedes en Dagligstue og en Øverstestue »Pisels«, lagt i Bygningens Forlængelse, mod den bagerste Gavlæg. (Se iøvrigt H. F. Feilbergs morsomme og malende Beskrivelse af denne Gaardtype i Danmarks Folkeminder Nr. 18, Nissens Historie, Side 29-30.)

er yngst, og er bygget i Begyndelsen af 19de Aarhundrede, den Tid, da det blev Skik i disse Egne at indføre Øverste-stue, her kaldet Vesterstue, med Senge for eventuelle Gæster, og Forstue til almindelig Indgang i Dagligstuen. Tidligere havde den daglige Indgang her gaaet gennem Yderframmerset. Som det ses er Udskudens i Beboelsen særligt optaget af Sovepladserne, »Alkoverne« som de kaldes, og af Forraadsrum, hvoraf Ølkammeret indeholder Opgangen til Loftet over Beboelsen. I Frammerset findes det aabne Ildsted med »Lyren«, d. v. s. Hullet i Taget, hvoraf Røgen trækker ud, og tillige findes her Bagerovnen, og over Ildstedet er Indfyring til Stuens Jern-Bilæggerovn. I Yderframmerset, der i tidligere Tid har været den egentlige Forstue og undertiden kunde have en Dør mod Nord, har Hønsene deres Plads, et Træk, der iøvrigt endnu er ret almindeligt i vore nuværende gamle Bøndergaarde. Undertiden var Bryggerkedlen anbragt . her, og desuden har de grovere Dele af Husgeraadet sin Plads i dette Ruin. Fra Yderframmerset gaar man hen i Loen, og herfra til Kørreset (☺: Kostalden) og Laden. Over Yder- og Inderframmers findes intet Loft, og her fortsættes Tværskillerummene helt op til Tagrygningen, derimod er der Bræddeloft over Stuerne og Stængeloft over Lo og Kørres (Folkemaalsord for Kohus). Af den her viste Plantype maa man imidlertid ikke slutte, at Loen altid er anbragt mellem Frammers og Stalden, thi Stalden findes ofte ved Siden af Frammerset, ja jeg har endog set Eksempler paa, at den er begyndt inde i selve Frammerset, idet jeg paa forskellige Steder har fundet baade Ko- og Hestestald her, hvad der stemmer godt med gammel Thy-Skik, kendt fra Begyndelsen af 19de Aarhundrede. Huset er, som det ses, af en ret anselig Størrelse, nemlig 26,43 m langt og 5,73 m bredt.

En anden Type paa den enlængede- Gaard ses af Billedet Fig. 10, der er end Gaard fra den sydfynske Ø Lyø, saaledes som den fandtes i 1882 og blev opmaalt paa Lærer Jens Munks Foranstaltning.¹¹⁾ Her findes intet Udskud, og som Følge deraf er Planen ogsaa enklere end i Aggerbohuset. Et Karaktermærke for dette Hus og dermed beslægtede Hustyper fra den nærliggende Ø Ærø er, at Stuen er anbragt imellem Bryggerset og Stalden. Endvidere ses det, at der, som jeg

før omtalte, er 2 Skorstene med tilhørende Ildsteder, som forøvrigt her, da Køkken eller Stegers savnes, begge er an-

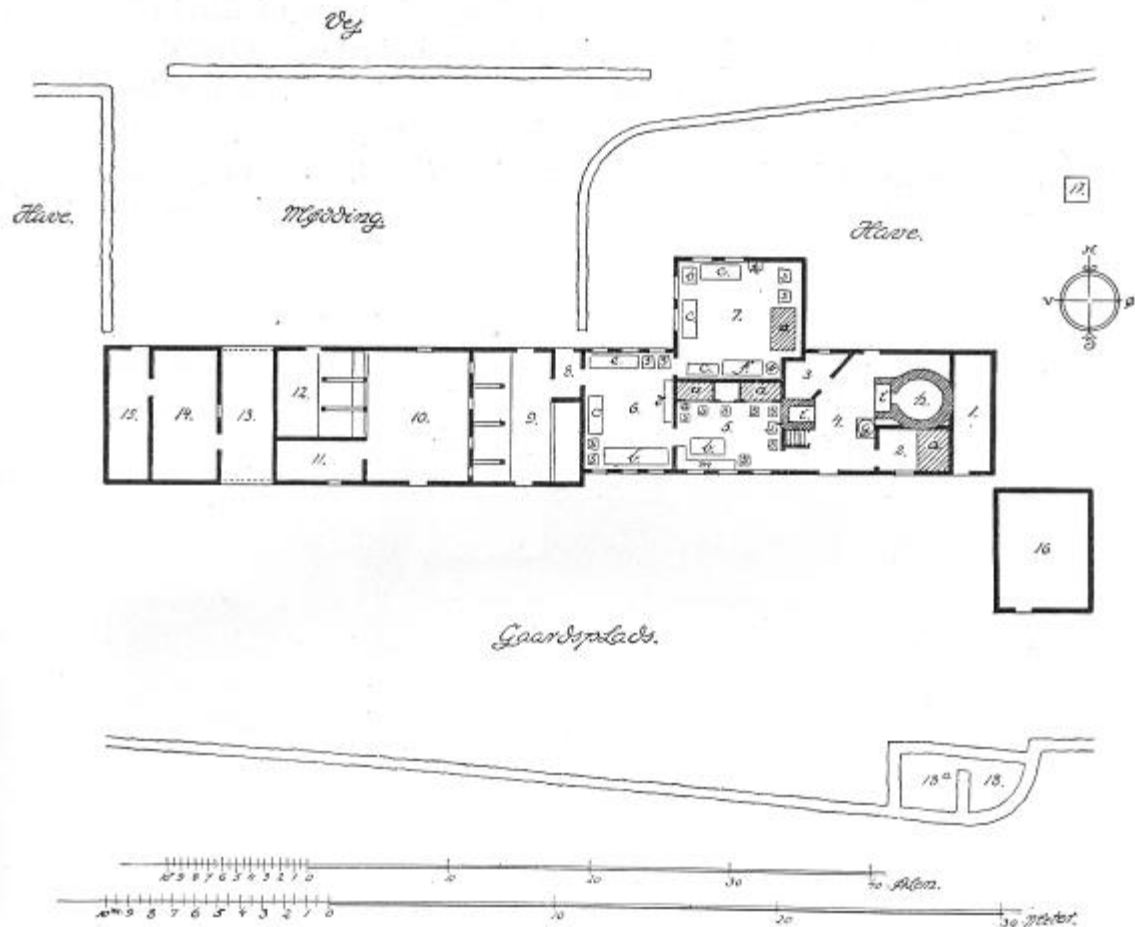

Fig. 10. Gaard fra Lyø. Salling Herred. Svendborg Amt.

- 1) Huggehus. 2) Pige-kammer. 3) Kammer (Spisekammer?). 4) Bryggers. 5) Lillestue (Dagligstue). 6) Storstue. 7) Overstue («Korshuset»). 8) Forstue (tidligere Karlekammer). 9) Kostald. 10) Lo. 11) Foderkammer. 12) Hestehus (Hestestald). 13) Port. 14) Faarehus. 15) Gaasehus. 16) Tørvehus (Brændehus). 17) Brønd. 18) Lukket Sten-Svinehus. 18a) Svinesti.
- a) Alkover (med og uden Døre). b) Borde (med 4 Skabe under i Storstuen). c) Kister. d) Kande-bænk. e) Gaasebænk. f) Dragkiste. g) Haandkværne. h) Ovn til Bagning. i) Arne. k) Hængeskab. l) Vindovn (Jærnovn uden Rist). m) Bænke. s) Stole. u) Uhr.

Fig. 10. Gaard fra Lyø. Salling Herred. Svendborg Amt.

- 1) Huggehus. 2) Pige-kammer. 3) Kammer (Spisekammer?). 4) Bryggers. 5) Lillestue (Dagligstue). 6) Storstue. 7) Overstue («Korshuset»). 8) Forstue (tidligere Karlekammer). 9) Kostald. 10) Lo. 11) Foderkammer. 12) Hestehus (Hestestald). 13) Port. 14) Faarehus. 15) Gaasehus. 16) Tørvehus (Brændehus). 17) Brønd. 18) Lukket Sten-Svinehus. 18a) Svinesti
- a) Alkover (med og uden Døre). b) Borde (med 4 Skabe under i Storstuen). c) Kister. d) Kande-bænk. e) Gaasebænk. f) Dragkiste. g) Haandkværne. h) Ovn til Bagning. i) Arne. k) Hængeskab. l) Vindovn (Jærnovn uden Rist). m) Bænke. s) Stole. u) Uhr.

bragt i Bryggerset, hvilket altsaa her maa tjene som Køkken. Man ser ligeledes, at Rummet ganske mangler Vinduer. Dagligstuen, der her kaldes »Lillestue«, har Alkover og Bordopstilling i Lighed med Agger-Huset. Øverste- eller »Storstuen« ligger med direkte Adgang fra Lillestuen og er her, som overalt hvor en saadan Stue findes, møbleret med Kister, Gaasebænk, Borde og Skabe samt et »Kandeskab«, d. v. s.

egentlig en Reol, hvorpaa Husets finere Metalsager og Fajencer er udstillet.

Paa Siden af Længen findes en Udbygning, som i Almindelighed kaldes et »Korshus«, og heri findes en »Overstue« med Alkover, aabenbart beregnede til Gæstebrug, men ellers kun udstyret med Kister. — Karlekammeret ligger lige op til Storstuen, og herfra gaar man ud i Kohuset. Mellem Ko- og Hestehuset ligger Loen, og de øvrige Rum er Porten til

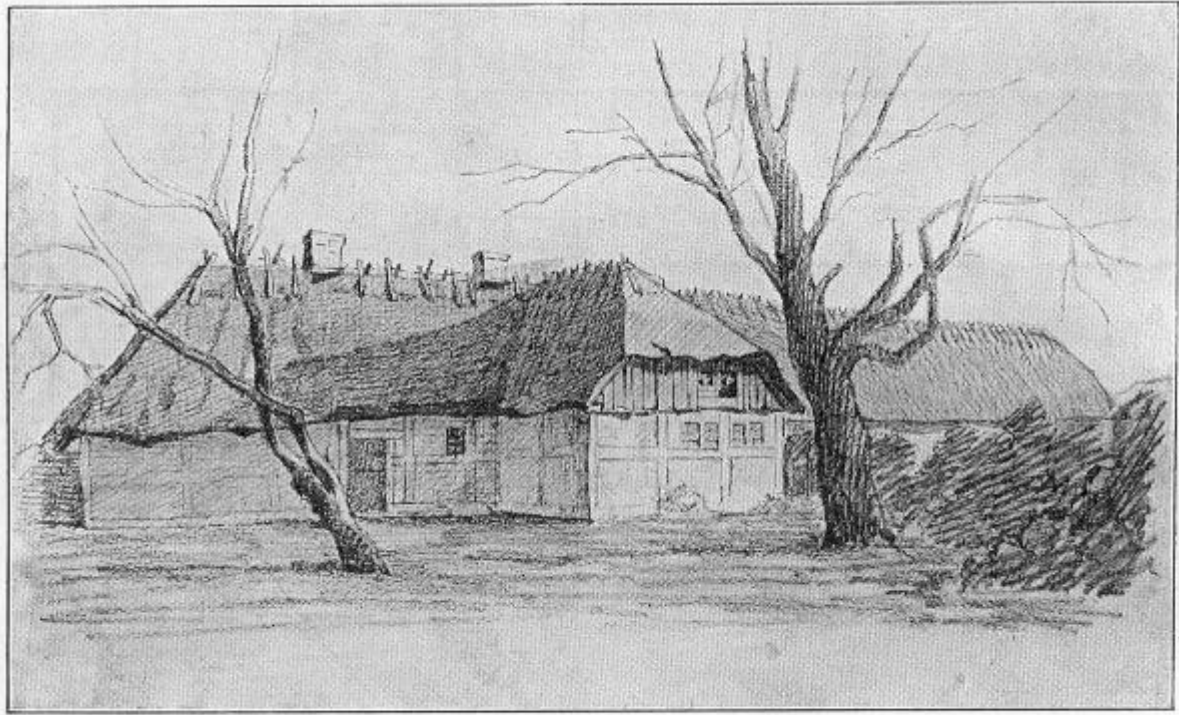

Fig. 11. Gaard fra Lyø. Salling Herred. Svendborg Amt.
Efter Tegning af R. Mejborg.

Fig. 11. Gaard fra Lyø. Salling Herred. Svendborg Amt.
Efter Tegning af R. Mejborg.

Vogne og Høhuset. Huset er ret stort, nemlig 39,6 m langt og 5,6 m bredt. Lyøgaardens Nordside ses af Fig. 11, som viser, hvorledes Gaarden saa ud i 1887.

Noget afvigende fra Lyø Gaarden er den enlængede Gaard fra Strynø, se Fig. 12. Den blev maalt i 1882 af Lærer O. Jørgensen paa Strynø, og Opmaalingen findes, som Lyøgaardens, i Jens Kamps Samlinger i Dansk Folkemindesamling i det kgl. Bibliothek.

Gaarden er sulebygget, og den har stor Lighed med Lyø-Gaarden, men der findes dog en ikke uvæsentlig Forskel paa Bryggersets Anbringelse i de to Gaarde. I Strynøgaarden ligger Bryggerset paa den almindeligst kendte Plads, indskudt mellem Stuerne og Staldene, hvorved det er muligt at

gås direkte fra Bryggerset ud i Stalden. Et for Fyn og de fynske Øer ualmindeligt Træk er dette, at Ildstedet i denne Gaard har trukket baade Bagerovn, — der ellers ligger frit i Bryggerset, — og Bryggekedlen samt Stuens Kakkellovn til sig, men det ser ud til at have været almindeligt paa Strynø. Forstue- og Fremmers-Ordningen er noget forskellig i Øens gamle Gaarde, dog er den her viste Ordning ikke usædvanlig,

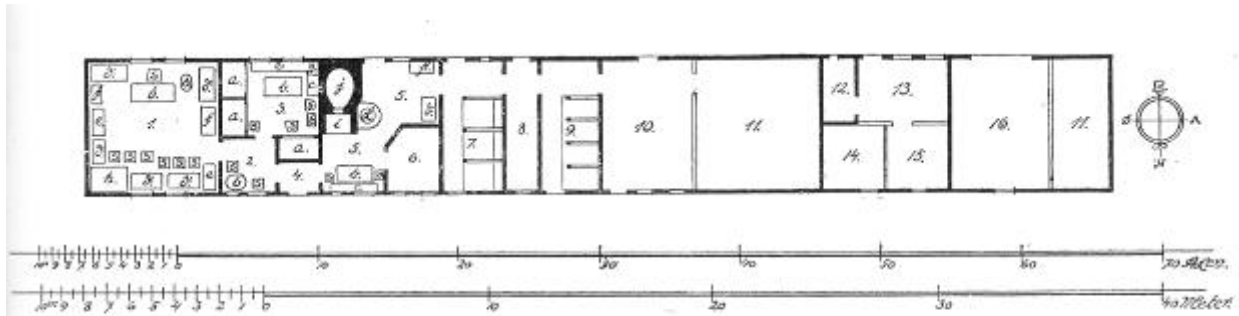

Fig. 12. Gaard fra Strynø. Sunds Herred, Svendborg Amt.

- 1) Overstue. 2) Forstue. 3) Kakkellovnsstue. 4) Fremmers. 5) Bryggers. 6) Mælkekammer. 7) Hestelade. 8) Skærelø. 9) Kolade. 10) Tærskelo. 11) Lad(e). 12) Høns. 13) Brænde- og Huggehus. 14) Grisehus. 15) Faarehus. 16) Vognport. 17) Lad(e).
a) Alkove. b) Borde. c) Bænke. d) Kister. e) Dragkister. f) Skabe. g) Uhr. h) Himmelseng. i) Skorsten. k) Kakkellovn. j) Bagerovn. l) Bryggerkedel. s) Stole.

Fig. 12. Gaard fra Strynø. Sunds Herred, Svendborg Amt.

- 1) Overstue. 2) Forstue. 3) Kakkellovnsstue. 4) Fremmers. 5) Bryggers. 6) Mælkekammer. 7) Hestelade. 8) Skærelø. 9) Kolade. 10) Tærskelo. 11) Lad(e). 12) Høns. 13) Brænde- og Huggehus. 14) Grisehus. 15) Faarehus. 16) Vognport. 17) Lad(e).
a) Alkove. b) Borde. c) Bænke. d) Kister. e) Dragkister. f) Skabe. g) Uhr. h) Himmelseng. i) Skorsten. k) Kakkellovn. j) Bagerovn. l) Bryggerkedel. s) Stole.

og den lille Kakkellovnsstue er almindelig i de hidtil kendte Eksempler paa gamle Strynø-Gaarde¹²). Den her viste Gaard er endnu større end Lyø-Gaarden, nemlig 45,7 in lang og 6,0 m bred.

De største enlængede Gaarde har været bygget paa Øen Als. En saadan ses paa Fig. 13 og er opmaalt i 1887 af Professor Mejborg. Bygningen er 73,2 m lang og 8,16 m bred.

Som det er almindelig Skik i sønderjydske Bygninger, er Beboelsen delt ved Længdeskillerum, hvad der lader sig gøre paa Grund af Husets ret anselige Bredde. Ogsaa her findes 2 Skorstene, den ene liggende i Prangulvet med Bagerovn og Pige-kammer ved dennes Side. Den anden Skorsten findes i Køkkenet, og fra Ildstedet her kan der fyres i Bilæggeren i Sønderdørnset, den egentlige Dagligstue. Fra Frammerset gaar man direkte ind i Hestestalden, hvori Karlekammeret er indbygget. Loen er altsaa ikke her anbragt mellem Stald og Fraromers, saaledes som det er paastaet af P. Lauridsen i hans Kritik af Mejborgs Værk (se Indledningen Side 10), og for det meste gælder den her i Grundplanen viste Ord-

ning overalt i de gamle Gaarde paa Als.

Da jeg i Sommeren 1923 opsøgte Bygningen, var den ved Nedrivning blevet en Del forkortet, ligesom dens Ydre var meget ændret. Jeg foretrækker derfor i Fig. 14 at vise Ydret af en anden og lignende enlænget Gaard fra Fjelby i Lysabild Sogn, der er bygget saa sent som i 1809, hvad der giver en Forestilling om, hvor sejt Landalmuen i visse Egne har fastholdt den gamle Byggeskik ned mod vor Tid.

Som før bemærket findes der visse snævrere Grændser for den enlængede Types geografiske Forekomst. Dette gælder dog kun for de Egne, hvor Typen er anvendt enten til de større Husmandsbrug eller som Helgaarde. Tiden har forøvrigt faret saa haardt frem mod Helgaardene, at de nu er ved at blive Sjøldenheder. Der vil derimod næppe være en eneste Landsby i hele det nuværende Danmark, hvor det enlængede Hus ikke findes som Type for det mindre Landbrug, ofte i en alt overvejende Mængde i Forhold til de øvrige Typer. Som Gaardtype har den kunnet give en hel Landsby Karakter, og i det følgende ses nogle saadanne Landsbyer, der saa at sige udelukkende har bestaaet af Bygninger af denne Type.

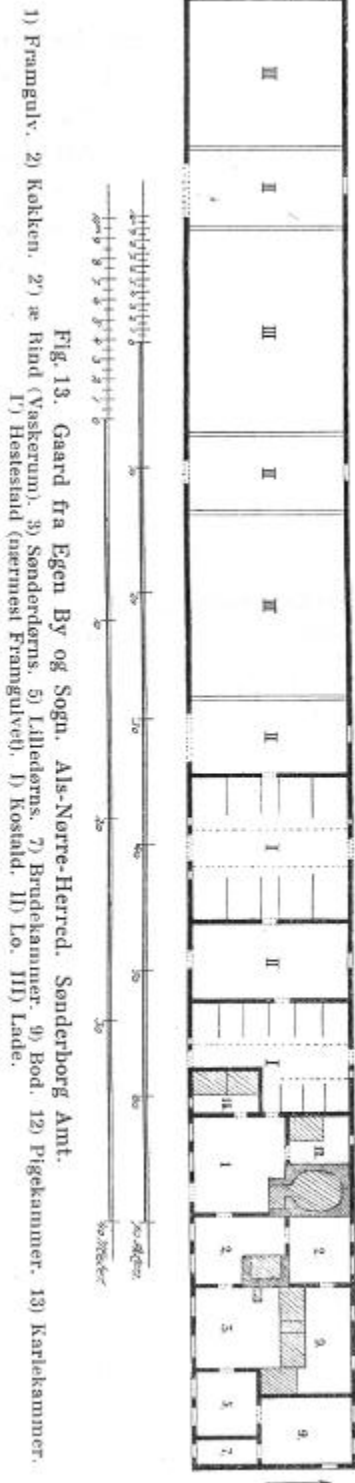

Fig. 13. Gaard fra Egen By og Sogn. Als-Nørre-Herred. Sønderborg Amt.

- 1) Framgulv. 2) Køkken. 2') æ Rind (Vaskerum). 3) Sønderdøres. 5) Lilledøres. 7) Brudekammer. 9) Bod. 12) Pige-kammer. 13) Karlekammer. I') Hestestald (nærmest Framgulvet). I) Kostald. II) Lo. III) Lade.

Fig. 14. Gaard i Fjelby. Lysabild Sogn. Als Sønder Herred.

Fig. 14. Gaard i Fjelby. Lysabild Sogn. Als Sønder Herred. Sønderborg Amt.

Paa Fig. 15 ses Byen Øster Agger i Thy, hvor det Hus fandtes, som jeg tidligere har omtalt Side 22 ff. Byen bestod i 1815 af udelukkende enlængede Gaarde og Huse, paa nær 2 af Byens større Gaarde, der tilhører den 2-længede Type. — Af lignende Byer findes endnu en Del i Thy, særligt langs Vestkysten, hvor Beboerne, foruden Landbruget, driver Havfiskeri. I Tidens Løb er flere Byer af denne Type blevet nedlagt og er derved forsvundet. Aarsagen hertil er disse Egenes Svøbe: Vesterhavet, der har bortrevet store Landstrækninger, hvad der har medført Byers Ødelæggelse eller Flytning. Herved er flere af de nuværende Byer blevet udvidede med Nabobyernes Huse, saaledes netop Øster Agger, hvortil flere Huse er blevet flyttet fra den nu nedlagte By: Vester Agger. Endnu en Svøbe har Beboerne haft i Vestenvinden, der her har ført store Mængder af Flyvesand med sig, som har forvandlet tidligere agerdyrket Jord til golde Sandstrækninger, hvorfor Landbruget i disse Egne nu kun drives i ringe Udstrækning.

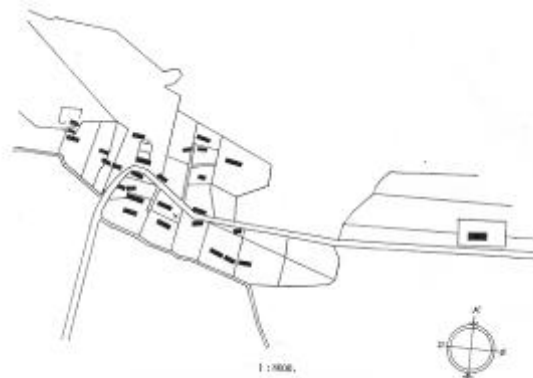

Fig. 15. Byen Øster Agger ved Udskiftningen i 1815.
Refs Herred. Thisted Amt.
Det med x mærkede Hus er nu nedtaget og genopstillet i Frilandsmuseet i Lyngby.

Fig. 15. Byen Øster Agger ved Udskiftningen i 1815.
Refs Herred. Thisted Amt.
Det med x mærkede Hus er nu nedtaget og genopstillet i Frilandsmuseet i Lyngby.

Byen Egen paa Als, Fig. 16, viser et lignende Eksempel som Agger i Thy.

Som det ses, bestaar Byen ogsaa her af saa at sige udelukkende enlængede Gaarde og Huse, fra-
set Kroen. Den en-

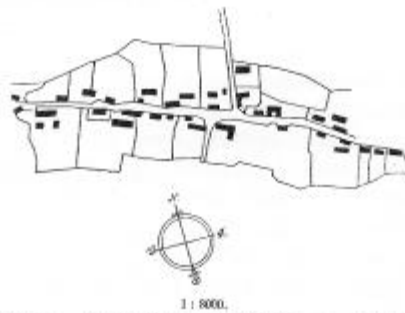

Fig. 16. Byen Egen ved Udskiftningen i 1773.
Als Nørre Herred. Sønderborg Amt.
Den tredje Gaard Vest for den nørre Vej er den samme, som ses paa Side 28.
Gaarden er saaledes blevet betydeligt forlænget efter Udskiftningen.

Fig. 16. Byen Egen ved Udskiftningen i 1773.
Als Nørre Herred. Sønderborg Amt.
Den tredje Gaard Vest for den nørre Vej er den samme, som ses paa Side 28.
Gaarden er saaledes blevet betydeligt forlænget efter Udskiftningen.

fængede Type har været udbredt over hele Sønderjylland og findes endnu for en stor Del paa Als,
hvor den dog i Tidens

Løb ofte er blevet forøget med en eller flere fritliggende mindre Bygninger til forskelligt Brug. Heriblandt findes især fritliggende Lader, bygget af Træ med Tag af Strå, de saakaldte »Hjelme«, som synes at have været kendt allerede i den sidste Halvdel af 17de Aarhundrede"), og de enkelte Smaabygninger, der ses her paa Byplanen, er da ogsaa saadanne Hjelme, Aftægtshuse og Bagehuse

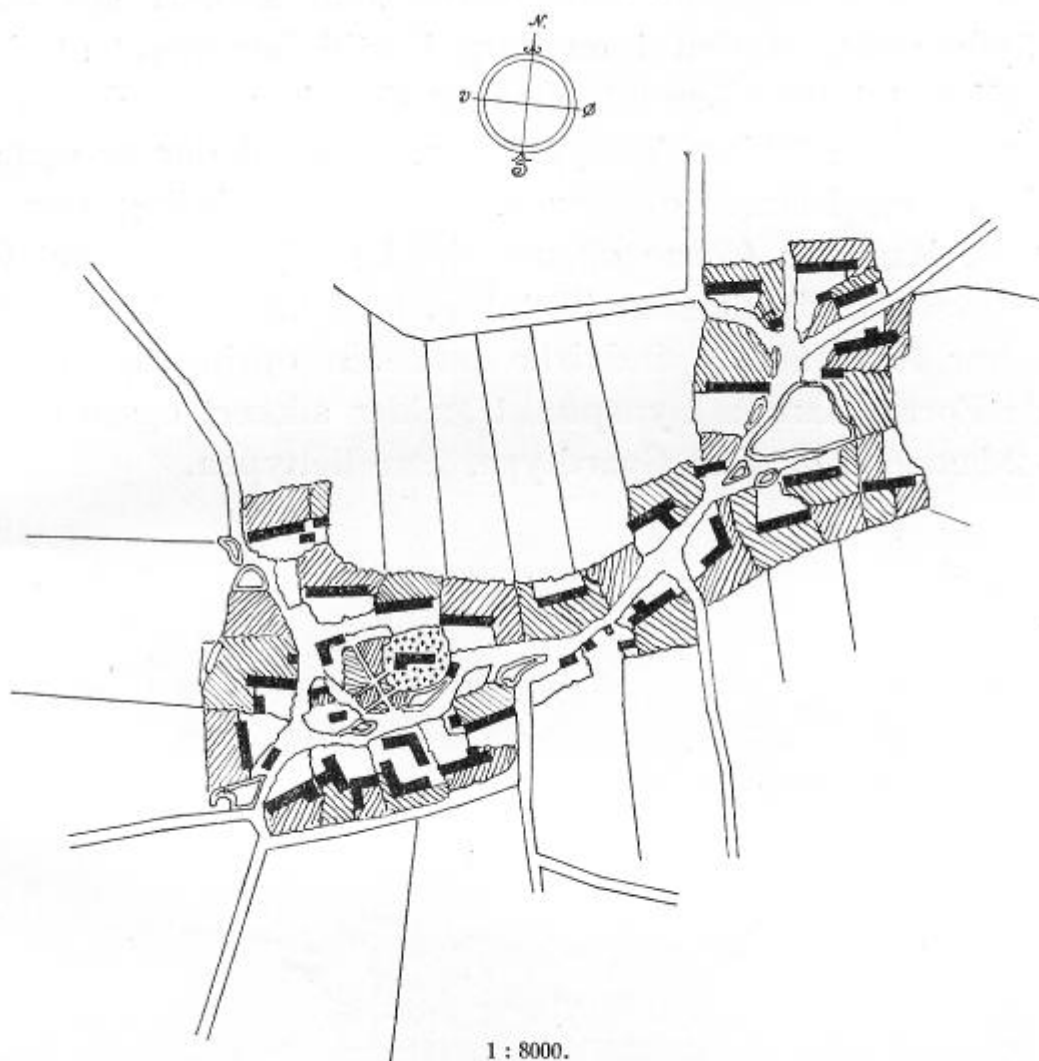

Fig. 17. Lyø By ved Udskiftningen i 1804.

Den Gaard, der er vist paa Side 25—26, har formentlig været den nordøstligste Gaard Syd for Vejen.

Fig. 17. Lyø By ved Udskiftningen i 1804.
Den Gaard, der er vist paa Side 25-26, har formentlig været den nordøstligste Gaard Syd for Vejen.

Billedet Fig. 17 viser en Byplan fra den sydfynske Ø Lyø, ligeledes en By, der overvejende bestaar af enlængede Gaarde, kun delvis blandet med vinkelformede Gaarde. Undertiden har Gaardene her en karnapagtig Udbygning paa den ene Side, det saakaldte Korshus (sml. Side 25-26).

Den enlængede Gaardtype genfindes desuden paa Ærø, hvor der dog synes en Tilbøjelighed til, ved senere Tilbyg-

ninger, at gøre Typen trelænget ¹⁴). Baade Lyø's og Ærø's nære Beliggenhed ved Als og Sønderjylland indgiver næsten den Tanke, at Typen kunde være overført fra Sønderjylland til disse sydfynske Øer, men til Møn, hvor jeg før har nævnt, at Typen fandtes i Slutningen af 17de Aarhundrede, Side 17-18, er den dog næppe overført fra disse Steder, ej heller fra Skaane, der er denne Ø's nærmeste Nabo mod Øst.

Den enlængede Type i Danmark skal sikkert ses under det Synspunkt, at den i en fjern Fortid har været almindeligt udbredt i hele Landet, men at den har forandret Form gennem senere Tidens Tilbygninger, hvorved der er opstaaet baade 3- og 4-længede Gaarde. Denne Udvikling har formentlig, især paa Øerne og maaske i Østjylland, været fuldbyrdet ved Middelalderens Slutning, medens den i visse Egne ikke har formaaet at indvirke paa den oprindelige og ældgamle Form. Samme Synspunkt gælder sikkert ogsaa overfor den 2-længede danske Gaardtype, Paralleltypen.

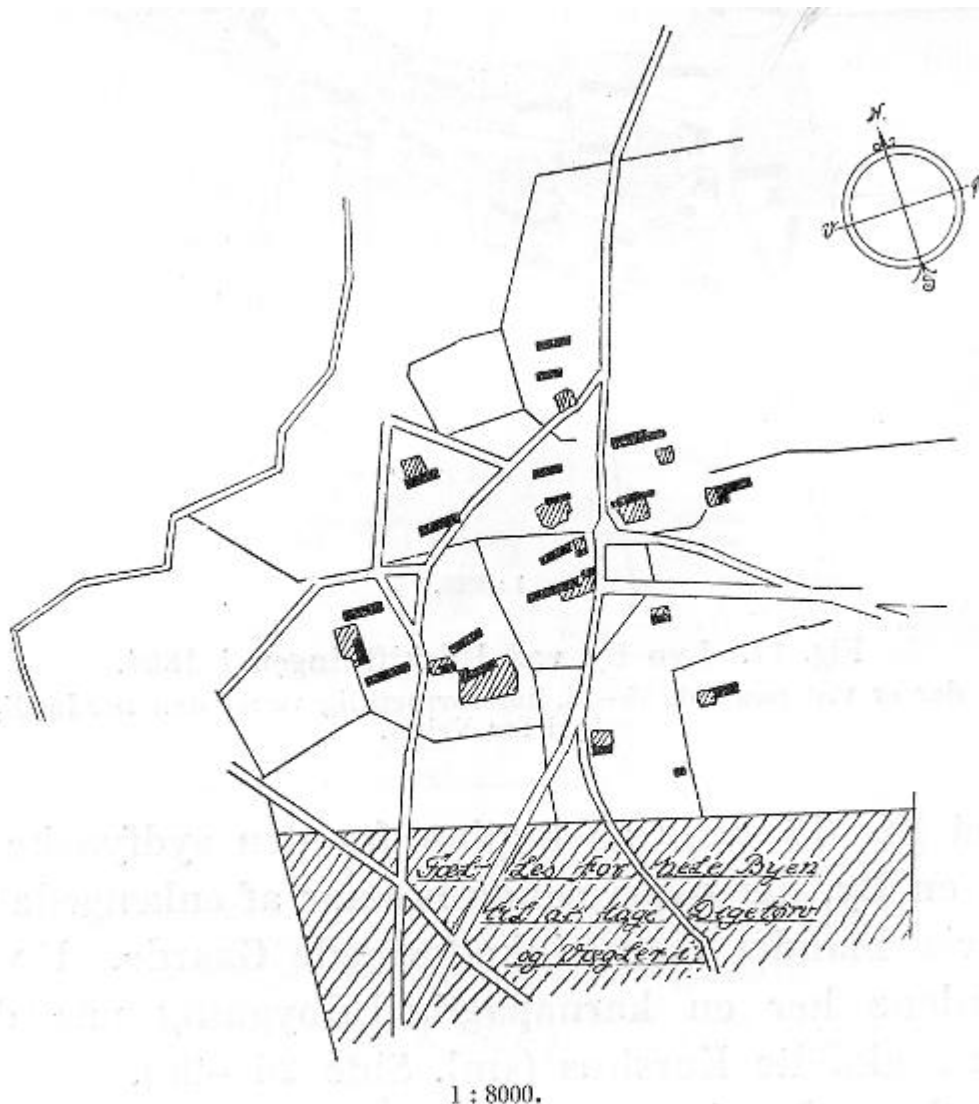

Fig. 18. Byen Snedstrup ved Udskiftningen i 1805.
Jannerup Sogn. Hundborg Herred. Thisted Amt.

Fig. 18. Byen Snedstrup ved Udskiftningen i 1805.
Jannerup Sogn. Hundborg Herred. Thisted Amt.

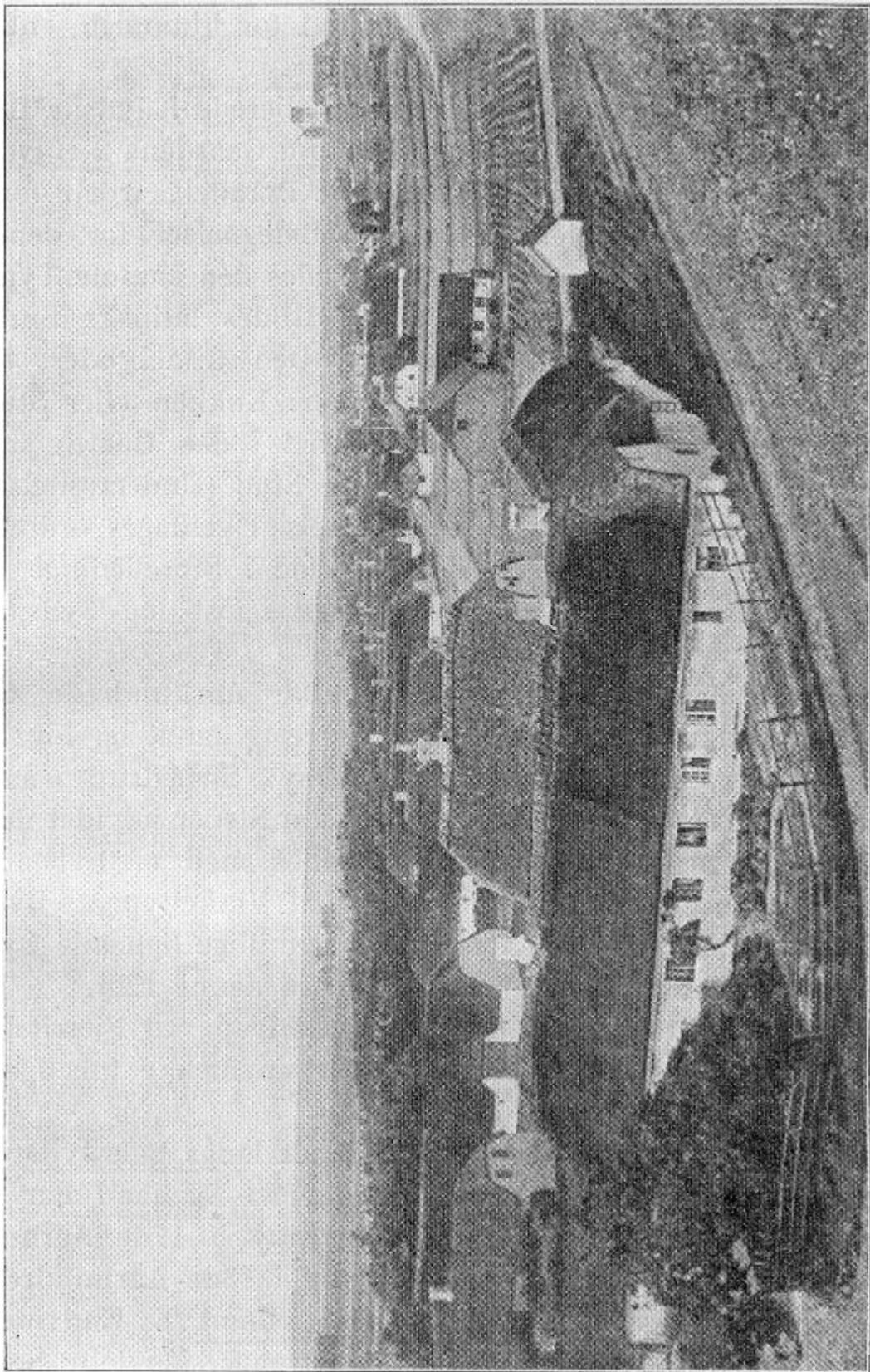

Fig. 19. Gøttrup By og Sogn. Vester Hanherred. Thisted Amt.

Fig. 19. Gattrup By og Sogn. Vester Hanherred. Thisted Amt.

Den tolængede Type kan deles i 2 Grupper ; den ene bestaar af 2 med hinanden parallelle Længer, den anden bestaar af 2 Længer, der ligger vinkelret for hinanden, enten usammenhængende eller sammenbyggede.

Paralleltypen synes snarest forudsat allerede i Jydske Lov i 1241, hvori Salhus og Lade nævnes som Gaardens 2 Hoved- bygninger, og i de jydske Egne, hvor Parallelgaarden forefindes, bruges i Nutiden de samme Betegnelser for denne Gaards Bygninger. Det er sikkert ligeledes den samme Type, der hentydes til i Malmø Set. Knuds Gildes latinske Skraa fra 1256, hvori det i § 25 hedder: »Den Gildebroder, for hvem den forreste Del af Huset, det er: Køkken eller Stue, brænder, eller ogsaa Laden med Kornet i den Gaard, som han bor i, ham skal alle Brødre give Stud (Understøttelse), nemlig 3 Penninge hver« ¹⁵). Bestemmelsen gentages ordret i de samtidige Skraaer for St. Knuds Gilde i Storehedinge og for Set. Eriks Gilde i Kallehave, begge i Øst- og Sydsjælland ¹⁶).

Endnu i den første Halvdel at 19de Aarhundrede var Typen den almindeligste i Thy i Nordvestjylland, og Fig. 18 viser som Eksempel en saadan Landsby: Snedstrup i Jannerup Sogn i Thy, hvor Typen, kun et Par Steder udvidet med mindre Bygninger, forekommer jævnsides med en trelænget Gaard, og Huse af den enlængede og af Vinkeltypen. Byen er tilfældig valgt, og der kunde vises adskillige lignende Byer fra Begyndelsen af 19de Aarhundrede fra denne Egn.

Fig. 19 viser en Udsigt over Byen Gøttrup ved Fjerritslev i Thy og giver et godt Overblik over en Række tolængede Gaardes Anbringelse langs en Byvej.

Den tolængede Type har været udbredt langs hele Jyllands Vestkyst, vistnok helt ned til Ribe. Paa Sjælland har vi enkelte Vidnesbyrd om Typens Forekomst i 17de Aarhundrede i Karlebo i Nordøstsjælland ¹⁷) og i 18de Aarhundrede paa Gammel Køgegaards Gods i Østsjælland"). Endvidere fandtes Typen i 1784 i Landsbyen Sømark, Magleby Sogn paa Møen, se Fig. 20, hvor i hvert Fald Halvparten af Gaardene er af Paralleltypen, de fleste med et Korshus eller en kar-napagtig Udbygning paa den ene af Længerne.

I Thy, hvor Typen overalt omtrent indtil Nutiden har

været den fremherskende, har man særligt i den nordlige Del brugt Ordet »Rolvinghus« eller »Raalingen« jævnsides med »Sals« om Beboelselængen. Ordet henviser til »Radelang«, der allerede nævnes i 1268 ¹⁹⁾ og sikkert betyder en lang Længe, sammensat af en »Rad« eller Række Fag eller Rum.

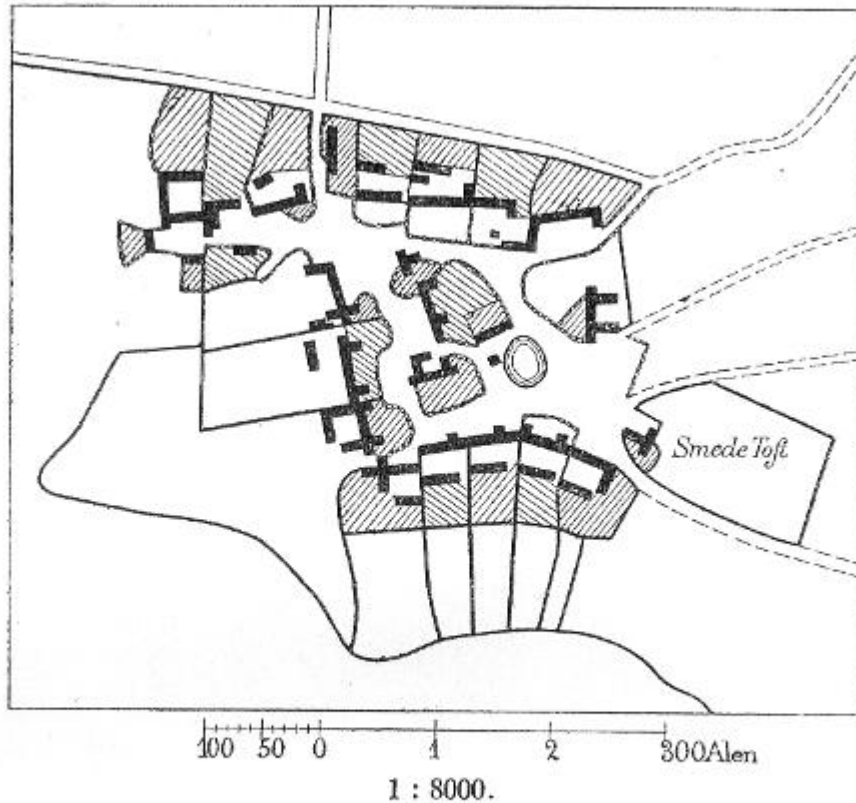

Fig. 20. Byen Sømark ved Udskiftningen i 1784.
Magleby Sogn. Mønbo Herred. Præstø Amt.

Fig. 20. Byen Sømark ved Udskiftningen i 1784.
Magleby Sogn. Mønbo Herred. Præstø Amt.

Parallelgaardens Beboelseshus indeholder sjældent Stalden, denne er som Regel lagt sammen med »Laden« og findes oftest i dennes østre Ende. Undertiden har Laden en mindre Udbygning, der dog sjældent er saa stor, at den forrykker Gaardens Karakter som Parallelttype betragtet. Ligesom ved den enlængede Gaard er Beboelselængens Inddeling i den tolængede Type afhængig af den Konstruktion, der er anvendt til den, idet Beboelselængerne i Thy overalt er bygget som Uds kudshuse, medens de i andre Egne kan være byggede i almindeligt Bindingsværk.

Paa Fig. 21 og 22 ses en Parallelgaard fra Faartoft i Thy. Lade og Sals er begge Uds kudsbygninger, og Laden har en saadan mindre Udbygning ved Østenden, som før nævnt. Laden er ret stor, og er, som andre ældre Thy-Lader, af en anselig Højde, i dette Tilfælde 7,15 m i indvendigt Maal fra Jorden til Rygningen.

Af Grundplanen ses Længernes Inddeling. Laden bestaar af en Række Loer og Laderum, de saakaldte »Korngulve« .

I Østenden findes Heste- og Fæstald, samt Faaresti og Aflukker, de saakaldte »Bøvle« til Lam og Grise. I Stalden findes en Brønd, kaldet »Kield«, og en lignende findes i Yderframmerset i Beboelsen. Hvor besværligt Arbejdet med at grave disse Brønde har været, kan man gøre sig en Forestilling om ved ældre Forfatteres Udsagn om, at man paa visse Egne i Thy, hvor Bunden hovedsagelig bestaar af Kalk, har haft 35-45 m at grave for at faa Vand ²⁰).

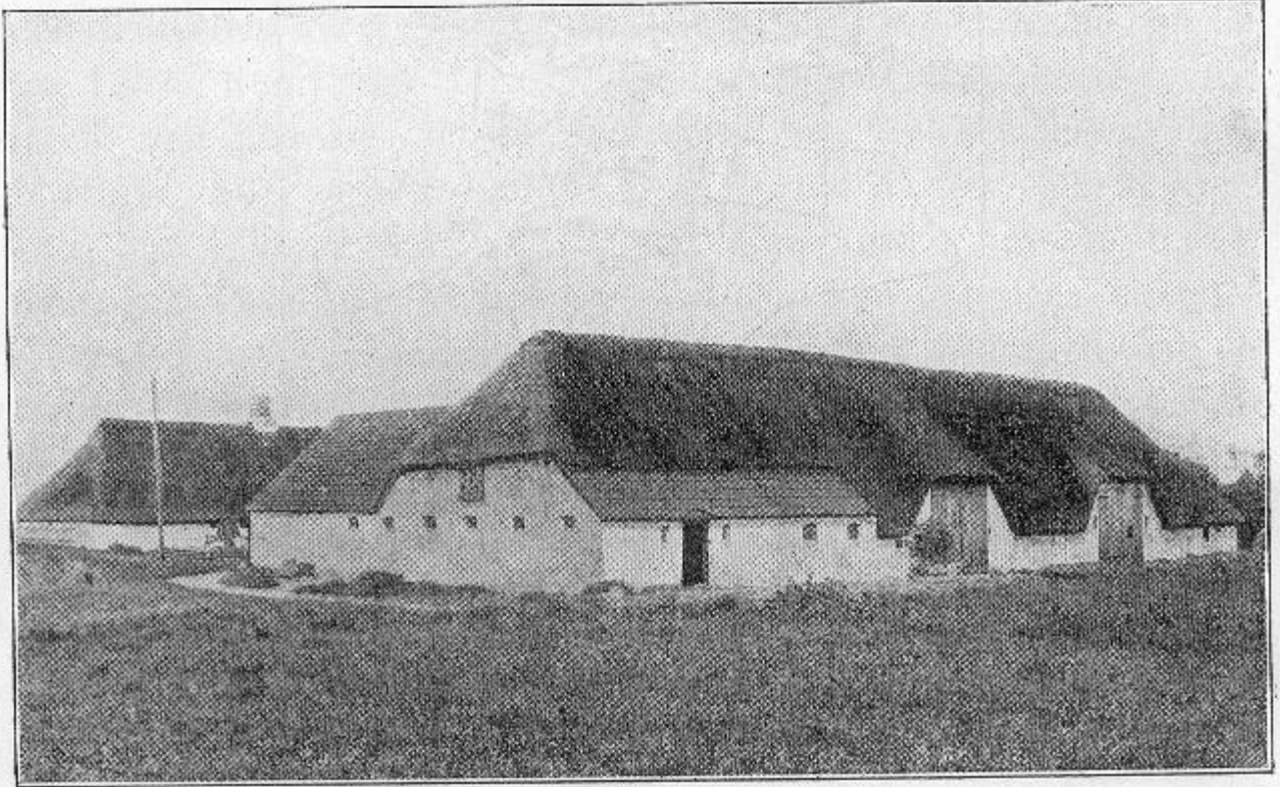
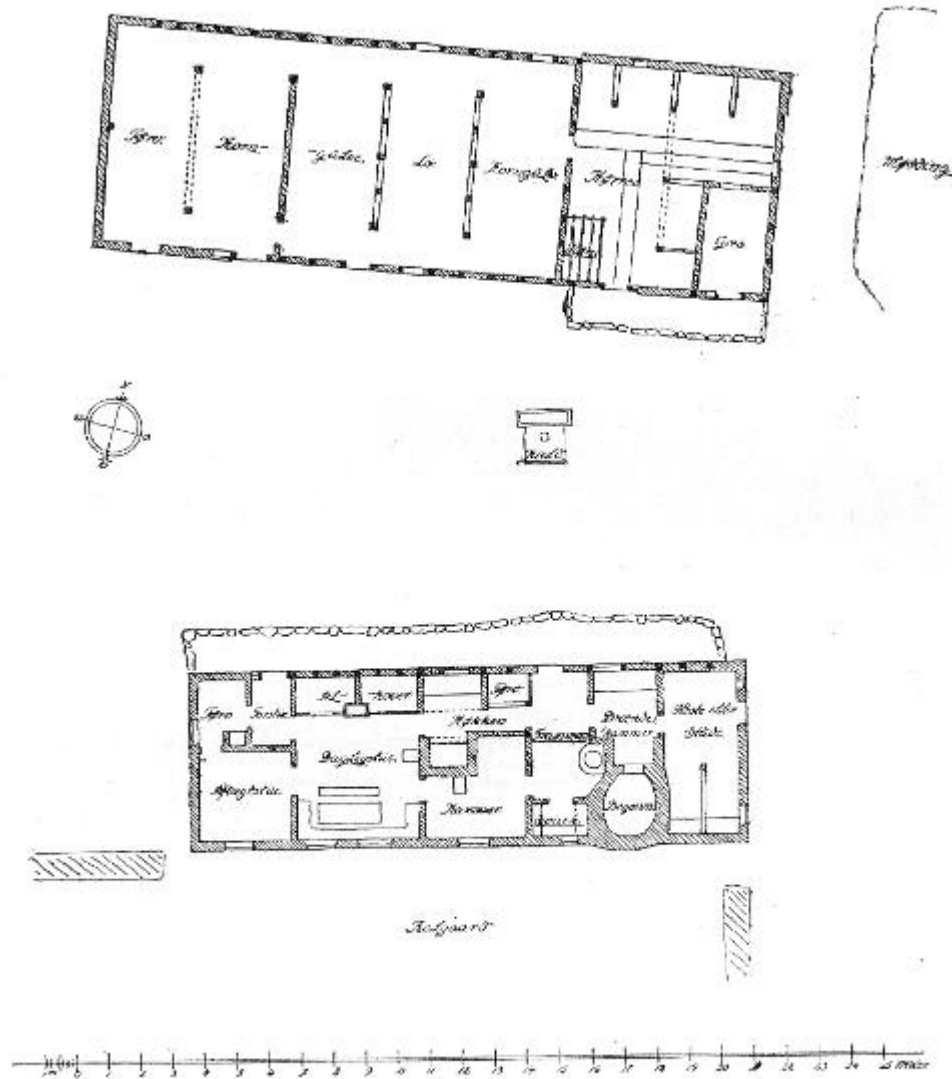

Fig. 21. Gaard i Faartoft. Thisted Landsogn.
Hundborg Herred. Thisted Amt.

Fig. 21. Gaard i Faartoft. Thisted Landsogn.
Hundborg Herred. Thisted Amt.

Hoveddrummene i Salsset eller Beboelseslængen er næsten overalt i Thy indrettet paa samme Maade, derimod er Udskudskammerne varierende baade i Antal og Anvendelse. I denne Gaard ligger yderst mod Vest et Par Gæstekamre, bagved disse et Ølkammer i Udskudet. Dernæst kommer Vesterstuen med et Tinkammer, formodentlig Husets »Skatkammer«, og et »Sandkammer« i Udskudet ved Siden af Forstuen. Fra denne er der Indgang til et »Jernkammer« og til Dagligstuen samt Opgang til Loftet over Beboelsen. Bag Forstuen ligger Spisekammeret, og i Dagligstuen, der opvarmes af en Bilæggerovn, lindes 3 Alkover, den ene i Udskudet mod Syd. Nord for Stuen er et »Nørrekammer«, og dernæst følger Inderframmerset med sin Arne og Bagerovn.

hvorledes Vestenvinden paa disse Egne hænger al Trævækst; den er ligesom afsvedet i en skarpt markeret hvælvet Flade, og ingen Kviste eller Skud faar Lov til at rage op over denne Overflade. Det er et almindeligt Syn at se et Læbælte plantet i Haven mod Vest, og dette Læbælte har sin særlige Form: det begynder med lave, afsvedne Buske og Smaatræer, og tiltager derefter mod Øst i Højde og Vækst ind mod Haven.

**Fig. 23. Nørre Hedegaard. Vemb Sogn.
Hjerm Herred. Ringkøbing Amt.**

Fig. 23. Nørre Hedegaard. Vemb Sogn.
Hjerm Herred. Ringkøbing Amt.

Endnu en Gaard af Paralleltypen ses paa Fig. 23 og 24. Gaarden er fra Vemb Sogn, ca. 15 km fra Midtjyllands Vestkyst. Ogsaa her er Laden en Udskudsbygning med Lo og Korngulve samt Kørres (Kostald) i Østenden. Salset derimod er et almindeligt Bindingsværkshus, der dog, ligesom enkelte Partier af Laden, i Tidens Løb har faaet grundmurede Ydervægge. Huset har 2 Ildsteder, i Overensstemmelse med, hvad der er almindeligt i jyske Huse Syd for Limfjorden. Mod Vest findes en Aftægtsstue og Tørverum. Dagligstuen har det

almindelige faste Bohave: Alkover og Bilæggerovn. Ved Siden af Dagligstuen ligger Køkkenet med sin Arne og et Kammer mod Syd, og fra Køkkenet kommer man ud i Frammerset. Ved Siden af dette findes et »Brændekammer«, baade brugt til Baging og Brændevinsdestillering. Yderst mod Øst er indrettet en Stald til 2 Heste, som dog undertiden erstattedes med Stude, der tidligere var almindeligt brugte som Trækdyr

Fig. 24. Nørre Hedegaard i Vemb. Ringkøbing Amt.

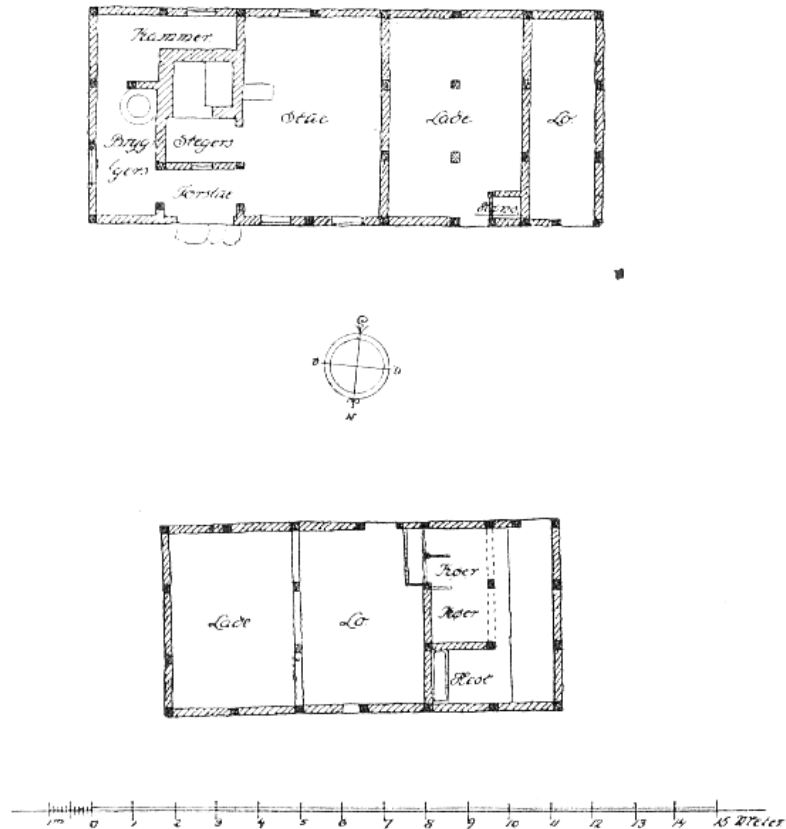
Fig. 24. Nørre Hedegaard i Vemb. Ringkøbing Amt.

i disse Egne. Syd for Salset ligger Haven, »Kalgaarden«, heget af et Dige af Sojtørv. Gaardens Ydre ses paa Fig. 24, der giver et fortrinligt Billede af en gammel vestjysk Hedegaard.

Paralleltypen har været anvendt ogsaa til Husmandssteder, og har i denne Egenskab ikke været ukendt paa Sjælland. En Grundplan af et saadant Hus fra Vedde i Munke-Bjergby Sogn ses paa Billedet Fig. 25. Det maa dog bemærkes, at paa 2 større Godser paa Midtsjælland ²¹⁾, som jeg har haft Lejlighed til at undersøge, udgjorde Parallelhusene i Slutningen af 18de Aarhundrede ganske vist Mindsteparten af de

forskellige Typer, men der fandtes dog ialt 21 Huse af denne Art. iøvrigt er Rumfordelingen ved dette Hus en Gjentagelse af Rummene i de viste 2 Parallelgaarde, omend i formindsket Antal og Maalestok.

Trods denne Anvendelse af Paralleltypen til Husmandsbrug, har Typen dog sikkert fra sin Oprindelse tilhørt det større Landbrug, og i denne Egenskab har den da ogsaa haft den største Udbredelse her i Landet helt ned til Udskift-

**Fig. 25. Hus i Vedde. Munke-Bjergby Sogn.
Alsted Herred. Sorø Amt.**

Fig. 25. Hus i Vedde. Munke-Bjergby Sogn.
Alsted Herred. Sorø Amt.

Wingen i Slutningen af 18de Aarhundrede, og i Thy har den altsaa haft Overtaget til Midten af 19de Aarhundrede. Den adskiller sig ret betydeligt fra den anden tolængede Type, Vinkeltypen, idet denne synes at være opstaaet ved senere Tilføjelse af en Ladebygning som Sidefløj til et oprindeligt enlænget Hus, indeholdende Beboelse og Stald, i Modsætning til Paralleltypen, hvor Stalden som Regel skilles fra og henlægges til Ladebygningen, parallelt med Beboelsen, og i en større Afstand fra denne, hvad der giver Paralleltypen et afgjort mere færdigt og oprindeligt Præg.

Vinkeltypen kan dog undertiden have Staldbygning i Sidefløjen, og ofte er denne ikke heller sammenbygget med Stuelængen, der i saa Fald næsten altid udelukkende er indrettet til Beboelse, men disse Træk tilhører dog overvejende det mindre Landbrug og dettes Yndest for denne Type, der har været saa stærk, at man f. Eks. ved Udskiftningen paa Sven-

strop Gods i Midtsjælland næsten udelukkende byggede de nye udflyttede Huse, ialt 96 Stkr., som Vinkelhuse. Paa Billedet, Fig. 26, ses en Grundplan af et af disse Huse.

Huset blev bygget ved Udskiftningen i 1798 og havde da den Inddeling, som fremgaar af Tegningen, med Rummene 1-9. Senere er Skorstenen (11) med bagved liggende lille Kammer og Forstuen (12) blevet indrettet, og Kammeret (1) indtaget til Aftægtsstue.

Desuden er Udhuset blevet omlavet saaledes, at der er

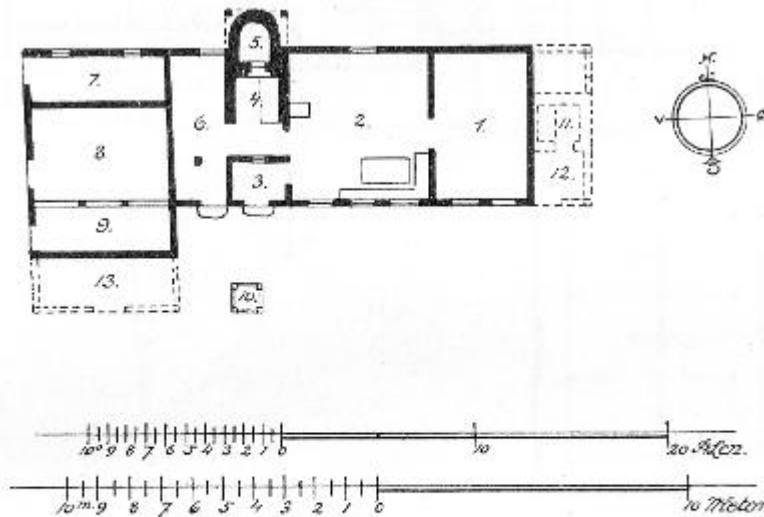

Fig. 26. Hus i Lammestrop. Borup Sogn.
Ramsø Herred. Københavns Amt.

- 1) Kammer. 2) Stue. 3) Forstue. 4) Skorsten. 5) Bagerovn.
6) Bryggers. 7) Stald. 8) Lo. 9) Lade. 10) Brønd.

Fig. 26. Hus i Lammestrop. Borup Sogn.
Ramsø Herred. Københavns Amt.
1) Kammer. 2) Stue. 3) Forstue. 4) Skorsten. 5) Bagerovn.
6) Bryggers. 7) Stald. 8) Lo. 9) Lade. 10) Brønd.

blevet bygget et Fag til mod Syd, og Længen fik da følgende Inddeling fra Nord til Syd: En Stald paa 2 Fag (7 og det halve af 8), en Lo paa 2 Fag (Resten af 8 og Rummet 9), en Lade paa 1 Fag (13). Denne Inddeling havde Huset ifølge en Synsforretning fra 1877 22).

Vinkeltypen findes anvendt overalt hele Landet over, og kan derfor ikke geografisk bestemmes, men synes dog at have været anvendt til det større Landbrug særligt paa Als og i Thy. I det følgende vises et Par typiske Gaarde eller Boel fra disse Egne.

Paa Fig. 27 ses Grundplan af en mindre Vinkelgaard fra Nordthy, hvor en saadan kaldes »et krumt Sted«.

Huset, hvortil hører o. 11½ Td. Land, ligger i Seerring i Sjørring Sogn og er, som alle Thy-Huse uden Undtagelse, bygget som Udskudshus. Beboelsen er den samme som i de foregaaende Thy-Bygninger, kun med den Undtagelse, at her

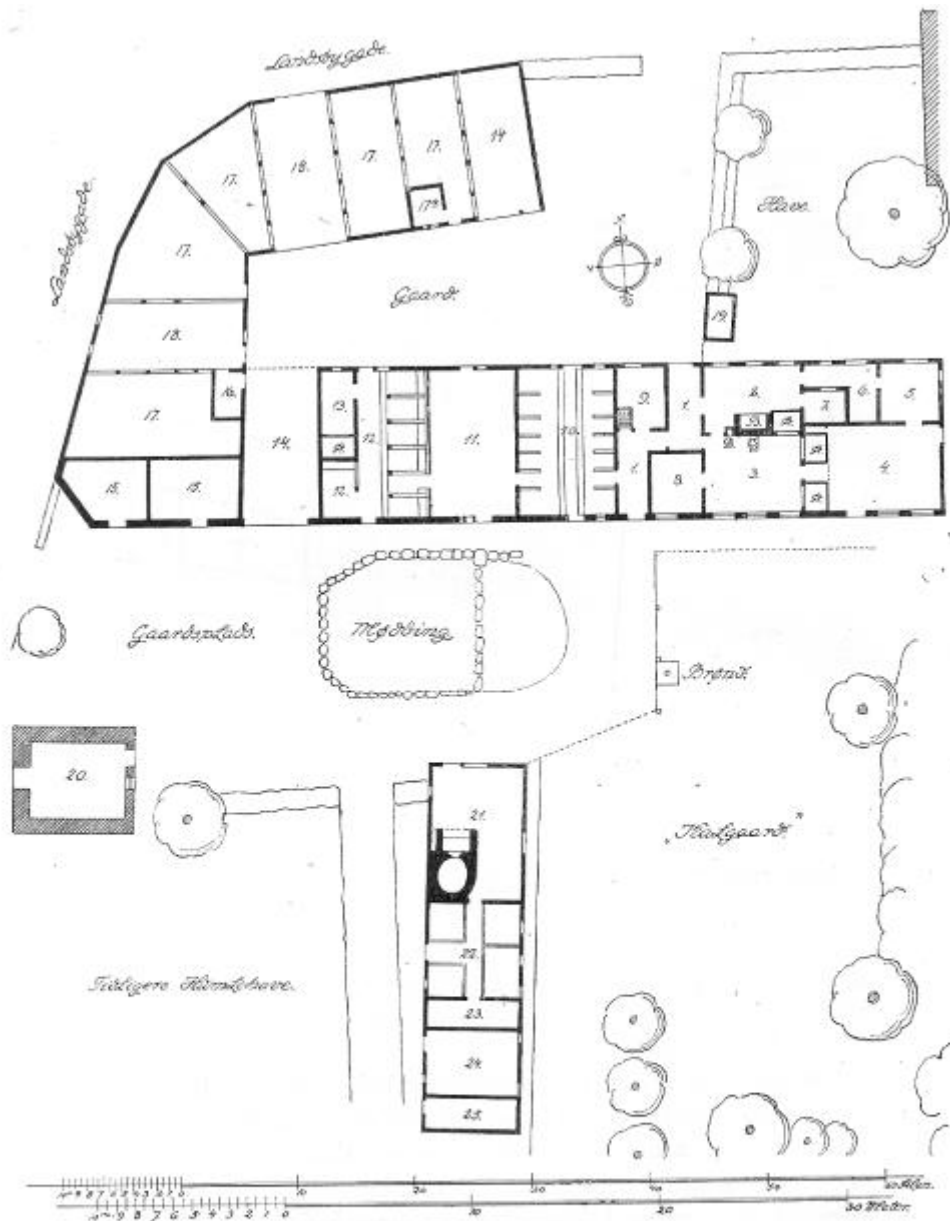

Fig. 29. Gaard fra Holm. Nordborg Sogn. Als Nørre Herred. Sønderborg Amt.

- 1) Framgulv. 2) Køkken. 3) Dørns. 4) Pisel. 5) Kløve. 6) Bind (Opvaskerum). 7) Kælder.
- 8) Brudekammer. 9) Bod (Spisekammer). 10) Kostald. 11) Foderlo. 12) Hestestald.
- 13) Karlekammer. 14) Vognskjul. 15) Føllade. 16) Avnelade. 17) Byg-, Rug- og Hvede-
- Kister (Lader). 17 a) Høns. 18) Tærskeloer. 19) Sandhus. 20) Karunkel (Kartoffelkælder).
- 21) Bagehus. 22) Svinesti. 23) Vedskjul. 24) Huggehus. 25) Vedskjul.
- A) Alkover. B) Ildsted. C) Bilæggerovn. D) Skab.

- Fig. 29. Gaard fra Holm. Nordborg Sogn. Als Nørre Herred. Sønderborg Amt.
- 1) Framgulv. 2) Køkken. 3) Dørns. 4) Pisel. 5) Kløve. 6) Bind (Opvaskerum). 7) Kælder.
 - 8) Brudekammer. 9) Bod (Spisekammer). 10) Kostald. 11) Foderlo. 12) Hestestald.
 - 13) Karlekammer. 14) Vognskjul. 15) Føllade. 16) Avnelade. 17) Byg-, Rug- og Hvede-
 - Kister (Lader). 17 a) Høns. 18) Tærskeloer. 19) Sandhus. 20) Karunkel (Kartoffelkælder).
 - 21) Bagehus. 22) Svinesti. 23) Vedskjul. 24) Huggehus. 25) Vedskjul.
 - A) Alkover. B) Ildsted. C) Bilæggerovn. D) Skab.

indeholdende Stald, den anden Lade, og som i hele sit symmetriske Anlæg saa afgjort synes at høre en yngre Tid til.

Typen er udbredt over hele Landet og er anvendt saavel til større som mindre Gaarde, samt til Husmandshuse, og i den sidste Egenskab har den især været meget yndet af den fynske Befolkning, idet disse Huse findes overalt i stor Mængde over hele Fyn. Typens 3 Længer kan være sammenbyggede, eller ogsaa, som det er almindeligst, hvor den fore-

Fig. 30. Gaard fra Holm. Nordborg Sogn.
Als Nørre Herred. Sønderborg Amt.

Fig. 30. Gaard fra Holm. Nordborg Sogn.
Als Nørre Herred. Sønderborg Amt.

kommer i Thy, bestaa af 3 adskilte Bygninger. Hyppigt er dog de to af Længerne sammenbyggede, og den tredie er da fritliggende. De største trelængede Gaarde forekommer paa Øen Als, hvor de har været meget udbredte i de nord-alsiske Landsbyer. En saadan Gaard fra Byen Holm i Nordborg Sogn ses paa Fig. 29 og 30.

Beboelselængen eller »Indhuset« har den sædvanlige sønderjydske Rumfordeling med Hovedrummene Køkken, Sønderdøres og Pisel, og Rummene er adskilte ved Længde- og Tværskillerum. I Indhuset findes kun én Skorsten, idet Bagerset er henlagt til et særskilt Bagehus, bag hvilket findes

Svinesti, Nedskjul eller Træhus og Huggehus. Fra Indhusets Framgulv gaar man ud i Kostalden, hvorefter følger Lo og Hestestald med Karlekammer. Dernæst kommer Vognporten og endelig Loerne og Laderne i Vinkellængerne mod Vest og Nord. Endvidere findes en lille fritliggende Kartoffelkælder, en saakaldet »Karunkel«, som tidligere har været meget almindelig paa Als, dog i en anden Form end den her anvendte. Bygningen fandtes i 1923 i omtrent den samme Form som ses her paa Billedet, og den er en typisk Repræsentant for den trelængede alsiske Gaard. Indhuset har i Hovedtrækkene den samme Karakter som den enlængede Type med Beboelse, Stald og Lade under ét Tag i samme Længde, idet Laden begynder i Indhusets vestre Ende og fortsættes i Gaardens andre 2 Længer.

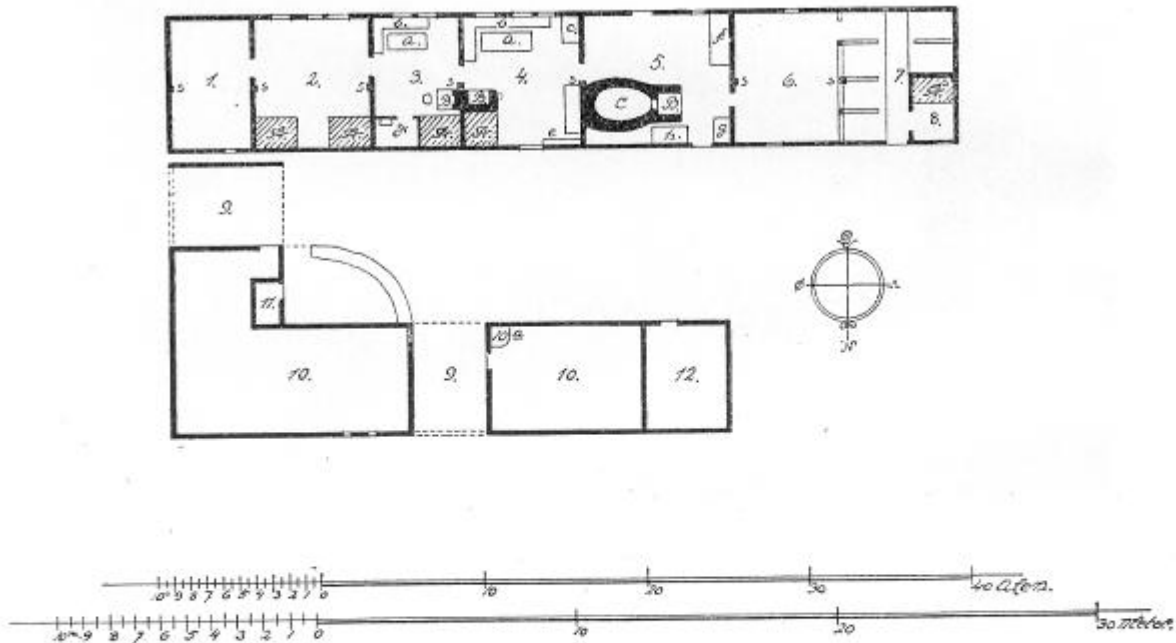

Fig. 31. Gaard fra Skarø. Drejø Sogn.
Sunds Herred. Svendborg Amt.

- 1) Kammer. 2) Nystue. 3) Lillestue. 4) Storstue. 5) Bryggers. 6) Lo. 7) Stald. 8) Karlekammer. 9) Porte. 10) Lader. 10a) Hundehus. 11) Svinesti. 12) Huggehus. S) Suler.
A) Alkover. B) Ildsteder. C) Bagerovn.
a) Borde. b) Bænke. c) Skab. d) Spisekammer(?). e) Kandeskab. f) Bing. g) Kværn.
h) Salt-Olde.

Planen er tegnet efter R. Mejborgs Opmaaling.

Fig. 31. Gaard fra Skarø. Drejø Sogn.
Sunds Herred. Svendborg Amt.
1) Kammer. 2) Nystue. 3) Lillestue. 4) Storstue. 5) Bryggers. 6) Lo. 7) Stald. 8) Karlekammer. 9) Porte. 10) Lader. 10a) Hundehus. 11) Svinesti. 12) Huggehus. S) Suler.
A) Alkover. B) Ildsteder. C) Bagerovn.
a) Borde. b) Bænke. c) Skab. d) Spisekammer(?). e) Kandeskab. f) Bing. g) Kværn.
h) Salt-Olde.
Planen er tegnet efter B. Mejborgs Opmaaling.

I den næste Gaard af denne Type, Fig. 31, der er en Gaard fra den sydfynske Ø Skarø, ligger Lo og Stald ogsaa i samme Længde som Beboelsen, men denne Længde er helt adskilt fra Ladelængen, der danner en for sig selv fritliggende Længde. Det kunde se ud som om Porten i Østlængen

kunde være en senere Tilføjelse, hvad jeg ikke er i Stand til med Sikkerhed at afgøre, da jeg ikke kender den af Selvsyn, men kun af Professor Mejborgs Opmaaling fra 1887. Hvis dette imidlertid er rigtigt, nærmer Gaarden sig stærkt den tolængede Parallelgaard, dog med den Forskel, at Stald og Lo her er lagt i Beboelselængen.

Denne Længe har de 2 for Fyn saa almindelige Skorstene, hvoraf den ene er anbragt over Bagerovnen i Bryggerset, og den anden over Ildstederne i Storstuen ved Siden af Bryggerset og i Lillestuen Øst for Storstuen. Fra Lillestuen gaar man ind i Nystuen, og oven for denne, i Stuelængens Østende, findes et Kammer. — Ladelængen indeholder 2 Lader og 2 Porte, samt Huggehus og Svinesti. Med Hensyn til denne Plan man jeg særligt henlede Opmærksomheden paa den Række Stolper, der ses midt gennem Beboelseshuset og soen at Huset er et sulebygget Aashus, hvortil jeg senere skal vende tilbage. Ildstederne er anbragt Nord for Husets Midtlinie, saaledes at Skorstenene frit kan passere Husets Midterraas.

Endnu en Gaard med baade Stalde og Lade i Beboelselængen, i Lighed med de to foran nævnte Eksempler fra Als og Skarø, ses paa Fig. 32. Det er en Gaard fra Ærø, ligeledes maalt af Professor R. Mejborg i 1887.

De 2 Smaafløje Nord for Hovedlængen synes saa afgjort at være tilbygget en oprindelig enlænget Bygning, der forøvrigt med Hensyn til Beboelsen har en ikke ringe Lighed med det alsiske Indhus. Yderst mod Vest har vi Bageovn med foran liggende Rum, kaldet Kleve; herfra gaar man ind i Piselen med bagved liggende Mælke- og Ølkammer. Ved Siden af Piselen ligger Dagligstuen med et Kammer foran mod Nord; heri findes Pigesengen og Opgangen til Loftet. I Skillerummet mellem Dagligstuen og Forstuen er anbragt et Vindue, undertiden blyindfattet i Stjernemønster, gennem hvilket man kan have Opsyn med, hvad der foregaar i Forstuen. Dette Træk er ogsaa kendt fra andre Egne (Grimstrup paa Fyn og Brabrand i Jylland). Fra Kammeret kommer man ud i Framgulvet, der gaar tværs gennem Huset, og hvorfra man gaar ind i Kostalden, hvori Karlekammeret findes. Dernæst kommer Loen, Hestestalden og Laden.

I Hovedtrækkene var de fleste Gaarde paa Ærø indrettede saaledes, dog kunde ogsaa Kleven med Bagerovn være anbragt i den korte Vinkellænge, bygget for Enderne af Huset. Ærøgaarden har en ejendommelig Lighed med Skarøgaarden deri, at der mellem Bryggers og den egentlige Dagligstue findes en Storstue, der ikke til daglig anvendes til andet end Gennemgangsstue. Endvidere maa jeg paapege det ejendommelige i de aabne Ildsteder, der ligger inde i Stuerne,

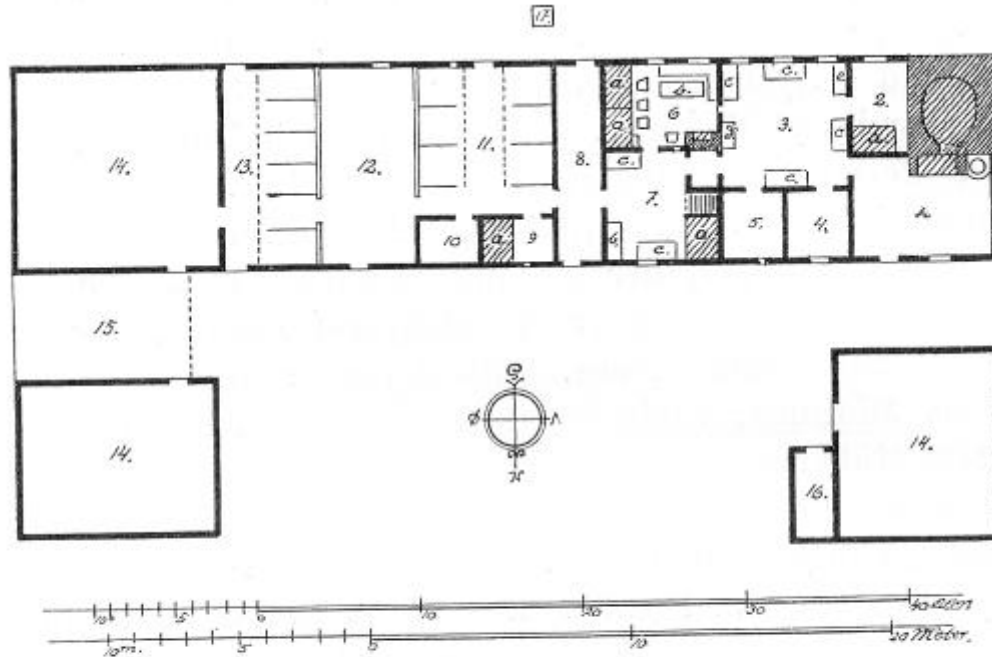

Fig. 32. Gaard fra Olde. Rise Sogn.
Ærø Herred. Svendborg Amt.

- 1) Kleve. 2) Gæstekammer(?). 3) Pisel. 4) Mælkekammer. 5) Ølkammer. 6) Dagligstue.
7) Stue. 8) Framgulv. 9) Karlekammer. 10) Hakkelserum. 11) Kostald. 12) Lo. 13) Hestestald. 14) Lader (paa Ærø benævnes de »Bagrum«). 15) Port. 16) Redskabsrum.
17) Brønd.
a) Alkover. b) Borde. c) Kister. d) Skab. e) Chatol.

Fig. 32. Gaard fra Olde. Rise Sogn.
Ærø Herred. Svendborg Amt.
1) Kleve. 2) Gæstekammer(?). 3) Pisel. 4) Mælkekammer. 5) Ølkammer. 6) Dagligstue.
7) Stue. 8) Framgulv. 9) Karlekammer. 10) Hakkelserum. 11) Kostald. 12) Lo. 13) Hestestald. 14) Lader (paa Ærø benævnes de »Bagrum«). 15) Port. 16) Redskabsrum.
17) Brønd.
a) Alkover. b) Borde. c) Kister. d) Skab. e) Chatol.

en Ejendommelighed, der ligeledes findes i den østjydske Egn, der ligger Syd for Horsens Fjord.

Som Eksempel paa en trelænget Gaard uden Lo og Stald i Beboelselængden vises en gammel Gaard fra Taasinge, Fig. 33, maalt af R. Mejborg i 1887.

Gaardens Stuehus har en ret ejendommelig Grundplan. Gennem Fremmerset kommer man tilvenstre ind i en Storstue, som i ældre Tider kaldtes »Skorstensstue«, fordi Munden af den store Bagerovns skorsten vendte ud mod Stuen. Tidligere anvendtes Stuen nærmest til Bryggers, og da bestod dens Bohave kun af Pigens Seng (a) og Dejtruget. Senere

er Bord og Bænke blevet indrettet i Stuen og Himmelsengen (b) opstillet. Stuen blev ved festlige Lejligheder benyttet som Gildestue. Ved Siden af Bagerovnen findes et Rum »Dosset«, en Slags Forstue, hvorfra man kommer ud i Haven. Mellem

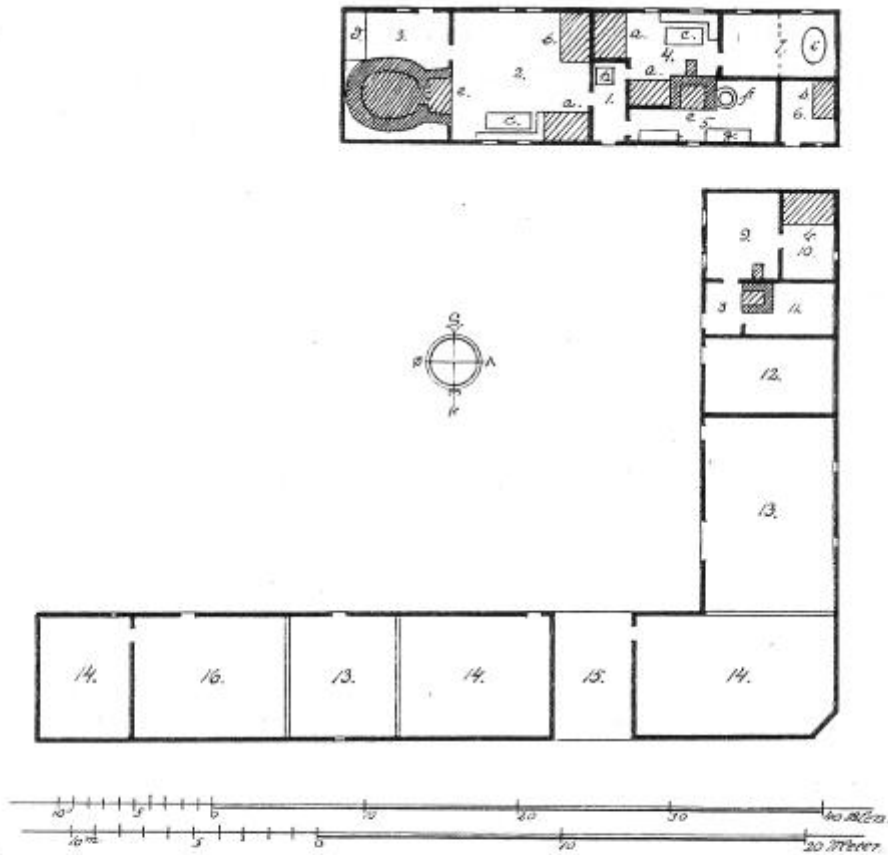

Fig. 33. Gaard fra Taasinge. Bjerreby Sogn.
Sunds Herred. Svendborg Amt.

- 1) Fremmers. 2) Storstue (i ældre Tid kaldet »Skorstensstue«). 3) Dosset. 4) Dagligstuen. 5) Bryggers. 6) Karlekammer. 7) Kleve. 8) Fremmers. 9) Aftægtsstue. 10) Sengekammer. 11) Tørvehus. 12) Faarehus. 13) Loer. 14) Lader. 15) Port. 16) Stald (baade Ko- og Hestestald).
a) Alkove. b) Himmelseng. c) Borde. d) Dejtrug. e) Skorstensaabning. f) Bryggerkedel. g) Bord. h) Haandkværn. i) Salt-Olde.

Fig. 33. Gaard fra Taasinge. Bjerreby Sogn.
Sunds Herred. Svendborg Amt.
1) Fremmers. 2) Storstue (i ældre Tid kaldet »Skorstensstue«). 3) Dosset. 4) Dagligstuen. 5) Bryggers. 6) Karlekammer. 7) Kleve. 8) Fremmers. 9) Aftægtsstue. 10) Sengekammer. 11) Tørvehus. 12) Faarehus. 13) Loer. 14) Lader. 15) Port. 16) Stald (baade Ko- og Hestestald).
a) Alkove. b) Himmelseng. c) Borde. d) Dejtrug. e) Skorstensaabning. f) Bryggerkedel. g) Bord. h) Haandkværn. i) Salt-Olde.

Bagerovnen og Ydervæggen er et hult Rum, et sikkert Gemmested for Brændevinstøjet, som Toldvæsenet gerne var paa Jagt efter.

Den vestre Ende af Huset har i tidligere Tid været noget anderledes indrettet. Dagligstuen har været større, og dens vestre Væg har da stået, hvor den punkterede Linie ses. Resten af Rummet 7 og Karlekammeret (6) dannede da tilsammen ét Rum, der benyttedes til Kleve, med Adgang fra Bryggerset (5). Karlekammeret var da henlagt til Udlængerne.

I Udlængerne ligger en Aftægtsbolig nærmest Stuehuset. Stalden er indrettet baade til Heste og Køer, og det har saaledes ikke været nogen større Besætning, som har hørt til Gaarden.

Den trelængede Plantypes Anvendelse til Husmandshus ses af Afbildningerne Fig. 34 og 35.

Rumfordelingen fremgaar af Planen, og jeg skal blot pege paa, at dette Hus er sulebygget, og at de 2 Ildsteder derfor

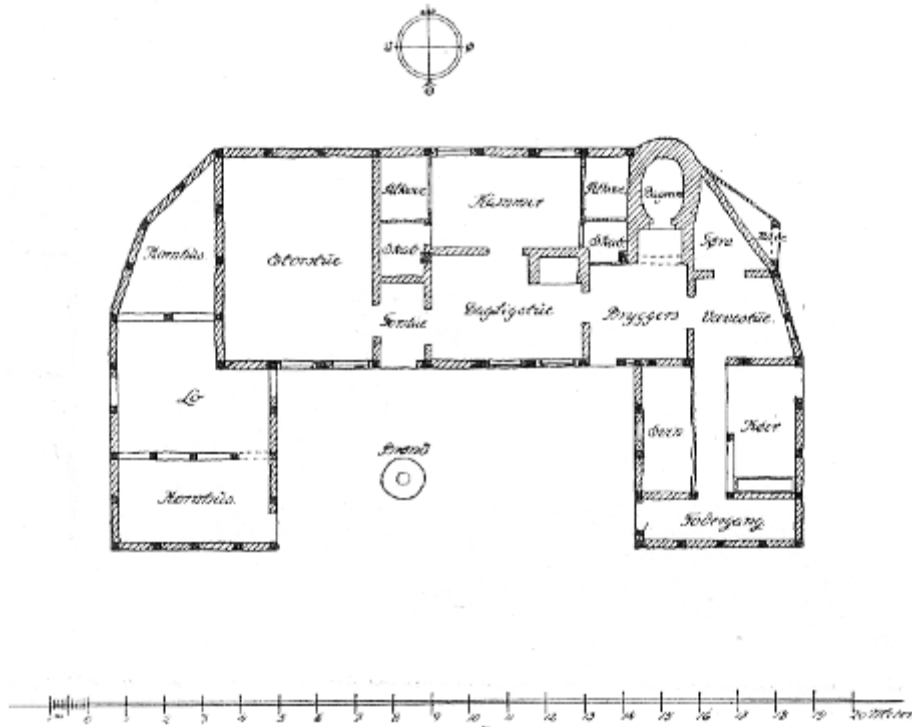

Fig. 34. Hus fra Nørre-Næraa By og Sogn.
Skam Herred. Odense Amt.

Fig. 34. Hus fra Nørre-Næraa By og Sogn.
Skam Herred. Odense Amt.

er saaledes anbragte, at Skorstenene frit kan passere Husets Midteraa. Endvidere skal Opmærksomheden henledes paa, at Husets runde Hjørner er et typisk Træk, almindeligt baade for Gaarde og Huse paa Fyn, men de er øjensynligt senere tilføjede, og samme Resultat vil man komme til overalt ved Undersøgelse af dette for Fyn saa ejendommelige Karaktertræk. Billedet Fig. 35 viser Husets Ydre, saaledes som det frit aabner sig mod den forbi Huset passerende Vej.

Den firlængede Type. Den Gaardtype, som er den mest almindeligt kendte, og som steds har været tillagt os Danske som den eneste og oprindelige Form for vor gamle Bondegård, er den firlængede Type. Den har for det meste én af Længerne udelukkende indrettet til Beboelse, men der findes dog Gaarde, der har Stald i Beboelselængen, og hvor saaledes dette ældgamle Træk dukker frem ogsaa i den firlængede Gaard. Det er ganske vist kun som enkelte Tilfælde at dette Træk er kendt fra firlængede Gaarde, f. Eks. paa Sjæl-

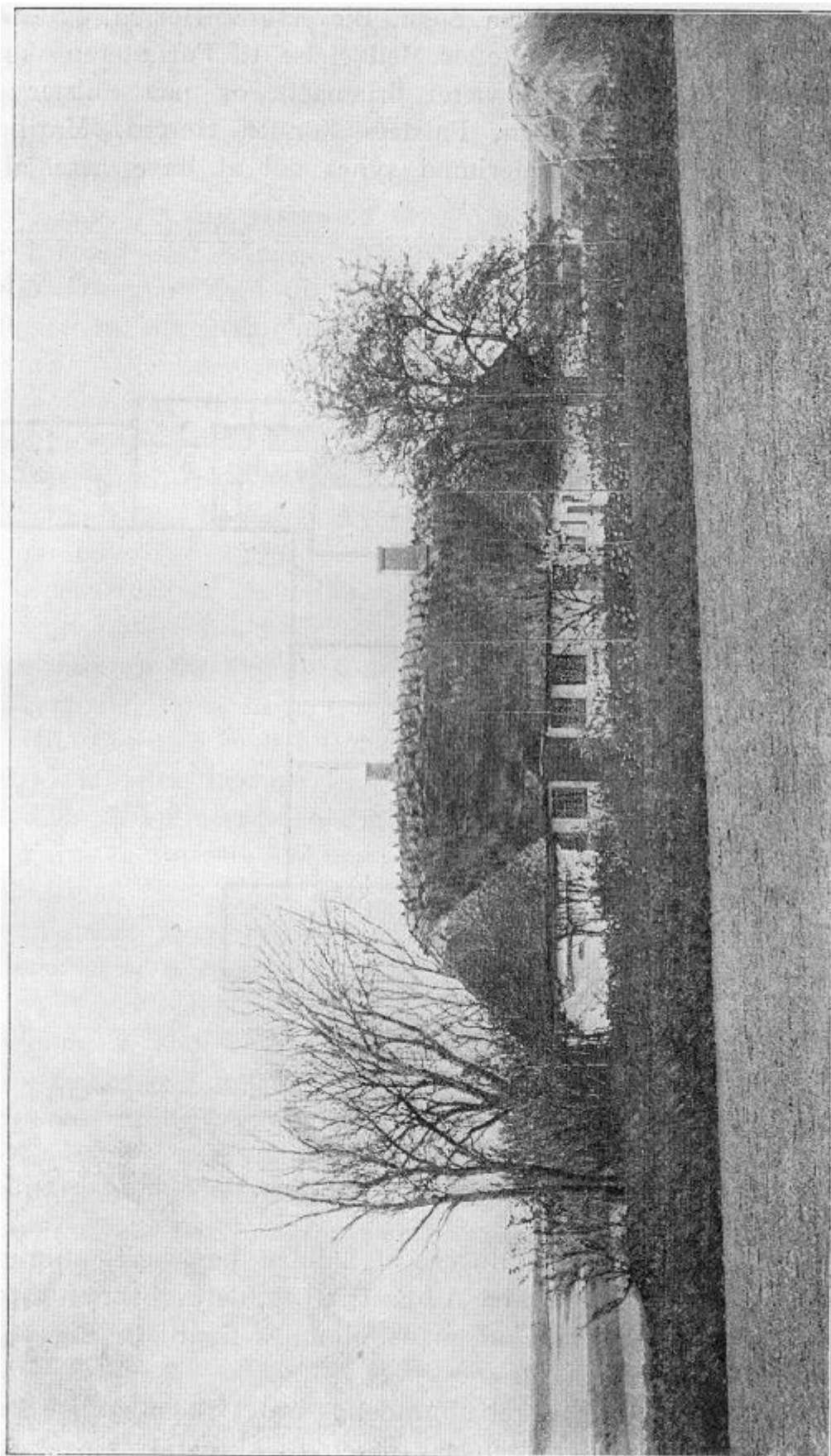

Fig. 35. Hus fra Nørre-Næraa By og Sogn.
Skam Herred, Odense Amt.

Fig. 35. Hus fra Nørre-Næraa By og Sogn.
Skam herred. Odense Amt.

land i Aashøj i Herfølge Sogn, Bjeverskov Herred, Præstø Amt (nu trelænget, men efter Meddelelse til Forfatteren skal Gaarden tidligere have været firlænget), og paa Falster i Stavreby i Skibby Sogn, Falsters Sønder Herred, Maribo Amt ²³). Paa Lolland derimod synes det at have været al-

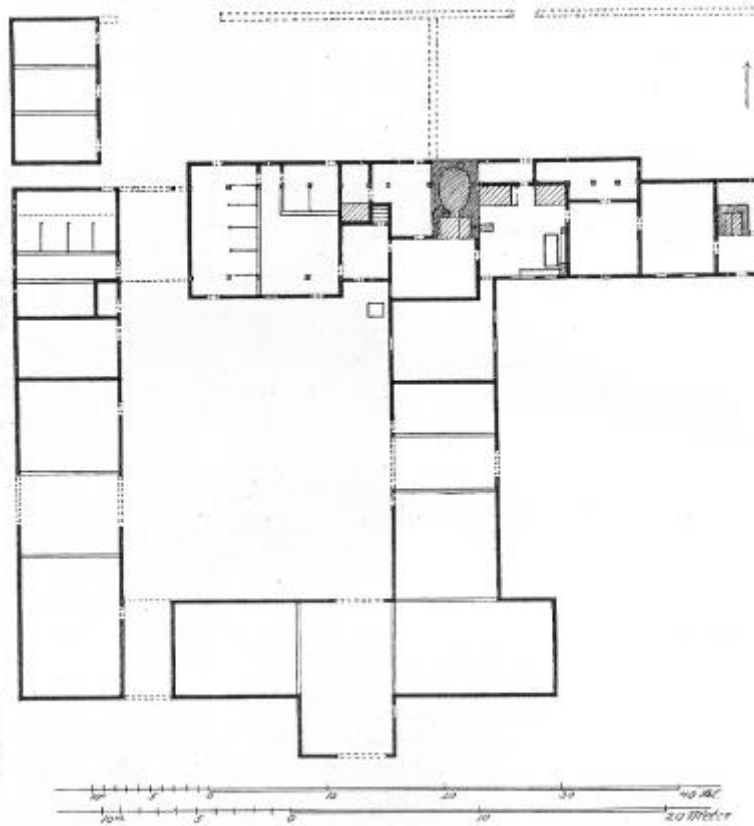

Fig. 36. Gaard fra Frejlev. Kettinge Sogn.
Musse Herred. Maribo Amt.

Fig. 36. Gaard fra Frejlev Kettinge Sogn.
Musse Herred. Maribo Amt.

mindeligt indtil Udskiftningen, at Stalden har været anbragt i Beboelseslængen, kaldet Alhuset ²⁴), og dette bekræftes af en Opmaaling fra 1887 af en østlollandsk Gaard (se Fig. 36), foretaget af R. Mejborg.

Samme Skik har været almindeligt brugt i den sydlige Del af Jylland, hvad der fremgaar af en Række Oplysninger fra

Outrup Sogn, Vester Horne Herred, Ribe Amt ²⁵), og af R. Mejborgs Opmaalinger ²⁶) fra Sundeved, Haderslev Næs, Gram Herred og Slogs Herred, i hans Bog om slesvigske Bøndergaardene.*)

Gaarden er indrettet saaledes:

Stuelængen fra Vest mod Øst:

Kostald med Aflukke til Kalve, Framgulv med Loftstrappe, Karlekammer Nord for Framgulvet, Stegers med Ildsted og Bagerovn, Bryggers Nord for Stegerset, Stue med Forstue mod Nord, Mellemstue med Ølkammer mod Nord, og yderst mod Øst: Storstue (maaske senere indrettet til den viste Af-tægtsbolig).

Vestlængen fra Nord til Syd:

Hestestald, Foderlo, Avnehus, Huggehus, Byglade, Lo, Havrelade.

Sydlængen fra Vest til Øst:

Port, Lade, Lo, Lade.

Østlængen fra Syd til Nord:

Ruglade, Port, Lade.

Omkring den østlige Del af Beboelseslængen findes Haven. Nord for den vestlige Del af samme findes Møddingen, og Syd for Frammersdøren findes Brønden.

Foruden Rumsinddelingen i den lollandske Gaard, Fig. 36, er der et Par andre Særegenheder ved Grundplanen, som man maa være opmærksom paa. I Dagligstuen Øst for Stegerset er Bordet stillet parallelt med Skillerummet og ikke med Ydervæggen, et Træk, der maa henføres til Middelalderen, og som ogsaa har været kendt paa Falster og endnu kan findes paa Refsnæs, hvor denne Ordning har været almindelig indtil Begyndelsen af dette Aarhundrede, se Fig. 39.

Endvidere maa bemærkes, at Beboelseslængen er bygget med Udskud. Denne Byggemaade har i Slutningen af 17de Aarhundrede (1671) ogsaa været anvendt paa Smaaøerne mellem Sjælland og Lolland, særligt paa Fejø, og synes ikke at

*) Oplysninger om hvor der findes, eller har været, Stald i Beboelseslængen i fir- og trelængede Gaarde i Landets forskellige Egne, vil blive modtaget med Taknemmelighed af Dansk Folkemuseum, Vesterbrogade 5, København B.

have været helt ukendt paa Syd-Sjælland, hvor et Udskud kaldes en »Lude« s7).

Beboelseslængen, der paa Fyn og Sjælland kaldes »Stuehus«, er i den firlængede Gaard sædvanlig anbragt som Gaardens nordre eller søndre Længe, sjældnere som den østre eller vestre Længe, og Stuehuset ligger aldrig mod Gade eller Vej, men vender bort fra denne. Enkelte Steder, særligt i de vestjydske grundmurede Gaarde, synes Beboelsen at være fordelt paa 2 Længer, saaledes at den er henlagt til en af den sammenbyggede Gaards Hjørner, indtagende omtrent Halvparten af hver af de 2 Længer, hvori den findes, se Fig. 47.

Det er iøvrigt vanskeligt at give nogen fast Regel for Anvendelsen og Placeringen af den firlængede Gaards Længer udover Beboelseslængen, idet en af Længerne kan indeholde Staldene, og de øvrige 2 Længer indeholder da Laderum og Loer, Vognporte og Redskabsrum; men undertiden kan Staldene være fordelt paa 2 Længer. Ofte findes Staldene i den Længe, der ligger parallelt med Stuelængen, men andre Steder er de anbragt i en af Sidelængerne, saaledes at Staldene er nærmest Beboelseslængen. I Staldene er som Regel altid Karlekammeret anbragt. Ladelængerne er for det meste indrettede til Lo og Lade, efter det Princip, at hver Sædart har sin Lade og Tærskelo.

Den firlængede Gaard har ikke altid helt sammenbyggede Længer. Undertiden er Stuelængen fritliggende og de øvrige Længer sammenbyggede, eller ogsaa er 2 af Længerne fritliggende og de andre 2 sammenbyggede, og endelig kan alle 4 Længer være fritliggende, hvad der især synes at tilhøre Jylland, og det er sikkert ogsaa denne Type, der oprindeligt har været mest udbredt paa Fyn og har givet Anledning til de før omtalte runde Hjørner, der er saa karakteristiske for denne Landsdel. Hjørnerne er opstaaet ved Bestræbelserne for at bygge Længerne sammen, og dette har her, paa Grund af Konstruktionen, lettest kunnet lade sig gøre ved at bygge Hjørnerne runde.

Den firlængede Type er altsaa meget varierende i Længernes Anbringelse, men at fordele Varianterne af Typen geografisk er sikkert ugørligt, idet Variationerne ofte fore-

findes jævnsides i samme By. Dette er sikkert Vidnesbyrd om, at den helt sammenbyggede Gaard i visse Egne er en absolut sen Dannelselse, opstaet ved en senere udført Sammenbygning af de enkelte fritliggende Længer. Den helt sammenbyggede Gaard synes særligt at kunne henføres til Sjælland, og her er denne Form sikkert ret gammel. En saadan

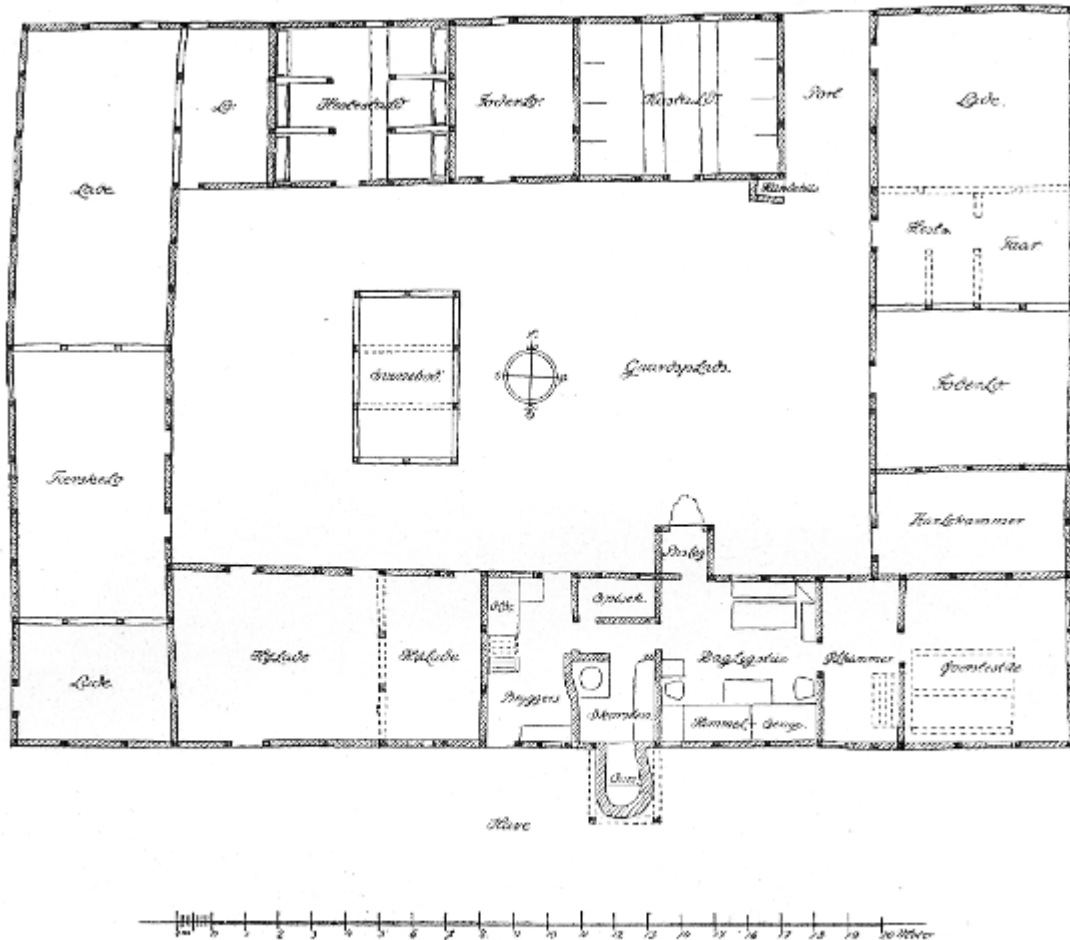

Fig. 37. Gaard fra Topshøj. Lyngby Sogn.
Alsted Herred. Sorø Amt.

Fig. 37. Gaard fra Topshøj. Lyngby Sogn.
Alsted Herred. Sorø Amt.

Gaard ses paa Billedet Fig. 37, der er en Grundplan af en Gaard fra Topshøj i Lyngby Sogn ved Sorø i Midtsjælland.

Stuelængen ligger mod Syd og har mod Gaardspladsen et Bislag, en lille Forstue foran Dagligstuen. Mellem denne og Øverstestuen findes et Ølkammer, og ved Skorstenen eller »Stegerset« er her, som sædvanligt i Sjællands ældste Gaarde, alle Ildstederne samlet, saaledes at der kun findes en Skorsten (sml. S. 20). Staldlængen ligger parallelt med Stuelængen ud mod Byvejen, tidligere »Forten«, den Plads midt i Byen, omkring hvilken Gaardene var anbragte. I Østlængen har der været indrettet en mindre Hestestald og Faaresti. Indenfor Porten mod Gaardspladsen havde Hunden sin Plads, et Træk, der forøvrigt genfindes i fynske Gaarde, og paa Gaardspladsen fandtes en saakaldt »Bod«, her indrettet til Svinesti;

men den kunde dog ogsaa tillige være indrettet til Vognskur. Boden bestod ofte af jordgravede Stolper med et »Stængeloft« over, hvorpaa lagdes Halm, undertiden havde den et almindeligt Spærtag, tækket med Halm. Omkring Boden fandtes Møddingen. Boderne i Gaardene er nu forsvundne lier paa Sjælland, og Møddingerne er næsten alle flyttede udenfor paa den Plads, der omgiver Længerne og kaldes Toften. Undertiden flyttedes Møddingen fra Gaarden mod

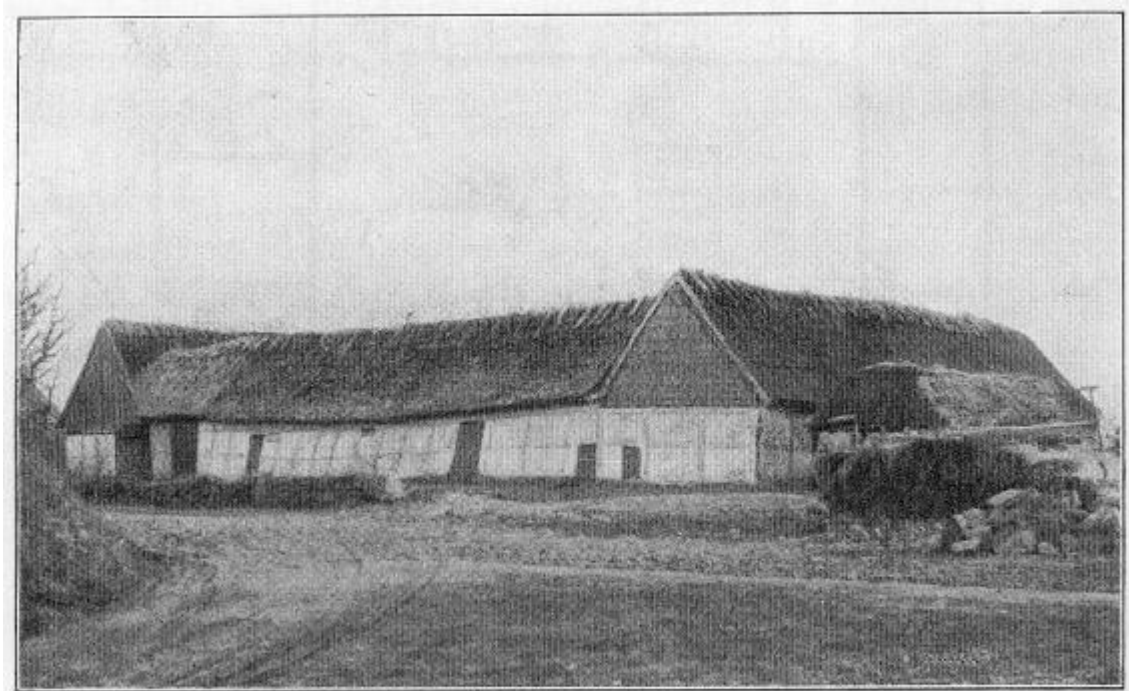

Fig. 38. Ydre af Gaarden fra Topshøj.
Lyng Sogn. Alsted Herred. Sorø Amt.

Fig. 38. Ydre af Gaarden fra Topshøj.
Lyng Sogn. Alsted Herred. Sorø Amt.

Gaden, som det ses af Billedet Fig. 38, der viser Gaardens Ydre. Baade Væggene og Tavlene er her, som i alle sjællandske Gaarde, helt overhvidtede.

Denne Gaard fra Topshøj er den ældste kendte Gaard paa Sjælland og stammer fra Tiden før 1688.

Mellem Beboelseslængerne indbyrdes kan der være en betydelig Forskel, særligt med Hensyn til Indgangen til Længen. Dette Spørgsmaal er dog, ligesom Ildstedets Udvikling, endnu langt fra saa klarlagt, at Redegørelse kan gives med Sikkerhed. Jeg skal derfor ikke her komme ind paa en nærmere Udvikling af dette Æmne, men blot antyde, at det for største Delen af Jylland og Fyn er almindeligt, at den daglige Indgang sker gennem Frammerset (Bryggerset), og hvis

der i en saadan Stuelænge findes en Forstue — paa Fyn kaldet Fremmers - da er denne gerne skudt ind mellem Daglig- og Øverstestuen og maa af denne Grund anses som en senere Ændring eller Udvidelse af Gaardens oprindelige Rum.

Paa Sjælland synes Forholdet at være noget anderledes. I de øst- og midtsjællandske Gaarde, der ikke har Bislag, er

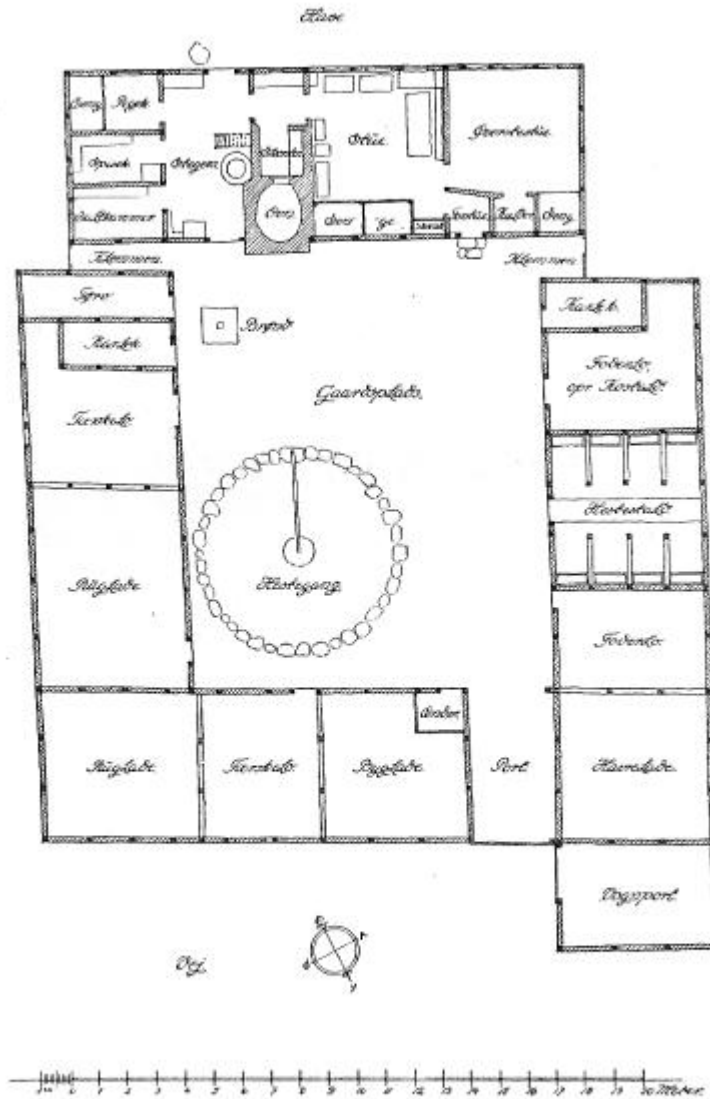

Fig. 39. Gaard fra Kongstrup. Refsnæs Sogn.
Arts Herred. Holbæk Amt.

Fig. 39. Gaard fra Kongstrup. Refsnæs Sogn,
Arts Herred. Holbæk Amt.

det ofte saaledes, at man fra Gaardspladsen kommer ind i en Forstue med bagved liggende Skorstue og Bagerovn, anbragt mellem Dagligstue og Bryggers. Mellem Skorstuen og Forstuen er en Skillevæg, og Forstuen giver Adgang til baade Dagligstue og Bryggers. Dette Forhold er kendt mange Steder paa Sjælland, ogsaa i den vestre Del, hvor Forstueordningen dog ikke er helt den samme som paa Østsjælland. I Nordvestsjælland er denne Ordning igen en ganske anden, og

mange af de her desværre meget ombyggede ældre Stuelænger viser hen til Refsnæsgaardens Stueordning, hvor Indgangen til Længen som paa Fyn og i Jylland findes i Bryggerset eller i en Forstue mellem Daglig- og Overstestue.

En saadan typisk Refsnæsgaard ses paa Fig. 39 og 40.

Stuelængen er ikke sammenbygget med de øvrige Længer og er lagt saaledes, at intet Vindue vender mod Gaardspladsen, men udefter mod Haven, hvorfor man har anbragt

Fig. 40. Gaard fra Kongstrup. Refsnæs Sogn.
Arts Herred. Holbæk Amt.

Fig. 40. Gaard fra Kongstrup. Refsnæs Sogn.
Arts Herred. Holbæk Amt.

lodrette Jærnstænger i Vindueskarmene, endog i Dagligstuen, sikkert af Frygt for Overfald eller Indbrud.

I denne Anordning skiller Refsnæsgaarden sig stærkt fra de øvrige sjællandske Gaarde, og det kunde saaledes være vanskeligt for den fremmede, der første Gang besøgte en saadan Gaard, at finde ud af, hvilken af Længerne der var Stuelængen, hvis ikke denne Længe havde en Skorstenspipe.

Indgangen til Stuen sker enten gennem Stegerset og Skorstensrummet eller gennem Forstuen, Vest for Dagligstuen. Denne sidste har to fast indbyggede Senge og mellem disse og Forstuen en »Skænk«, et fast Skab. Bordet staar langs

med Skillerummet mellem Daglig- og Øverstestue, og paa Skillerummet findes et Panel ind mod Dagligstuen. Husfaderens Plads er for Enden af Bordet, foran Vinduet, og netop i denne Opstilling af Bordet adskiller Refsnæsstuen sig mest fra den almindelige sjællandske Stue. I Øverstestuen findes en Gæsteseng, og ved Siden af denne en »Kælder«.

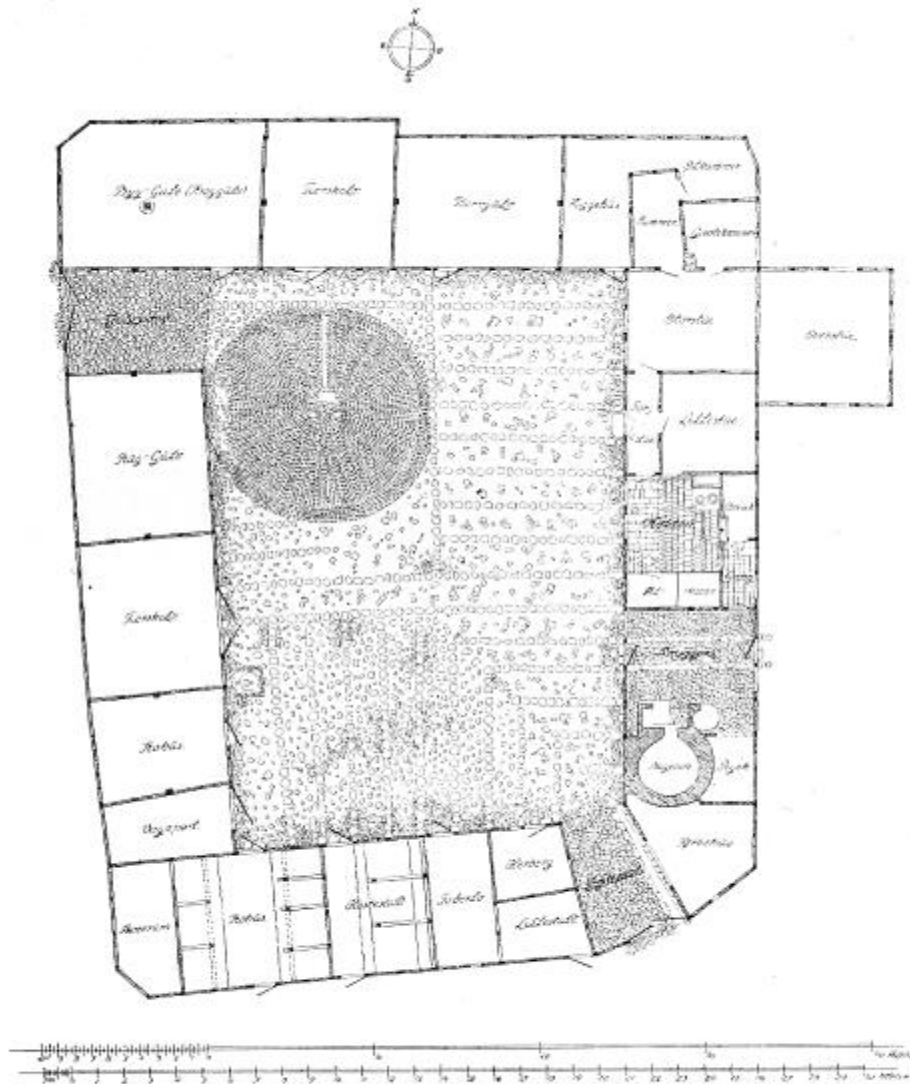

Fig. 41. Gaard fra Lundager. Gamtofte Sogn.
Baag Herred. Odense Amt.
Maalt af Arkitekterne H. Finsen og K. Millech.

Fig. 41. Gaard fra Lundager. Gamtofte Sogn.
Baag Herred. Odense Amt.
Maalt at Arkitekterne H. Finsen og K. Millech.

Øst for Stegerset findes tre Kamre: Saltkammer, Spisekammer og Pige-kammer. Paa Grund af Husets forholdsvis store Bredde skyder Bagerovnen sig kun lidt frem for Længens Nordvæg, men det har alligevel været nødvendigt at anbringe en Udbygning for den, se Fig. 40.

Nutildags er Refsnæsgaardens særlige Karakter næsten ud-

slettet, og det er kun Brudstykker, snart fra den ene, snart fra den anden Gaard, at man kan danne sig et samlet Billede af, hvorledes en gammel Refsnæsgaard har været indrettet, ligesom de faa ældre Gaarde, der endnu er tilbage, næppe er synderligt ældre end fra Midten af forrige Aarhundrede.

En typisk fynsk firlænget Gaard med de tidligere berørte »runde« udvendige Hjørner, der dog ofte blot er skraat afskaarne med et saakaldet »Smigfag«, ses paa Afbildningerne

Fig. 42. Gaard fra Lundager, Gamtofte Sogn.
Baag Herred. Odense Amt.

Fig. 42. Gaard fra Lundager, Gamtofte Sogn.
Baag Herred. Odense Amt.

Fig. 41 og 42, der viser en Gaard, som Dansk Folkemuseum har erhvervet til Opstilling i Frilandsmuseet' ved Lyngby.

Gaarden er helt sammenbygget og har en Gadeport til Indkørsel fra Vejen og en Tofteport med Indkørsel fra Marken. Beboelselængen har 2 Skorstene, hvoraf den ene tilhører Ildstedet med Bæserovn, Bryggerkedel og Maltkølle i Bryggerset, den anden er anbragt over det aabne Ildsted i Køkkenet, hvorfra der fyres i Bilæggeren i Lillestuen. Køkkenet er brolagt med Træklodser af Eg. Paa Stuelængen er bygget et Korshus, indeholdende Overstue, og iøvrigt findes de sæd-

vanlige Stald- og Laderum. Karakteristisk er Brolægningen paa Gaardspladsen, hvori der findes Striber, en ud for hver Stolpe, et Træk, der findes i en Mængde fynske og flere sjællandske Gaarde. Stuelængens Gaardside ses paa Billedet Fig. 42. Bindingsværkets Stolper har lier faaet en Farve, Gaarden er »afstølpet« som Fynboen siger, medens Tavlene

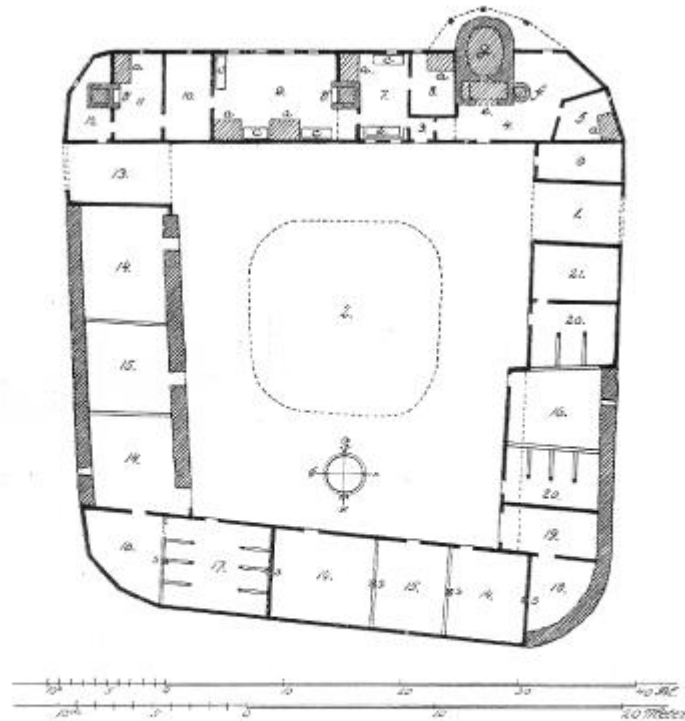

Fig. 43. Gaard fra Katterød. Diernisse Sogn.
Salling Herred. Svendborg Amt.

1) Gadeport. 2) Mødding. 3) Fremmers. 4) Bryggers. 5) Pige-kammer. 6) Tørvehus. 7) Dagligstue. 8) Kammer. 9) Storstue. 10) Ølkammer. 11) Karlekammer. 12) Huggehus. 13) Tofteport. 14) Lader. 15) Loer. 16) Foderloer. 17) Kostald. 18) Faarehus. 19) Vognport. 20) Hestestalde. 21) Hølade.
a) Senge og Alkover. b) Bord. c) Kister. d) Skorsten (den østligste er senere indbygget). e) Skorsten med Malkølle, Bagerovn (g) og Bryggerkedel (f). s) Suler (i Nordlængen). Gaarden er maalt i 1887 af R. Mejborg.

Fig. 43. Gaard fra Katterød. Diernisse Sogn.
Salling Herred. Svendborg Amt.

1) Gadeport. 2) Mødding. 3) Fremmers. 4) Bryggers. 5) Pige-kammer. 6) Tørvehus. 7) Dagligstue. 8) Kammer. 9) Storstue. 10) Ølkammer. 11) Karlekammer. 12) Huggehus. 13) Tofteport. 14) Lader. 15) Loer. 16) Foderloer. 17) Kostald. 18) Faarehus. 19) Vognport. 20) Hestestalde. 21) Hølade.
a) Senge og Alkover. b) Bord. c) Kister. d) Skorsten (den østligste er senere indbygget). e) Skorsten med Malkølle, Bagerovn (g) og Bryggerkedel (f). s) Suler (i Nordlængen). Gaarden er maalt i 1887 af R. Mejborg.

er hvide. Samme Træk genfindes i jyske Gaarde, men her kan Tavlene ofte være rødfarvede med paamalede hvide Fuger. Lignende Fugemaling (blaa Fuger paa gule Tav) forekommer dog ogsaa paa Fyn. I denne Behandling af Væggens ydre Flader adskiller den jyske og fynske Gaard sig

stærkt fra den sjællandske, ligeledes ved Anvendelse af sværere og rigeligere Tømmer i Bindingsværket.

Endnu et Eksempel paa en fynsk firlænget Gaard ses paa Fig 43. Mellem denne og den sidst. viste Gaard bestaar en

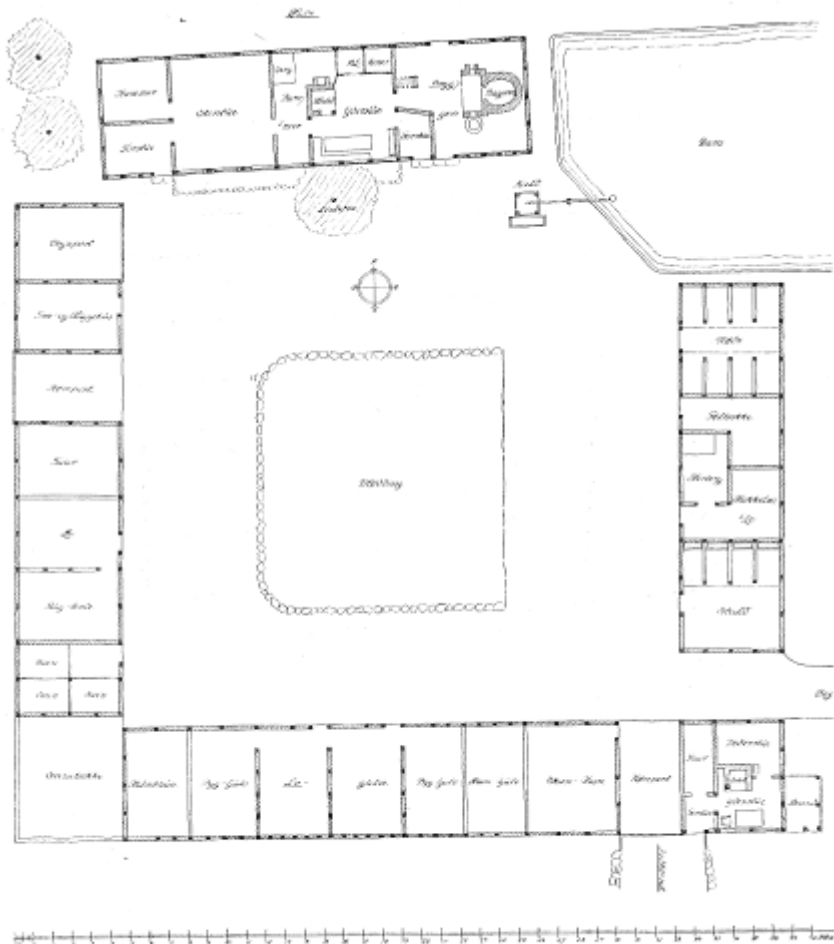

Fig. 44. Gaard fra Glud By og Sogn.
Bjerger Herred. Vejle Amt.

Fig. 44. Gaard fra Glud By og Sogn.
Bjerger Herred. Vejle Amt.

Forskel i Anbringelsen af Bagerovnen med foranliggende Skorsten, der her er lagt som i sjællandske Gaarde, med Bagerovnen ragende uden for Ydervæggen mod Haven. Begge disse Anbringelser af Bagerovnen findes jævnsides i baade nord- og sydfynske Gaarde. Rummene 3, 7 og 8 har sikkert

tidligere udgjort en eneste Stue, og Skillevæggen mellem Bryggers og Skorsten har da været anbragt, hvor de punkterede Linier er viste. Skorstenen mellem Daglig- og Storstue har da været delt saaledes, at der var aabent Ildsted mod Dagligstuen og aaben Kamin ind mod Storstuen. Det aabne Ildsted i Dagligstuen var da tillige Køkkenildsted, hvorpaa Maden lavedes.

De viste svære Vægge i Udhuslængerne er Kampestensvægge, opsatte i 19de Aarhundrede som Erstatning for de

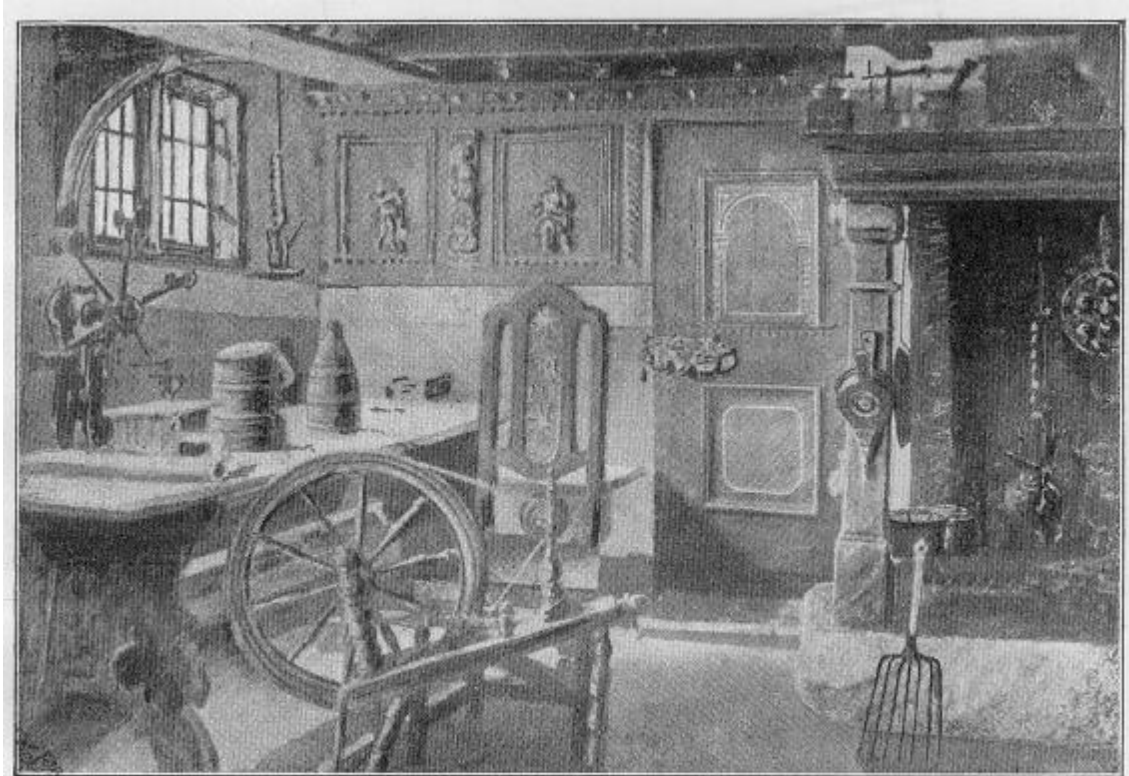

Fig. 45. Dagligstuen fra Gaarden i Glud By og Sogn.
Bjerge Herred. Vejle Amt.
Stuehuset er nu opstillet som Museumsbygning i Glud.

Fig. 45. Dagligstuen fra Gaarden i Glud By og Sogn.
Bjerge Herred. Vejle Amt.
Stuehuset er nu opstillet som Museumsbygning i Glud.

gamle Bindingsværksvægge, der formodentlig har trængt til Fornyelse. Samtidig er rimeligvis Udvidelsen mod Øst af den vestre Længe blevet foretaget. Den nordre Længe er sule-bygget, og de runde Hjørner er senere Tidens Tilføjelser til de oprindelige fire tæt sammenlagte Længer.

Et Eksempel paa en Jydsk firlænget Gaard ses paa Fig. 44, der er en Gaard fra Glud Sogn i Bjerge Herred i Østjylland. Gaardens fire Længer er helt adskilte og anbragte om et firkantet Gaardsrum, hvori Møddingen findes. Beboelseslængen ligger i Nord, Staldlængen i Øst og Ladelængerne i Syd og

Vest. I Sydlængens Østende findes Aftægtsbolig. Beboelselængen, Salset, indeholder 2 Ildsteder, hvoraf det ene findes inde i Dagligstuen.

Stuernes indre Udstyrelse er hidtil kun blevet berørt for enkelte vigtigere Anordningers Vedkommende, og det ligger ogsaa uden for dette lille Arbejdes Rammer at komme nærmere ind herpaa. Der skal dog gøres en Undtagelse med denne Gaard, hvis Stueinteriør ses paa Billedet Fig. 45, hvor

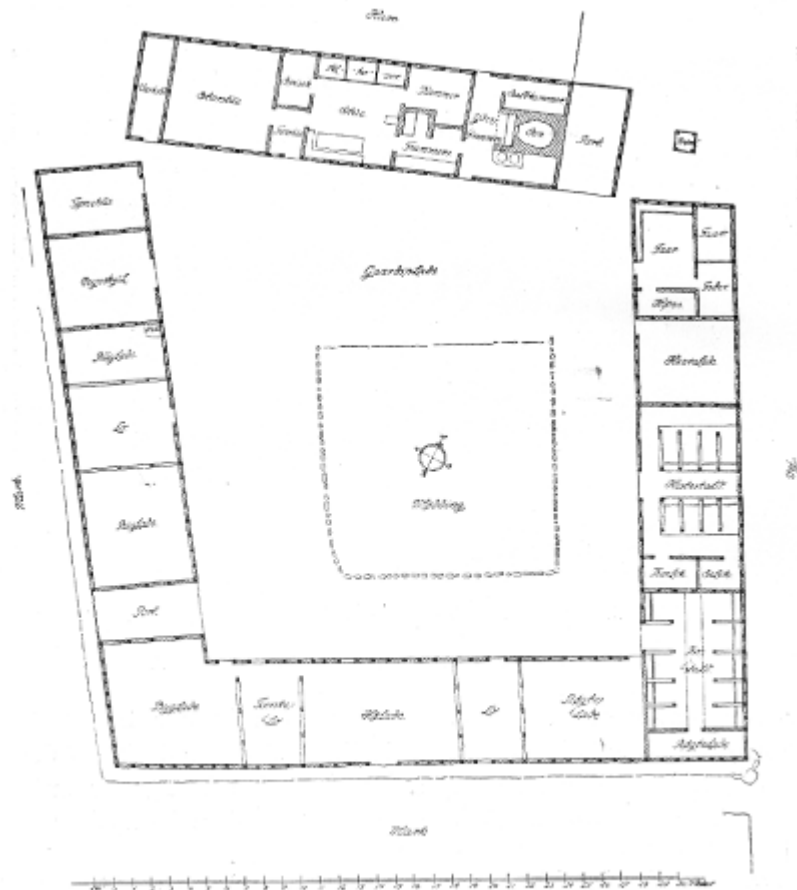

Fig. 46. Gaard fra Hammershøj By og Sogn.
Sønderlyng Herred. Viborg Amt.

Fig. 46. Gaard fra Hammershøj By og Sogn.
Sønderlyng Herred. Viborg Amt.

Opmærksomheden særligt maa henledes paa Ildstedet, der er anbragt inde i Stuen og her bruges som Køkkenildsted.

Denne Forening af Stueopvarmning og Madlavning paa samme Ildsted, anbragt i den daglige Opholdsstue, genfindes: i flere af de tidligere viste Grundplaner og har vistnok være almindelig baade i Bjerger Herred i Østjylland og paa Samsø muligvis ogsaa paa Fyn.

Endnu et Eksempel paa en firlænget Jydsk Gaard ses paa Fig. 46. Gaarden er, ligesom den foranstaaende fra Glud, e udmærket Eksempel paa en stor østjydsk Gaard. Her er Ud længerne sammenbyggede, men Stuehuset er fritliggende son

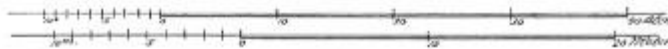
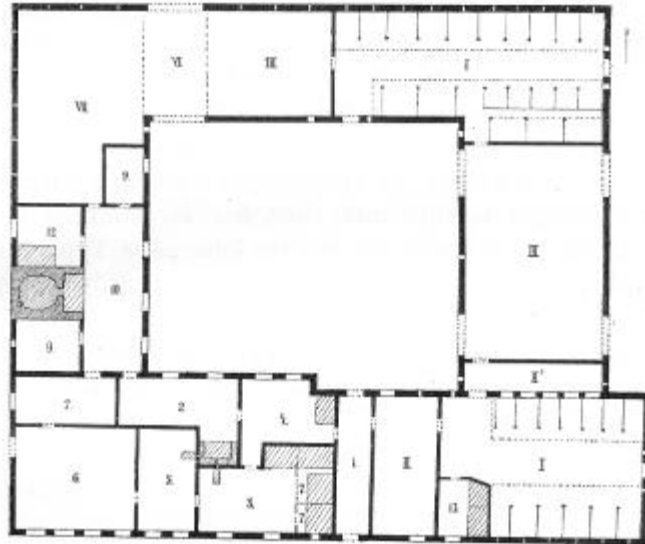

Fig. 47. Gaard fra Bov, Burkal Sogn. Slogs Herred. Tønder Amt.
 I) Framgulv. 2) Køkken. 3) Sønderdørns. 4) Nørredørns. 5) Lilledørns. 6) Pisel.
 7) Kamre. 9) Kældere. 10) Bagere. 12) Pige-kammer. 13) Karlekammer.
 I) Stalde. II) Lo. II') Foderlo. III) Lader. VI) Vognport. VII) Tørvehus.
 Maalt af R. Mejborg i 1887 eller 1890.

Fig. 47. Gaard fra Bov, Burkal Sogn. Slogs Herred. Tønder Amt.
 1) Framgulv. 2) Køkken. 3) Sønderdørns. 4) Nørredørns. 5) Lilledørns. 6) Pisel.
 7) Kamre. 9) Kældere. 10) Bagere. 12) Pige-kammer. 13) Karlekammer.
 I) Stalde. II) Lo. II') Foderlo. III) Lader. VI) Vognport. VII) Tørvehus.
 Maalt af R. Mejborg i 1887 eller 1890.

i Glud-Gaarden. I Stuelængen findes det Træk, som tidligere er omtalt, at Forstuen er anbragt mellem Stuen og Storstuen. I Stuen er der tre fast indbyggede Alkover, og i Frammerset findes Køkkenildstedet, hvorfra Stuen opvarmes ved en Bilæggerovn.

Som et Eksempel paa en ældre firlænget grundmuret Gaard vises paa Fig. 47 en Gaard fra Bov i Sønderjylland.

Ogsaa her findes Stald i Beboelseslængen, men den er dog skilt fra Beboelsen ved Framgulvet og den mellemliggende Lo. Endvidere er Beboelsen fordelt paa to af de sammenbyggede Længer, og der findes en Skorsten i hver af disse Længer, den ene med Køkkenildstedet og den anden med Bagerovnen.

Gaardene, baade de to-, tre- og firlængede, kan undertiden være sammenbyggede parvis, de saakaldte »Tvillinggaarde«. I disse findes som Regel alle de forskellige Typers Karaktermærker og Længeinddelinger, og der skal derfor ikke her bringes en nærmere Omtale af disse Gaarde, da der derved blot vilde blive gentaget en Del af de Træk, der allerede er meddelt.

I det foregaaende er de Hovedtyper blevet gennemgaaet, som almindeligst forekommer eller har forekommet i Danmark. Heraf maa baade de en- og tolængede Typer utvivlsomt anses for at være de ældste og oprindeligste, og de øvrige Typer er sandsynligvis udviklede gennem Tiderne ved Udvidelse af de to førstnævnte Typer, dog har den firlængede helt sammenbyggede Gaard muligvis været kendt tidligere paa Sjælland end i Landets øvrige Egne.

EFTERSKRIFT, jfr. Teksten Side 57.

Naar den svenske Forsker Åke Campbell i ski under Trykningen af nærværende Skrift udkomne Afhandling »Hemortsrätt och lån. Några kritiska anteckningar om den dansk-skånska gården« (Folkminnen och Folk-tankar 1925 S. 11 ff.) opfatter de af mig i Bogen om Svenstrup (1921) fremsatte Betragtninger om Forstuens Anbringelse som gældende dansk Byggeskik i al Almindelighed, maa jeg afvise dette som ubeføjet. Sammenstillingen mellem den sjællandske og den skandinaviske Hustype gælder ifølge hele Sammenhængen kun Svenstrup Gods og den her fremherskende østsjællandske Type. — Naar samme Forfatter lidt længere henne gør gældende, at man ved Bygningsundersøgelserne i Danmark har lagt for megen vægt paa Bøndergaardene paa Bekostning af de mere primitive Bygningsformer hos Husmænd og Inderster, maa jeg her nøjes med at henvise til det betydelige Antal Boels- og Husmandssteder, der er afbildede og omtalte i nærværende lille Skrift. Jeg haaber i en anden Sammenhæng at komme tilbage hertil, men skal dog allerede her udtale, at det næppe vil falde nogen med ældre danske Landbygninger fortrolig Forsker ind at tillægge de af Campbell afbildede, ret moderne lollandske Husmandshuse nogen antikvarisk eller typologisk Betydning.

BØNDERBYGNINGERNES KONSTRUKTIONER.

Et Fællestræk for vore gamle Bønderbygningers Konstruktioner er Rygaasen, det Stykke Tømmer, der ligger øverst oppe i Rygningen, og som er gennemgaaende i hele Bygningens Længde. Undersøger man Bygningerne nøjere, vil der næppe forefindes særligt mange, hvori der ikke er anbragt en saadan Rygaas, bortset fra Bygningerne i visse Egne af Sønderjylland, der ofte viser en mere nymodens teknisk Udvikling, og de grundmurede Bygninger.

Den nærmere Undersøgelse fører imidlertid til det Resultat, at der trods dette Lighedstræk er en betydelig Forskel, der viser sig i Rygaasens Anbringelse og den Nyttedvirkning, der kræves af den. I nogle Konstruktioner bærer Rygaasen den øverste Del af Taget og er derfor ret svær, da den baade skal bære Tagværk og Tagtækket, medens den ved andre Konstruktioner bliver baaret af Tagværket og **kun** er medvirkende til at bære Tagtækket og Rygningen. Ved en Omlægning af Underlaget for Tagtækket, — lier tænkes især paa den Ændring, der er foregaaet ved at man har ombyttet Raftetaget med de vandret liggende Lægter, — er Rygaasen sunket ned til blot at bære selve Rygningen, og i senere Tidens Konstruktioner er den helt forsvundet, da Underlaget for Tækket her ogsaa bærer Rygningen.

Af Rygaasens Anbringelse og den Maade, hvorpaa baade den og Tagværket samt Bjælkerne understøttes, afhænger Konstruktionerne i Bønderbygningerne.

Konstruktionerne mas deles i 2 Hovedgrupper: Grundmur og Bindingsværk.

Grundmur. De grundmurede gamle Bønderbygninger udgør et absolut Mindretal i Danmark, og de er da ogsaa en yngre Foreteelse, der paa det gamle Kongeriges Grund næppe gaar længere tilbage i Tiden end til den sidste Halvdel af

18de Aarhundrede, men i de sønderjyske Egne synes de at gå tilbage til det 17de Aarhundrede²⁸). Ofte finder man i samme Bygning baade Bindingsværk og Grundmur, men Grundmuren er da som Regel senere Tidens Værk. En Bygning, hvori en saadan Blanding af Konstruktionerne forekommer, ses paa Fig. 48, der er et Tværsnit af Nørre Hedegaard i Vemb Sogn ved Jyllands Vestkyst, se Fig. 23 og 24. Bjælkerne hviler her i den grundmurede Side paa en Rem,

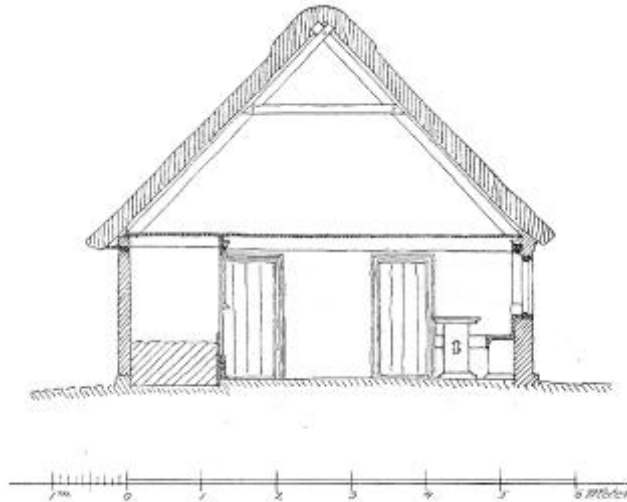

Fig. 48. Nørre Hedegaard. Vemb Sogn.
Hjerm Herred. Ringkøbing Amt.

Fig. 48. Nørre Hedegaard. Vemb Sogn.
Hjerm Herred. Ringkøbing Amt.

anbragt paa Muren, og i Bygningens anden Side paa Bindingsværkets øverste vandrette Tømmerstykke: Tagremmen. Spærene hviler paa de samme Remstykker og krydser hinanden foroven, og i Spærkrydset hviler en Rygaas, her kaldet »Mønlatte« eller Mønlægte.

De gamle grundmurede Bygninger forekommer næppe andre Steder i Landet end i de sønderjyske Hedeegne og langs Jyllands Vestkyst, maaske op til Limfjorden. Paa de større Øer, Fyn og Sjælland, dukkede det grundmurede Hus op i Begyndelsen og Midten af 19de Aarhundrede, og anvendtes da kun til Stuehuse. Senere, omkring 1870, blev det mere almindeligt at bygge helt grundmurede Gaarde. En Byggemaade, der maa henføres til den grundmurede, er Lerstamp-

ning af Ydervægge, der i Synsforretninger bæres med baade fransk og tysk Benævnelse: »Pisé« og »Wällerwand« ²⁹).— Byggemaaden fremkom lier paa Sjælland i Begyndelsen af 19de Aarhundrede, optaget efter fransk Mønster, men fandt kun ringe Udbredelse, da den viste sig at være dyrere end Bindingsværket. Enkelte Huse af denne Art, baade Stuehuse og Ladebygninger, kan dog endnu findes i forskellige Egne paa Sjælland.

Bindingsværket maa deles i 3 Konstruktionsgrupper: Almindelige Bindingsværksbygninger,

Sulebygninger — der ogsaa kaldes Aashuse — og Udskudsbygninger eller Højremshuse.

Bindingsværket har gamle Ahner her i Landet, og denne Byggemaade er sikkert den egentlige Aarsag til, at den danske Bondebygning tidligt har udviklet sig til at bestaa af de lange Huse

»Længer«, der saa stærkt adskiller sig fra vore nordlige Naboers bjælkebyggede og knuthuggede

Enkelthuse, hvert indrettet til sit særlige Brug. Bindingsværket er saa at sige dikteret af vore

hjemlige Skoves Løvtræer (i Modsætning til Nagletræerne hos vore nordlige Naboer); tillige har

Skovenes Størrelse og Forekomst her i Landet haft sin store Indflydelse paa Bindingsværkets

Godhed og dets større eller mindre rige Udstyrelse.

I skovfattige Egne, eller Egne, der tidligt, paa Grund af uforsvarlig Hugst, er kommet til at lide af Mangel paa Skov, har Bindingsværket ofte en ret primitiv Karakter. Det kan undertiden være opført af Fyr, enten indført norsk Træ eller ogsaa, som det hyppigst er Tilfældet langs Jyllands Vestkyst, af Strandingsgods og Tømmer fra Skibsvrag. I skovrige Egne, særligt langs Jyllands Østkyst og

paa Fyn, er Bindingsværket rigt og anseligt; ligesom ogsaa den større Anvendelse af Træ i - Bin-

dingsværket paa disse Steder synes at have opmuntret Haandværkerne til større Kunstfærdighed og

mere teknisk dygtigt Arbejde, selv om det maa siges at have været en ikke ringe Kunst i haandværksmæssig Henseende at bygge Huse af de fattige og sparsomt tilmaalte Stykker af Vrag-

gods paa Jyllands Vestkyst.

Et Konstruktionstræk ved Bindingsværket i den danske Bondegaard, som særligt maa bemærkes, er Tilstedeværelsen

eller Udeladelsen af Fodtømmer. Paa det med denne Bog følgende Kort er Anvendelsen af Fodtømmeret angivet. Det viser, hvorledes Fodtømmerbygningen findes i Blandingsomraader med Bygninger uden Fodtømmer i Skaane, og hvorledes Fodtømmeret er udbredt i Danmark over Lolland og Falster (dog ikke paa Sydspidsen af samme) og Fyn, samt Jyllands Østkyst, og taber sig i Jylland i et Blandingsomraade (som i Skaane), der mod Nord ikke naar højere end til Mariager Fjord. Paa Sjælland findes derimod intet Fodtømmer, dog har der været Egne paa Sjælland, hvor Fodtømmeret synes at have været kendt omkring Udsiftingstiden, om ikke de skriftlige Kilder, hvori dette omtales, skal forstaas saaledes, at det er Syldstykker (Syldholter, Fodtræer — ogsaa kendte i østjydske Bygninger —), der har forenet Stolpernes nederste Ender, medens disse har hvilet direkte paa Sten. ³⁰⁾

Anvendelse af Fodtømmer i vore Bønderbygninger er sikkert en yngre Skik, der kan sættes i Forbindelse med Bindingsværkets Udvikling og Forbedring gennem Tiderne, hvad der netop ses af dets Udbredelse, idet Fodtømmeret findes, hvor vi her i Landet har det bedste og anseeligste Bindingsværk i vore Bønderbygninger. Udviklingen har sikkert været den, at man først har jordgnavet Stolperne, hvorom man har adskillige skriftlige Vidnesbyrd i de mange Paabud, der kom i Løbet af det 15de og 16de Aarhundrede om at sætte Stolperne paa Sten ³¹⁾ og ikke at jordgrave dem »Skovene til Fordærv«.

I Løbet af 18de Aarhundrede blev det derefter almindelig Skik at sætte Stolperne paa Sten, hvad der f. Eks. bekræftes ved følgende Indberetning i 1789 til Herredsfoged Rering i Viborg fra Skaarupgaards Gods (Højslev Sogn i Fjends Herred): »*De gl. Bygningers Stolper findes meest nedgravet i lorden (ligeledes paa Taarupgaard, Strandet og Ørslevklosters Godser, alle i Fjends Herred), de nyere staae paa Steen, dog ikke over et Qvarter over Jorden*«. ³²⁾

Det sidste Skridt, Anvendelsen af Fodtømmer efter at man har lært at stille Stolperne paa Sten, bekræftes ved lignende Indberetninger fra Bregentved Gods (Thurebyholm, Juellinge, Alslev, Tryggevælde, Sophiendal m. fl.), Ringsted Herred, og

fra Sorø Akademis Gods i 1789 til Amtmanden, Kammerherre Scheel. Fra Bregentved hedder det: »At [af] de gamle fra Fortiden opførte Bygninger ere kun face med Foedstykker«, ... men hvor der »nu bygges nye Bygninger eller udflyttes Gaarde bliver Stuehuusene de fleeste Stæder og særdeles de udflyttede sadt paa Ege Fodstycker med Steen under 1 Qvarter over Jorden...«, og fra Sorø Akademis Gods lyder Beretningen saaledes: »Foedstykker bruges i Almindelighed ikke, thi naar samme skal være noget mage det være af Eeg som er kostbar eller findes i fortiden Mængde, dog fik de fra Alsted udskiftede og udflyttede Fød under Stuehuusene, nogle faa eller enkelte Mænd har og bekostet det for dem selv, da det er til megen Styrke for Huset... « ³³)

Bindingsværkets Væg bestaar altsaa, i Henhold til det ovenfor udviklede, i sin simpleste Form af en Række Stolper, oprindeligt nedgravede i Jorden, senere stillede paa niere eller mindre runde Marksten, de saakaldte »Slidsten«. Afstanden mellem de Vægstolper, der er forbundet med Bygningens Bjælker, har forskellige Benævnelser: »Fag«, »Rum« eller »Væggerum« (Syd- og Vestsjælland), »Binding« eller »Rejsning« (Samsø). Foroven er Stolperne forbundne ved et gennemgaaende Tømmerstykke, der paa Sjælland benævnes »Læder« eller »Lejden«, i Jylland og paa Fyn »Remmen« eller »Tagremmen«. De firkantede Felter eller Tavler i denne Væg, dannet af Stolper og Rem, er lukket paa forskellig Maade, enten med Lerklining om Risfletning, »Vendreværk«, eller med Udfyldning af Ler uden Fletværk, eller med Strandsten klinede op med Ler. I Fagene indsættes Husets Døre og Vinduer. Saadanne Vægge med Stolper paa Sten og med ringe Anvendelse af Tømmer findes i Jylland særligt i de midtjydske Hedeegne, i Salling, og i Nørrejylland Nord for Mariager Fjord, Vendssyssel, Thy og Himmerland.

Følgende Beskrivelse, bygget paa Iagttagelser i vor Tid af et gammelt Hus i Gullev, Houlbjerg Herred, Viborg Amt,³⁴) giver fortrinlige Oplysninger om Bindingsværket i sin primitiveste Form: »Stolperne var nedgravne herved 1 Alen i Jorden, og i en Gaffel eller Tvege i deres øverste Ende var Bjælkerne nedlagte, og tuers over disse langs med Stolperne var Remstykkerne befæstede med Nagler. Spærene var rejste

paa Remstykkerne og greb med deres nederste Ende over disse med en Gaffel, dannet ved, at en stærk Nagle var boret paa skraas i Enden af Spærene. Mellem Stolperne var hverken Løsholter eller Stiber, men blot nogle Stænger eller Staver rejste fra Jorden til op mod Remmen, og mellem disse noget Fletteværk (Vender), hvorpaa Leret blev opklinet paa begge Sider. Lægterne var mestendels kløvne Rafter, fæstede paa Sparretræerne med Træ-nagler. I Remstykkerne blev boret skraat opstaaende Trænagler, og mellem disse Fletteværk for at holde Tagskægget oppe.«

I Bindingsværkets mere udviklede Form forekommer flere baade vandrette og lodrette Tømmerstykker, det saakaldte Fyldetømmer. Det vandrette Fyldetømmer deles i »Syldstykker« eller »Fodstykker« og »Løsholter«. Syldstykker er Tømmerstykker anbragt mellem Stolperne forneden for at hindre disse i at glide ud fra Syldstenene, de findes særligt i Østjyllands og det sjællandske Bindingsværk. Fodtømmeret, »Fodleden«, »Leden« eller »Syldtræet« er et gennemgaaende vandret Stykke Tømmer lagt paa Husets Grundsten, og i Tømmeret er Bindingsværksstolperne indtappede. Det findes overalt i de sønderjydske og fynske Bindingsværksbygninger, ligeledes i de østjydske. Løsholterne er anbragt mellem Stolperne under Vinduerne. De deler Væggen i en Over- og Undervæg, og er som Regel tappede i Stolperne. Undertiden kan der i Bindingsværksvæggen findes 2 Rækker Løsholter, et under og et over Vinduerne, dette forefindes særligt paa Fyn og i Østjylland. Løsholterne kaldes paa visse Egne »Sidebaand«, og strækker sig da gerne over flere Stolper, sammenskarede med disse. Dette Træk er navnlig kendt i Vest- og Nordsjælland. Det lodrette Fyldtømmer, Dokker eller Peblinge, bestaar i kortere Tømmerstykker anbragt i meget forskelligt Antal i Over- og Undervæg. Nogle Steder findes en eller to Dokker i baade Under- og Overvæg, andre Steder findes to i Under- og en i Overvæggen, eller ogsaa blot en eller to i Overvæggen, og Undervæggen mellem Løsholt og Fodstykke er da lukket med Egeplanker. Dette sidste forekommer dog nu sjældnere, men har været sporet i Østjylland helt op i Mols og især i Koldingegnen. For det meste er Løsholtet dog udeladt paa de Steder, hvor »Bulevæggene«,

d. v. s. Bindingsværk lukket med Egeplanker, forefindes, og Plankerne lukker hele Mellemrummet fra Fod til Tagrem. Af andet Fyldtømmer kan nævnes Skraastivere (paa Fyn: »Ran-ker« eller »Snedranker«), der er anbragt mod Stolperne, enten fra Foden eller fra Løsholtet, ofte parvis mod en Stolpe. (Ved denne Anbringelse er de ofte paa Fyn et Kendemærke paa, at Bygningen indeholder Suler. Bindingsværksvæggene kan ogsaa, særligt i den senere Halvdel

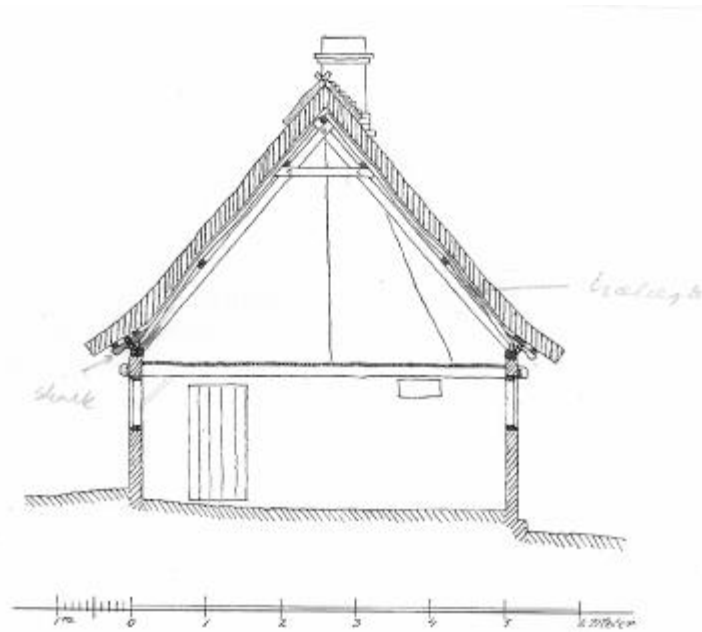

Fig. 49. Tværsnit af et Hus i Ortved, Vigersted Sogn.
Ringsted Herred, Sorø Amt.

Fig. 49. Tværsnit af et Hus i Ortved, Vigersted Sogn.
Ringsted Herred, Sorø Amt.

af 18de Aarhundrede, være lukkede med Tegl, enten raa eller brændte, og med brændt Tegl findes ikke sjældent, navnlig i Østjylland, flere Tavle udmurede i Mønstermur i forskellige geometriske Former.

Bjælkerne i Bindingsværket er ofte forbundne med Yder væggene ved en lang Tap gennem Vægstolpen, som det ses paa Tværsnittet af det paa Fig. 49 viste sjællandske Hus fra Ortved ved Ringsted. Tappen kaldes Bjælkehoved, og Bjælken fastholdes til Stolpen ved Nagler eller Kiler gennem Bjælkehovedet paa Stolpens udvendige Side. Undertiden kan

Bjælken være lagt oven paa Tagremmen og fastholdt til denne ved en særlig Tømmerforbindelse. Denne Anbringelse kaldes »Kæmningsværk« og synes, i hvert Fald paa Sjælland, sent at have vundet Indpas. Bjælkens Forbindelse med Stolpen kan være støttet af Skraabaand mellem Stolpe og Bjælke, paa Sjælland faldet »Krogbaand«. Disse indvendige Skraabaand er ikke sjældent i ældre Beboelseshuse særligt udskaarne og pynteligt forarbejdede.

Paa Tagremmen eller Læden hviler Tagværket, der bestaar af Spærfag. Spærene eller Spænderne er for det meste udskaarne forneden paa forskellig Maade, saa at de her støtter imod Stolpetappen, der gerne forsættes et Stykke oven for Tagremmen. Paa Spærenes nederste Ender er naglet de saakaldte »Skalke«, smaa tildannede Tømmerstykker, som bærer den Del af Taget, der springer frem foran Ydervæggen. Foroven krydser Spærene gerne hinanden, og mellem Spærkryds og Spærfod er anbragt et vandret Baand, »Hanebaandet« eller »Hanebjælken«. Den øverste Trekant mellem Hanebaand og Spær kaldes paa Sjælland »Skadegabet«. Ovenpaa Spærene er i nyere Tid anbragt Trælægter, og herpaa fastsyes Tagtækket.

I ældre Tid var Taget tækket paa Rafter. Mellem Spærene anbragtes et Lag af Rafter, der forneden støttedes af Tagremmen, og her var anbragt et Slags risflettet Gærde for at hindre Rafterne i at skride ud. I Tagets Længderetning var anbragt en eller to Aase foruden Rygaasen, paa hvilke Aase Rafterne hvilede. Tværs over Rafterne, ovenpaa disse, anbragtes gerne et »Brotag«, et helt Lag af tyndere Kviste, som Regel Risbøge, og herpaa syedes Halmen med Pilevidjer (Rødpil) eller snoede Halmbaand (Simer). Tagets indvendige Side ses paa Billedet Fig. 50.

Ved denne Konstruktion bar Rygaasen altsaa en Del af Taget. Senere erstattedes Rafterne af Lægter, der først bandtes paa med snoede Baand af Halm eller Humleranker, som jeg har fundet det paa Fyn, hvor dette var almindeligt anvendt i Midten af 18de Aarhundrede"), og længere ned i Tiden nagledes Lægterne til Spærene med Trænagler, senere med smedede Søm. Raftetækningen har tidligere, især i Skovegne, været almindelig i Midtsjælland og Østjylland, og er sikkert

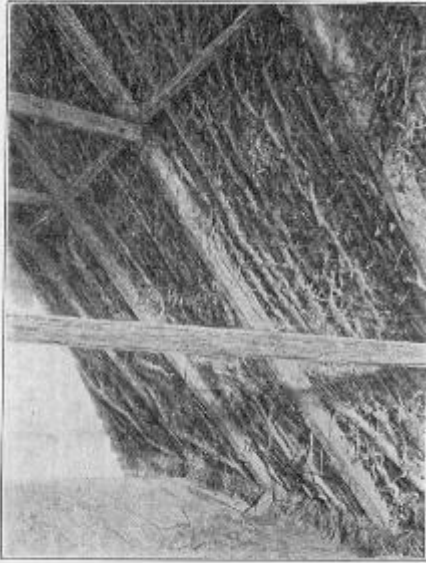

Fig. 50. Interiør af Tagrummet i Huset fra Ortved.
Vigersted Sogn, Ringsted Herred, Sorø Amt.

Fig. 50. Interiør af Tagrummet i Huset fra Ortved.
Vigersted Sogn, Ringsted Herred, Sorø Amt.

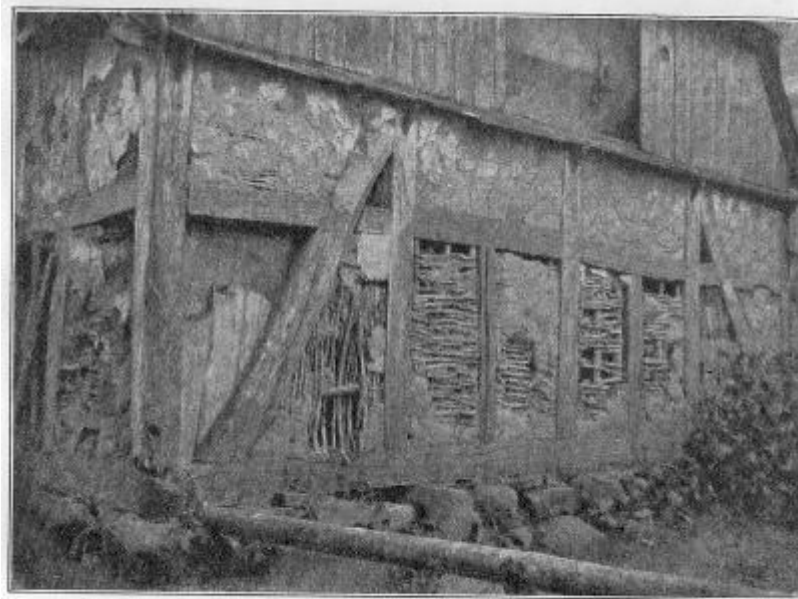

Fig. 51. Klinede Tav fra en Gaard i Nørby.
Glud Sogn, Bjerger Herred, Vejle Amt.

Fig. 51. Klinede Tav fra en Gaard i Nørby.
Glud Sogn, Bjerger Herred, Vejle Amt.

en Oldtidsarv, ligesom risflettede og klinede Vægtavl, som Billedet Fig. 51 viser et Eksempel paa fra Nørby i Glud Sogn i Østjylland. En primitiv Form paa Væglukning har vi i de dukkede Gavle, ogsaa kendte fra Østjylland og Sjælland. Paa Billedet, Fig. 52, ses et meget smukt Eksempel af en saadan Gavl fra Estrup ved Ringsted.

I Overgavlene var anbragt et Skelet af Stave eller saa-

Fig. 52. Dukkert Gavl paa et Hus i Estrup.
Allindemagle Sogn. Ringsted Herred. Sorø Amt.

Fig. 52. Dukkert Gavl paa et Hus i Estrup.
Allindemagle Sogn. Ringsted Herred. Sorø Amt.

kaldte »Støjler«, som findes i de fleste lerklinede Vægge. Mellem Stavene anbragtes »Dukker«, snoede af Halm, Ærtehalm eller Tang, som man snoer Halmbaand til Neg, og dernæst knyttede i Knude. Dukkerne blev anbragt lagvis ovenpaa hverandre, og mellem hvert 3die-4de Lag blev der om Støjterne vundet en Kæp, der bankedes ned over Dukkerne. I Tidens Løb forsvandt Dukkerne, og Gavlene bræddeklædtes, men samtidigt med Dukkerne anvendtes dog ogsaa risflettede Overgavle.

Risfletning uden Lerklining har desuden været anvendt til

Lukning af hele Vægge, navnlig i mindre Udhusbygninger, for Eksempel i de fynske Tørvekoner, se Fig. 53, hvor man bag den risflettede Gavl skimter den for Fyn saa karakteristiske Sulebygning.

Tagtækningsmaterialet i vore Bøndergaarde er noget forskelligt; der anvendes baade Halm og Lyng, undertiden begge Dele sammen, saa Taget bliver stribet, undertiden bruges Rør, hvor disse kan faas, og endelig Tang. Tagets Rygning

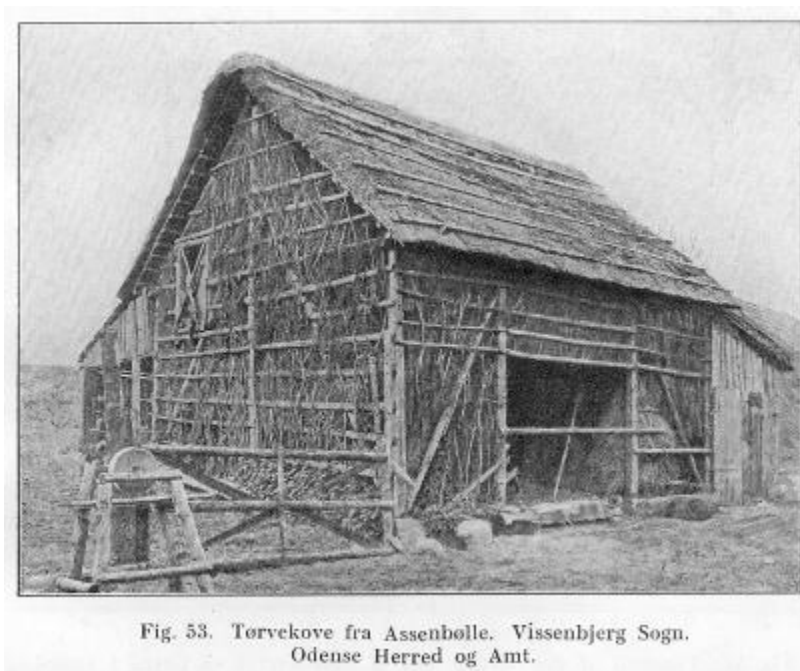

Fig. 53. Tørvekone fra Assenbølle. Vissenbjerg Sogn.
Odense Herred og Amt.

Fig. 53. Tørvekone fra Assenbølle. Vissenbjerg Sogn.
Odense Herred og Amt.

dækkes, »rygnes« eller »mønnes« med Halm, og de saakaldte »Kragtræer«, Træstykker der er forbundne parvis med en Nagle, rider over Tagets Ryg og fastholder Halmen paa Rygningen. Dette bruges især i Skovegne; i andre Egne, særligt i Jylland og paa Fyn, bruges Græstørv til at mønne med, der fastholdes til Straataget med Trænagler.

Tidligere, paa Afbildningerne Fig. 7, 8 og 9, er vist en Udskuds- eller Højremsbygning fra Agger i Thy.

Paa Fig. 54, 55, 56 og 57 ses en lignende fra Vinkel ved Viborg.

Det er Sætset eller Stuehuset i Danmarks ældste kendte Bondegaard, og det stammer sikkert fra den første Halvdel af 16de Aarhundrede. Udskudshuset kaldes ogsaa Højremshus paa Grund af de indenfor Husets Ydervægge staaende 2 Stolperækker, der er gennemgaaende i hele Husets Længde og foroven bærer de saakaldte »Højremme«, hvorpaa det egentlige Tagværk hviler. Bjælker, Stolper og Højrem er ofte

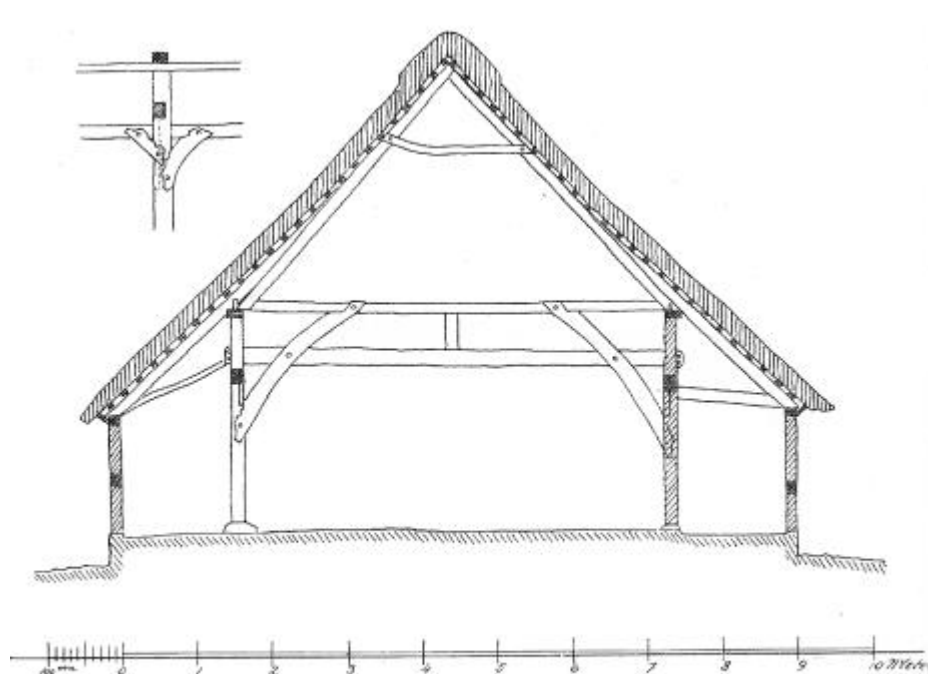

Fig. 54. Tværsnit af den vestlige Del af Stuehuset i en Gaard i Vinkel By og Sogn. Middelsom Herred. Viborg Amt.

Fig. 54. Tværsnit af den vestlige Del af Stuehuset i en Gaard i Vinkel By og Sogn. Middelsom Herred. Viborg Amt.

afstivede indbyrdes ved Skraabaand, der i denne Bygning har fanet en mere omhyggelig Tildannelse end almindeligt. Ydervæggene, der som Regel er meget lave, bærer da kun Halvdelen af det Tag, der dækker over Rummet mellem Højremmen og Ydervæggens Stolper, det Rum, der kaldes Udskuden.

Undertiden kan Udskuden savnes helt paa Bygningens ene Længdevæg, og Bygningen bliver da toskibet. Stuehusets

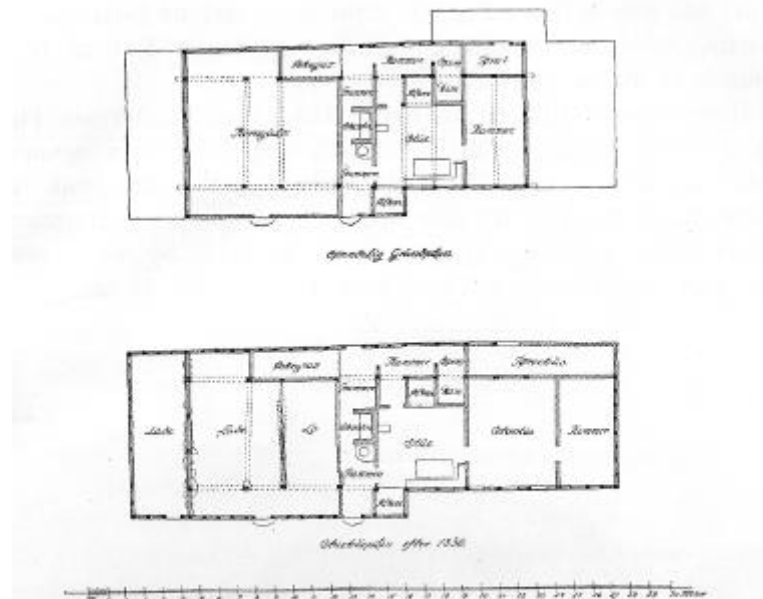

Fig. 55. Stuehus i Gaarden i Vinkel ved Viborg.
Yderlinien paa den øverste Grundplan viser Bygningens nuværende Omfang.

Fig. 55. Stuehus i Gaarden i Vinkel ved Viborg.
Yderlinien paa den øverste Grundplan viser Bygningens nuværende Omfang.

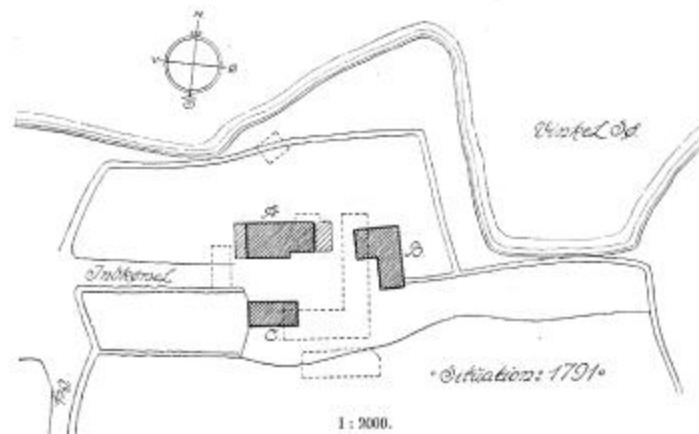

Fig. 56. Situationsplan af Gaarden i Vinkel ved Viborg.
A) Satset. B) Nøds (Nødhus a: Kostald). C) Stald (til Heste) og Lade.
A) Højremshus. C) Sulebygning.
De punkterede Linier angiver Gaardens nuværende Bygninger.

Fig. 56. Situationsplan af Gaarden i Vinkel ved Viborg.
A) Satset. B) Nøds (Nødhus a: Kostald). C) Stald (til Heste) og Lade.
A) Højremshus. C) Sulebygning.
De punkterede Linier angiver Gaardens nuværende Bygninger.

Ydre ses paa Billedet Fig. 57, hvor man ser, at Udskudet er borttaget ud for Bygningens Stuer, og denne Del af Bygningen er altsaa toskibet.

Højremshuset tilhører særligt Jylland, især Vendsyssel, Thy og Jyllands Vestkyst, men det kan dog forefindes ogsaa i Midt- og Østjylland. Konstruktionen synes overvejende at have været knyttet til den tolængede Type. — I Højremshuset bæres Rygaasen for det meste af selve Spærene, men det kan dog hælde, at den, især i vestjydske Huse, ogsaa

Fig. 57. Ydre af Stuehuset i Gaarden fra Vinkel ved Viborg.

Fig. 57. Ydre af Stuehuset i Gaarden fra Vinkel ved Viborg.

bærer Spærene, hvorved Bygningen bliver en Blandingskonstruktion af Højremshus og sulebygget Aashus, og et saadant Hus fra Sønder Nisum Sogn ses paa Fig. 58.

Sulebygningens Ydervægge og Skillerum er i det væsentlige byggede som ved de almindelige Bindingsværkshuse, men medens hele Taget i de almindelige Bindingsværksbygninger bæres af Ydervæggene, saa bæres i Sulebygningerne Rygaasen, — efter hvilken Bygningen ogsaa kaldes »Aashus« — den halve Del af Taget, og Ydervæggen Resten. Aasen bæres oppe af en Række svære Stolper, »Suler«, rejste midt i og gennem hele Bygningen, efter hvilke Husene ogsaa kaldes Sulehuse. De naar fra Aasen og helt ned til Jorden, hvor de tidligere var nedgravede; senere blev de, som Ydervæggens

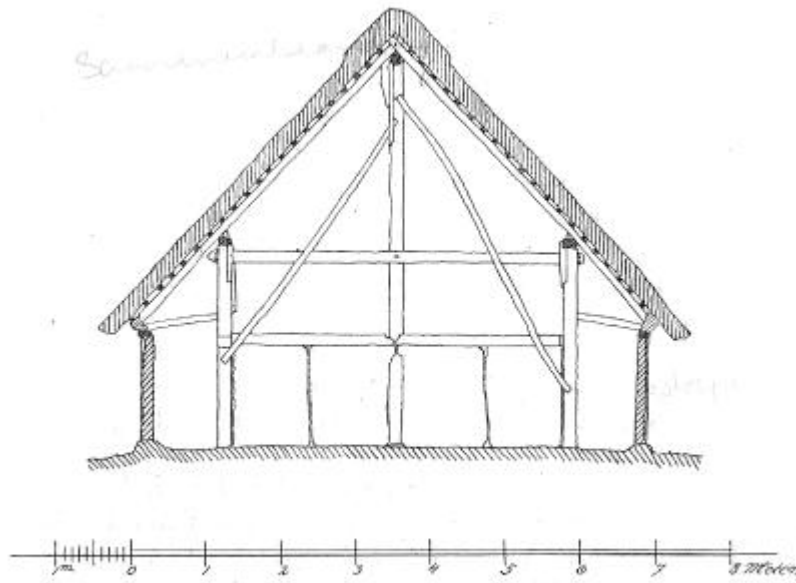

Fig. 58. Tværsnit af en Gaard i Sønder Nissum Sogn.
Ulvborg Herred. Ringkøbing Amt.

Fig. 58. Tværsnit af en Gaard i Sønder Nissum Sogn.
Ulvborg Herred. Ringkøbing Amt.

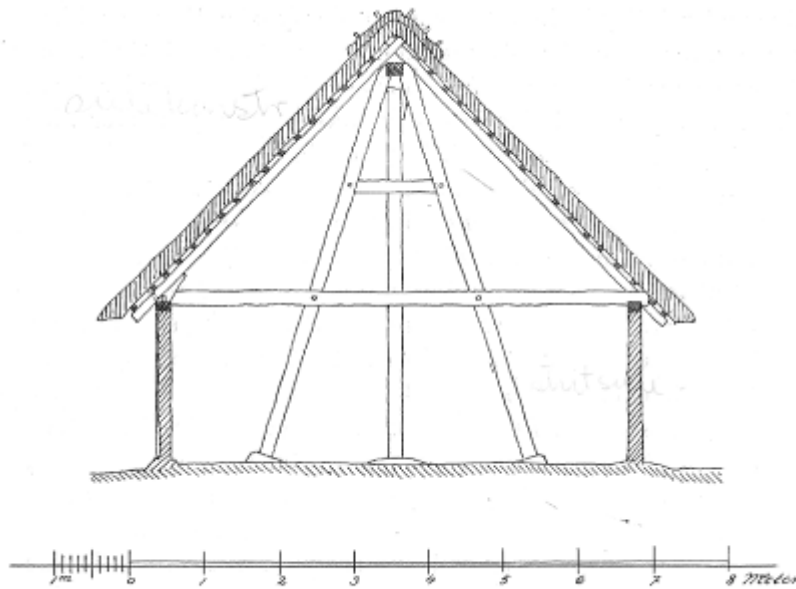

Fig. 59. Tværsnit af en Gaard fra Hvidbjerg Sogn.
Hindborg Herred. Viborg Amt.

Fig. 59. Tværsnit af en Gaard fra Hvidbjerg Sogn.
Hindborg Herred. Viborg Amt.

Stolper, sat paa Sten. Sulerne er nogle Steder dobbelte, som det ses paa Tværsnittet af Sallinggaarden, Fig. 59, og bestaar da af 2 skraatstillede Tømmerstykker, »Strihsuler« eller »Strihsuler«, der mødes oppe under Aasen. Hvor der anvendes Strihsuler, veksler de gerne med Enkeltsuler, og i Almindelighed vil man finde det saaledes i jydsk Aashuse, særligt i Salling. Sulerne har undertiden foroven et enten naturligt, selvgroet Leje for Aasen: en Kløft eller Tvege — der forresten ogsaa kaldes Sule —, dannet ved een eller et Par Grenes Udvækst paa den Stamme, der er anvendt som Sule, eller ogsaa er der ad kunstig Vej sørget for et saadant Leje, dannet ved et paa-naglet Tømmerstykke, en »Klav«. Sulerne kan dog ogsaa være tappede i Aasen paa almindelig Tømmermaade.

Endnu skal omtales, at Sulerne som Regel er anbragte i Skillerum, sjældnere uden for disse. Bjælkernes Anbringelse i Sulebygningerne er forskellig. I de jydsk Huse, som det ses af Billedet Fig. 59, er Bjælkerne anbragt ovenpaa Remmen, uden Hensyn til Ydervægsstolperne, og for det meste noget indskaaret i Sulerne, med hvilke de er forbundet ved Trænagler i Krydsningsstederne. I de fynske Huse er Bjælkerne anbragt under Tagremmen og er tappet i Sulen og Ydervæggens Stolper med fremspringende Bjælkehoveder foran disse. Som Regel findes ogsaa en Skraastiver paa hver Side af Sulen, anbragt paa forskellig Maade, og Anbringelsen af disse synes at vise selve Sulefagenes Udvikling.

Paa Fig. 60 ses en Sulebygning fra Graderup i Brænderup Sogn fra omkring Midten af 17de Aarhundrede. Sulen er her støttet af to Skraabaand, indskaaret med et »Blad« i Sulen og Ydervæggens Stolper, og skaaret halvt ind i Bjælken, hvori de fastholdes med en Trænagle. Dette Trin spores hyppigt i fynske Sulebygninger og er sikkert det ældste. Næste Trin ses paa Tværsnittet, Fig. 61, af en Sulebygning fra Grimstrup i Gamtofte Sogn fra 1723. Her er Skraastiverne flyttet ned, og en mere udviklet Tømmerteknik viser sig derved, at Skraastiverne er tappet i Sulen over Bjælken og i Fodtømmeret, medens de er indskaaret halvt i halvt i Bjælke og Løsholt.

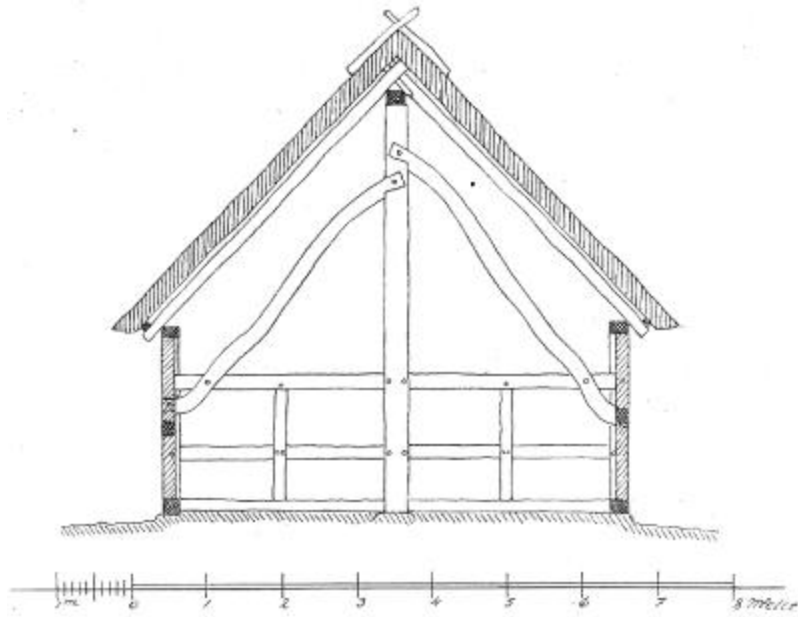

Fig. 60. Tværsnit af en Gaard fra Graderup.
Brænderup Sogn. Vends Herred. Odense Amt.

Fig. 60. Tværsnit af en Gaard fra Graderup.
Brænderup Sogn. Vends Herred. Odense Amt.

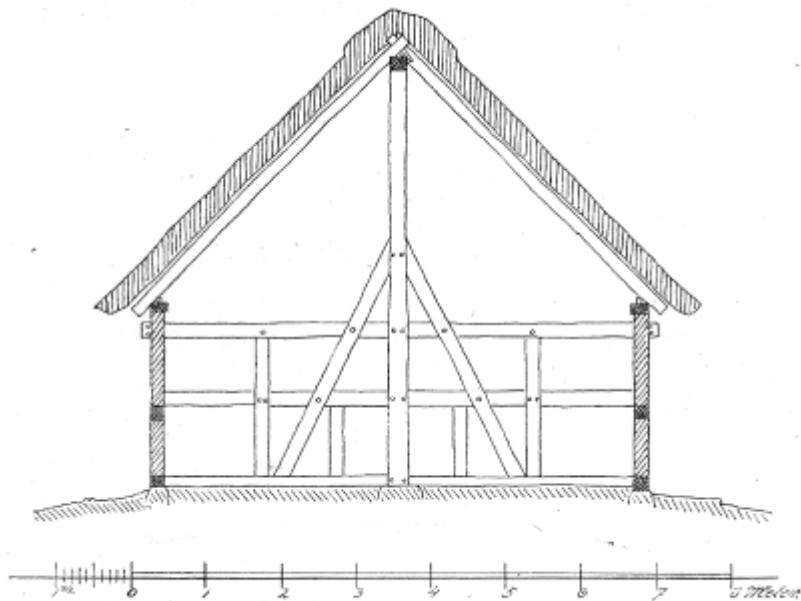

Fig. 61. Tværsnit af en Gaard fra Grimstrup.
Gamtofte Sogn. Baag Herred. Odense Amt.

Fig. 61. Tværsnit af en Gaard fra Grimstrup.
Gamtofte Sogn. Baag Herred. Odense Amt.

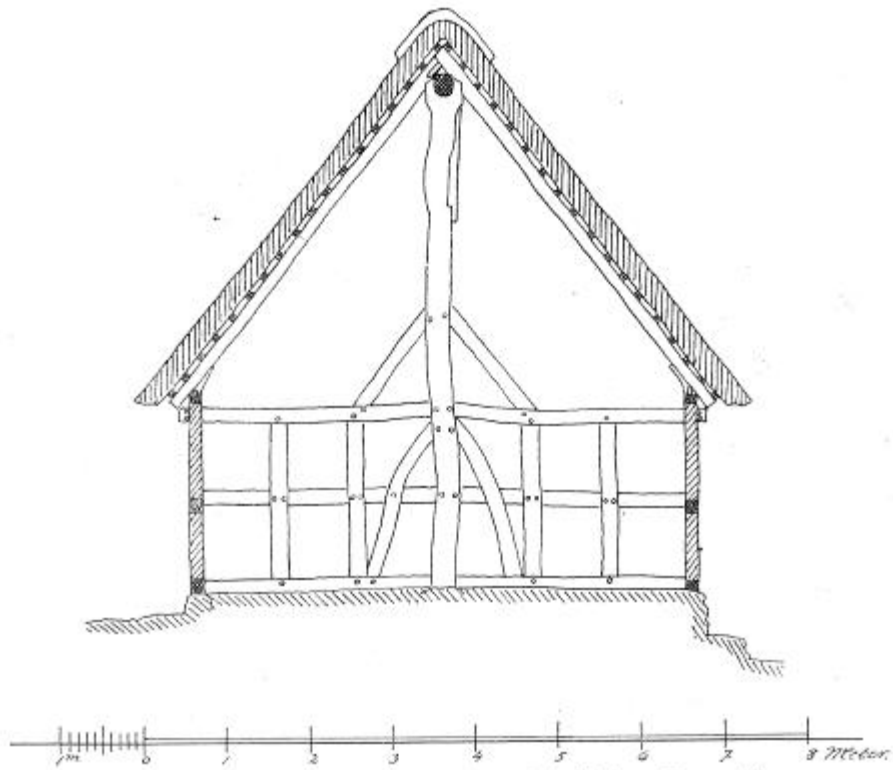

Fig. 62. Tværsnit af Præstegaarden i Skydebjerg By og Sogn.
Baag Herred. Odense Amt.

Fig. 62. Tværsnit af Præstegaarden i Skydebjerg By og Sogn.
Baag Herred. Odense Amt.

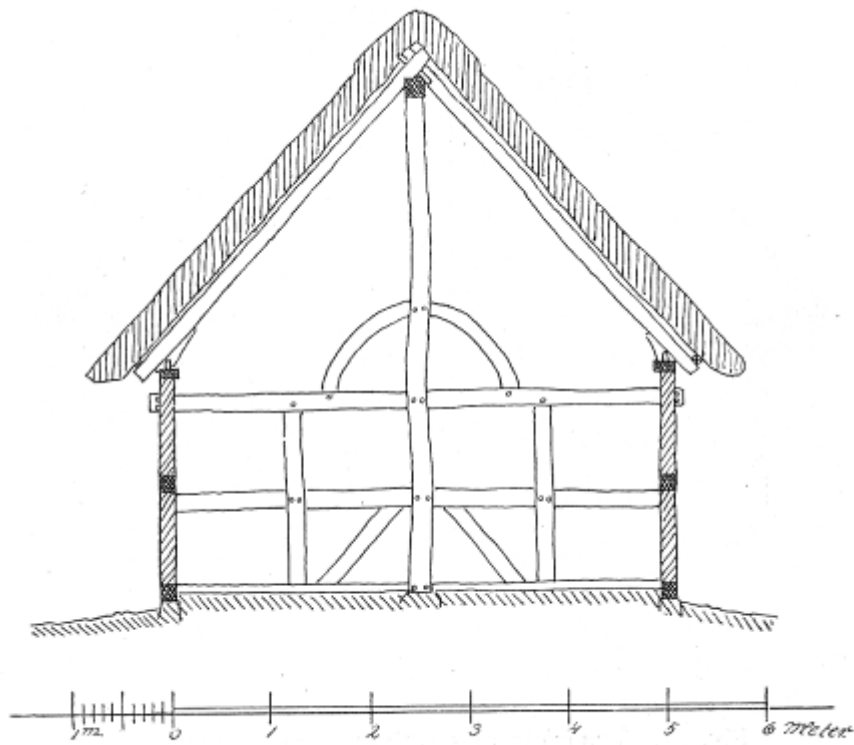

Fig. 63. Tværsnit af en Gaard fra Lundager.
Gamtofte Sogn. Baag Herred. Odense Amt.

Fig. 63. Tværsnit af en Gaard fra Lundager.
Gamtofte Sogn. Baag Herred. Odense Amt.

Paa Afbildningerne Fig. 62 og 63 ses de øvrige Udviklingstrin. I Tværsnittet af Sulebygningen fra Skydebjerg er den lange Skraastiver fra Tværsnittet i Fig. 61 delt i 2 Dele,

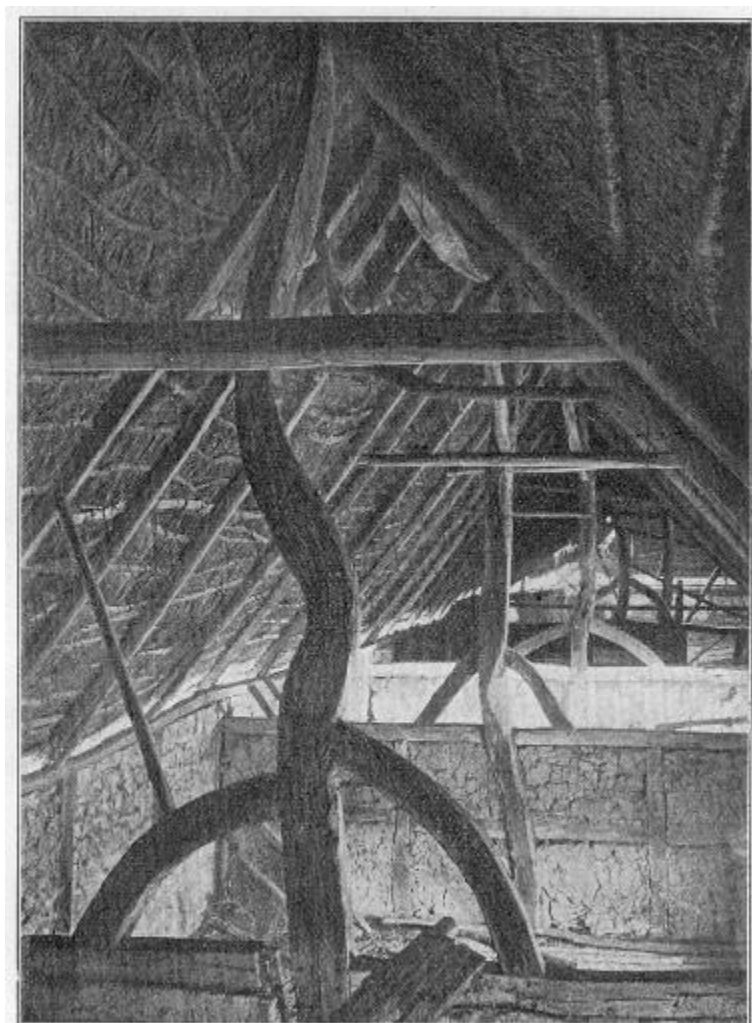

Fig. 64. Ladeinteriør fra en Gaard i Aborre. Gamtofte Sogn. Baag Herred. Odense Amt.

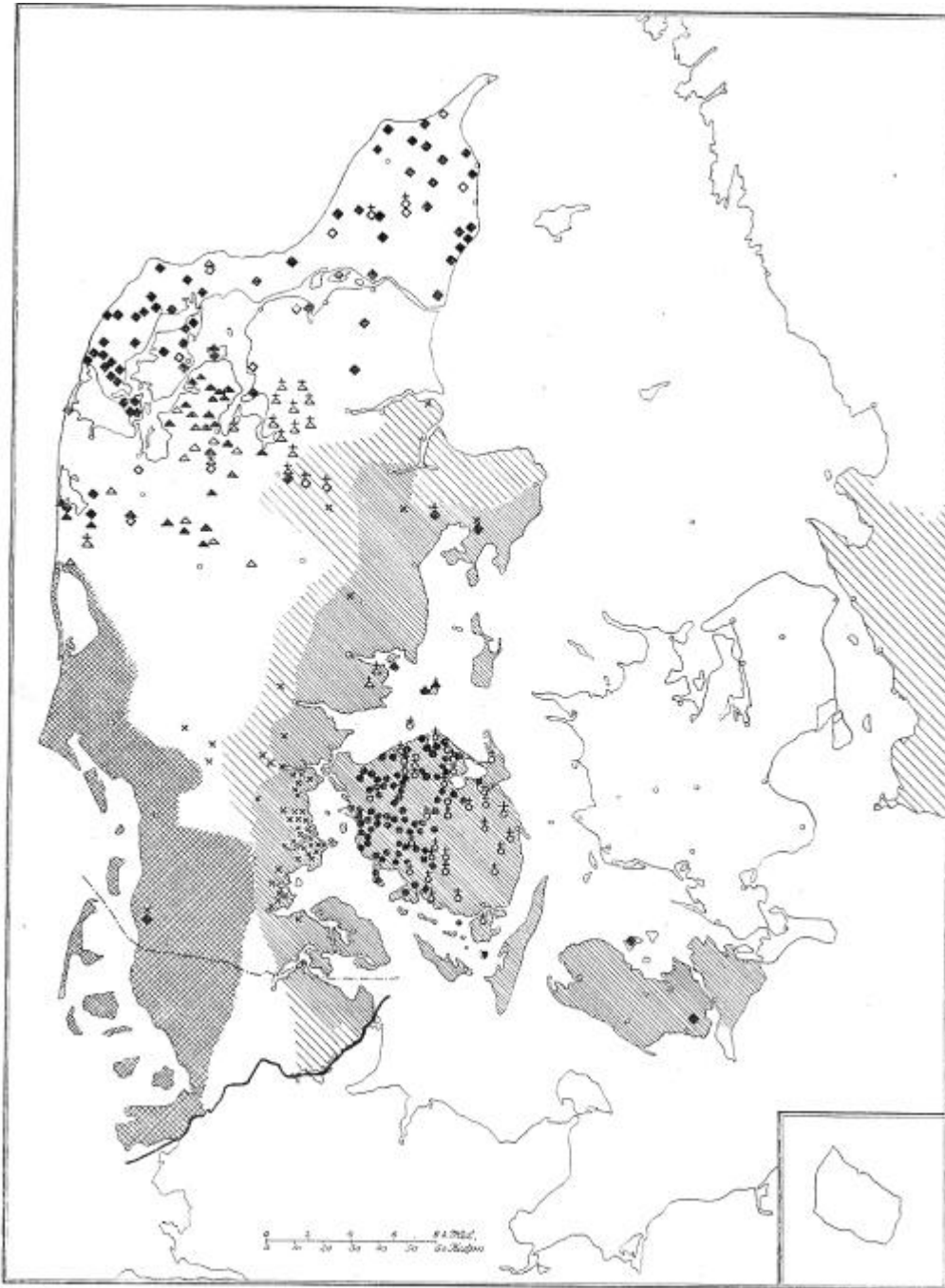
Fig. 64. Ladeinteriør fra en Gaard i Aborre. Gamtofte Sogn. Baag Herred. Odense Amt.

en over og en under Bjælken, og i Tværsnittet, Fig. 63, af Bygningen fra Lundager i Gamtofte Sogn fra o. 1760-70 er den nederste Skraastiver igen blevet delt og den øverste Del heraf er fjernet.

De sidste Trin gør Skridtet helt ud med Fjernelse af Skraastivere; først fjernes de nederste i Undervæggene, og kun de øverste bliver tilbage, som det ses paa Billedet Fig. 64, der viser det indre af en Sulebygning i Aborre i Gamtofte Sogn, — og endelig fjernes ogsaa disse, saa at al skraa Afstivning savnes; dette findes dog sjældnere paa Fyn, men forekommer paa Øen Endelave ved Horsens Fjord.

Sulebygningerne er særligt udbredte paa Fyn, men spores i Østjylland, og har indtil vor Tid været almindelige i Salling. I Egnen Øst og Vest for Viborg ned mod Ringkøbing har man kunnet spore Konstruktionen indtil vore Dage.

Konstruktionstypernes Udbredelse, saavidt den er kendt, er angivet paa det Kort, der følger efter dette Afsnit. Paa Kortet er desuden angivet Fodtømmerets Udbredelse, Grænsen mellem dansk og saksisk Byggeskik, og de kendte Eksempler paa bulvægsbyggede Huse.³⁶⁾ Kortet maa kun betragtes som en Redegørelse for vor nuværende begrænsede Viden³⁷⁾. De geografiske Grænser kan maaske blive endnu nøjere bestemte ved det fortsatte Undersøgelsesarbejde, som det er at ønske at Dansk Folkemuseum stadigt maa kunne foretage i det Omfang, som er nødvendigt for at vi inden en alt for uoverskuelig Fremtid kan have indhentet saa tilstrækkelige Oplysninger i Marken, at Bygningskulturen i vore gamle Bønderbygninger derved i det væsentlige maa være reddet fra Forglemmelse.

Kort over Konstruktionstypernes, Fødtømmerets og Bulhusenes Udbredelse i Danmark.

◆ Undersøgte Udskudsbygninger. ▲ Undersøgte jydsk Sulebygninger. ● Undersøgte fynske Sulebygninger.
 ◇ Oplysninger om Udskudsbygninger. △ Oplysninger om jydsk Sulebygninger. ○ Oplysninger om fynske Sulebygninger.

Er Signaturerne forsynet med et Kors betyder dette at Bygningerne ere forsvundne.

— Grænse mellem dansk og saksisk X Bygninger med Bolvægge. - - - - Nuværende Rigsgrænse.
 Byggeskik.

■ Bygninger med Fødtømmer.

▨ Blandingsomraade for Bygninger med og uden Fødtømmer.

■ Grundmurede Bygninger. I omraadet findes dog ogsaa alm. Bindingsværk.

Den ikke skraverede Del af dansk Ommode betegner Bygninger med alm. Bindingsværk uden Fødtømmer.

STEDFORTEGNELSE OVER UDSKUDS- OG SULEHUSE.

Hvor intet andet er anført, er Bygningerne besete og en Del af dem er opmaalte. Er der vedføjet et (0) betegner dette, at Bygningen er optaget i Fortegnelsen efter trykte Kilder, skriftlige eller mundtlige Meddelelser samt Arkivstof. Aarstallet angiver det Tidspunkt, da Bygningerne først er undersøgte eller omtalte.

1. UDSKUDSBYGNINGER.

HJØRRING AMT.

Horns Herred.

Elling Sogn. 1922.

Skjærum Sogn. 1902.

Raabjerg Sogn (0).

Tolne By og Sogn. 1887 ?

Bangsbostrand. Flade Sogn. 1887?

Kabeltved. Bindslev Sogn. 1884?

Tversted Sogn. 1913.

Vennebjerg Herred.

Vidstrup By og Sogn. 1895.

Horne By og Sogn. 1895.

Mygdal By og Sogn. 1884.

Stadshede. Ugilt Sogn. 1895.

Ugilt Sogn. 1915.

Sdr. Tangholt. Sindal Sogn. 1895?

Linderumgaard. Ugilt Sogn (0). 1668.

Dronninglund Herred.

Søraa. Dronninglund Sogn. 1887.

Gjeraa. Dronninglund Sogn. 1887 ?

Understed Sogn (0). 1697.

Voersaa. Albæk Sogn. 1913.

Lyngsag. Do. 1913.

Favrholt. Do. 1913.

Faldet. Do. 1913.

Mølholt. Do. 1913.

Fæbro. Do. 1913.

Børglum Herred.

Søheden. Jerslev Sogn. 1908.

Jerslev Sogn (0). 1666.

Børglum Herred (fortsat).

Sterup. Jerslev Sogn (0). 1635.

Brønderslev Sogn. 1895.

Kornum. Vester Brønderslev Sogn (0). 1635.

Manna. Tise Sogn. 1895?

Hvetbo Herred.

Saltum Sogn. 1925.

Gjøl Sogn (0). 1908.

Jetsmark Sogn (0).

Øster Han Herred.

Tranum Sogn (0). 1915.

THISTED AMT.

Vester Han Herred.

Gjøltrup Sogn. 1924.

Vesløs Sogn (0).

Lild Sogn (0).

Hillerslev Herred.

Hjardemaal Sogn. 1924. Rær Sogn (0).

Øster Vandet Sogn. 1924.

Hundborg Herred.

Thingstrup. Thisted Landsogn. 1924.

Faartoft. Thisted Landsogn. 1924.

Sperring. Sjørring Sogn. 1924.

Sjørring Sogn. 1887.

Thorsted Sogn. 1887.

Hundborg Herred (fortsat).

Snedstrup. Jannerup Sogn. 1924.
Vorupør. Hundborg Sogn. 1918.

Hassing Herred.

Grurup Sogn. 1909.
Harring Sogn. 1924.,
Tolbøl. Lodbjerg Sogn. 1924.

Refs Herred.

Agger Sogn. 1923.
Ettrup. Hurup Sogn. 1923.
Refs. Hurup Sogn. 1907.
Ullerup. Heltborg Sogn. 1923.
Hvidbjerg Sogn. 1910 (0).
Handrue. Vestervig Sogn. 1923.
Tygstrup. Vestervig Sogn. 1912.
Dovergaard. Ydby Sogn. 1923.
Jestrup. Lyngs Sogn. Thyholm. 1923.
Nørre Hvidbjerg. Hvidbj. Sogn. Thyholm. 1923.
Styvel. Hvidbj. Sogn. Thyholm. 1923.
Semb. Do. Do. 1923.
Barslev. Do. Do. 1923.
Flovlev. Do. Do. 1923.
Kallerup. Do. Do. 1923.
Søndbjerg Sogn. Do. 1923.
Serup. Odby Sogn. Do. 1923.

Morsø Nørre Herred.

Sejerslev Sogn. 1921 (0).
Faarup. Lødderup Sogn. 1887.
Jølby Sogn (0).
Alsted Sogn. 1924.
Sdr. Draaby. 1924.

Morsø Sønder Herred.

Elsø Sogn (0). 1797.

AALBORG AMT.

Kjær Herred.

Nørreheden. Ulsted Sogn. 1887.?
Nørresundby Sogn. 1887.
Lindholm. Nørresundby Sogn. 1887.

Fleskum Herred.

Mjels. Ferslev Sogn. 1887.

Hornum Herred.

Ellidshøj By og Sogn. 1887.

Hindsted Herred.

Rold By og Sogn. 1887 ?

Slet Herred.

Sebbersund. Sebber Sogn. 1887?
Vandstedgaard. Sebber Sogn. 1796 (0).

Gislum Herred.

Louns Sogn. 18879
Vadgaard Præstegaard. Strandby Sogn (0) 1690.

VIBORG AMT.

Middelsom Herred.

Vinkel By og Sogn. 1909.
Hjermind Sogn (0).
Dalsgaarde. Mammen Sogn (0).

Harre Herred. Fur Sogn. 1887 ?

RINGKØBING AMT.

Vandfuld Herred.

Harboøre Sogn. 1887.

Hjerm Herred.

Nørre Hedegaard. Vemb Sogn. 1923.
Vejrums Sogn (0).

Ulvborg Herred.

Sønder Nisum Sogn. 1910.
Vind Sogn. 1910.
Korsgaard. Ulvborg Sogn. 1887?

Ginding Herred.

Tranduen i Sevel Sogn (0).

RANDERS AMT.

Øster Lisbjerg Herred.

Hornslet By og Sogn. 1922.

Sønder Herred.

Feldballe By og Sogn. 1908.

MARIBO AMT.

Musse Herred.

Frejlev. Kjettinge Sogn. 1887.

Fuglse Herred.

Fejø Sogn. 1671 (0).

2. JYDSKE SULEBYGNINGER.

THISTED AMT.

*Vester Han Herred.*Lild Sogn (0).
VIBORG AMT.*Rinds Herred (0). 1789.*

Knudby. Fiskebæk Sogn. 1909.

Nørlyng Herred.

Rødding Sogn (0). 1887.

Middelsom Herred.

Vinkel By og Sogn (0).

*Fjends Herred (0). 1789.*Daugbjerg By og Sogn. 1915.
Søby Møllegaard. Kopperup Sogn. 1924.
Kopperup Sogn.*Aakjær. Flv Sogn.*

Skalmstrup. Feldingbjerg Sogn (0).

*Hindborg Herred (Salling).*Resen By og Sogn. Dølby Sogn. 1910.
Hvidbjerg Sogn. 1911.
Volling Sogn. 1924.
Krarup Møllegaard. Hvidbjerg Sogn. 1911.*Salling Nørre Herred.*Grinderslev Sogn. 1911.
Jebjerg Sogn. 1909.
Astrup. Grinderslev Sogn. 1909.
Brevm. Grinderslev Sogn. 1909.*Harre Herred (i Salling).*Fur Sogn. 1911.
Roslev Sogn. 1909.
Bysted. Navtrup Sogn. 1911.
Vile Sogn. 1911.*Rødding Herred (i Salling).*Lem Sogn. 1910.
Buksager. Krejbjerg Sogn. 1911.
Rødding Sogn (0). 1887.

AARHUS AMT.

Nim Herred.

Endelave Sogn. 1923.

RINGKØBING AMT.

Hjerm Herred.

Bur Sogn (0). 1887.

Ulvborg Herred.

Vind Sogn (0).

Ulvborg Sogn. 1910.
Sdr. Nissum. 1910.
Fjand. Sdr. Nissum Sogn. 1910.
Vang. Sdr. Nissum Sogn. 1910,*Hind Herred.*Nysogn. Holmsland (0).
Tim Sogn. 1907.*Ginding Herred.*Tranduen. Sevel Sogn (0). 1913.
Haderup Sogn.
Sal Sogn (0). 1690,
Bording Sogn (0). 1690.
Estvad Sogn (0).*Hammerum Herred.*Sneptrup. Ørre Sogn. 1887. Ørre Sogn.
Aulum Sogn.
Lindaa. Sunds Sogn.
Skjærbæk. Aulum Sogn. 1887?
Oustrup. Ørre Sogn. 1887?
Sønder-os. Sunds Sogn (0).

VEJLE AMT.

*Bjerge Herred.*Aastrup. Raarup Sogn (0). 1652. 1873.
Glud By og Sogn (0). 1885.
Hjarnø Sogn. 1923.
Strandkjærgaard. Glud Sogn. 1923.

3. FYNSKE SULEBYGNINGER.

ODENSE AMT.

Odense Herred.

Tarup. Paarup Sogn. 1924.
 Paarup By og Sogn. 1924.
 Bølbros. St. Ansgars Sogn. 1924.
 Sanderum Sogn. 1910.
 Volderslev. Stenløse Sogn (0).
 Fangel Sogn. 1924.
 Østermark. Fangel Sogn. 1924.
 Brendekilde Sogn. 1924 (0).
 Tommerup By og Sogn. 1921.
 Brylle By og Sogn. 1910.
 Assenbølle. Vissenbjerg Sogn. 1921.
 Andebølle. Do. 1909.
 Gadsbølle. Do. 1921.
 Skalbjerger. Do. (o). 1924.
 Magtenbølle. Do. (o). 1924.
 Verninge By og Sogn. 1924.
 Langsted. Verninge Sogn. 1924.
 Hjelmerup. Do. 1924.
 Voldsgaard. Do. 1924.
 Naarup. Do. (0). 1924.

Aasum Herred.

Seden Sogn. 1924.
 Raagelund. Aasum Sogn. 1924.
 Ferritslev. Rolfsted Sogn (0). 1611.

Bjerge Herred.

Munkebo Sogn. 1924.
 Marslev By og Sogn (0). 1890.
 Kølstrup Sogn (0).
 Martofte. Stubberup Sogn. 1899 (0).
 Urup. Rynkeby Sogn (0).

Lunde Herred.

Hasmark. Østerballe. Norup Sogn. 1924.
 Øster Egense. Norup Sogn (0). 1906.
 Lerskov. Skeby Sogn. 1924.
 Østrup Sogn. 1924.
 Otterup Sogn. 1924.
 Hjadstrup Sogn. 1909.
 Bladstrup. Hjadstrup Sogn. 1909.
 Emmelev. Do. 1924.
 Lunde By og Sogn. 1909.
 Lumby Sogn. 1910.
 Anderug. Lumby Sogn (0). 1924.

Skam Herred.

Æbelø. Klinte Sogn (0).
 Nørreby. Klinte Sogn. 1924.
 Klinte By og Sogn (0).
 Agernæs. Krogsbølle Sogn (0). 1913.
 Tørrerød. Do. 1924.
 Gøngstrup. Do. 1909.
 Baardesø. Do. (0). 1924.
 Nørre Næraa By og Sogn. 1922.
 Rørslev. Nørre Næraa Sogn. 1924.

Skovby Herred.

Skovby By og Sogn. 1924.
 Eskildstrup. Skovby Sogn. 1924.
 Kærby. Do. 1924.
 Tofte. Do. 1924.
 Harreslev. Do. 1924.
 Skaastrup. Ore Sogn. 1924. Koishave. Guldbjerg Sogn.
 1909.
 Smidstrup. Do. 1909.
 Melby Sogn (0).
 Særslev By og Sogn (0). 1924. Haarslev By og Sogn. 1909.
 Aagaarde. Haarslev Sogn (0). 1924. Vigerslev By og Sogn (0).
 1924. Sønderød By og Sogn. 1916. Ørritslev. Sønderød Sogn (0).
 1920. Gamby. Haarslev Sogn. 1924.
 Store Købeskov. Vevlinge Sogn. 1924.
 Sasserud. Do. 1924.
 Vædeled. Do. 1924.
 Store Paddesø. Haarslev Sogn. 1924.
 Ryds Mølle. Vigerslev Sogn. 1924.
 Vierne Mark. Haarslev Sogn (0). 1924.

Vends Herred.

Kærby. Asperup Sogn. 1924.
 Baaring. Do. 1924.
 Kærbyholm. Do. 1924.
 Graderup. Brænderup Sogn. 1924.
 Brænderup By og Sogn. 1924.
 Fjelsted By og Sogn. 1924.
 Fjellerup. Fjelsted Sogn. 1924.
 Fjelleruplund. Do. 1924.
 Hønnerup. Gelsted Sogn. 1924.
 Gjelsted-Torup. Gelsted Sogn. 1924.
 Aalsbo. Rørup Sogn. 1924.

Vends Herred (fortsat).

Husby Sogn. 1924.

Sdr. Aaby, Husby Sogn. 1924.

Baag Herred.

Haare. Tanderup Sogn. 1924.

Hjorte. Do. 1924.

Emtekær. Do. 1924.

Nakke. Do. 1924.

Kerte Sogn. 1924.

Hjerup. Kerte Sogn. 1924.

Ørsbjerg. Kerte Sogn. 1924.

Barløse By og Sogn. 1924.

Karlund. Barløse Sogn. 1924.

Bæring. Barløse Sogn. 1924.

Sandager Sogn. 1924.

Stubberup. Sandager Sogn. 1924.

Næs. Sandager Sogn. 1924.

Egerug. Gamtofte Sogn. 1924.

Grimstrup. Do. 1924.

Lundager. Do. 1922.

Aborre. Do. 1924.

Nordby. Kærum Sogn. 1924.

Ebberup. Do. 1924.

Baltofte. Do. 1924.

Turup By og Sogn. 1924.

Heste. Turup Sogn. 1924.

Skydebjerg By og Sogn. 1922.

Orte By og Sogn. 1924.

Pejruplund. Orte Sogn (0). 1924.

Ørsted By og Sogn. 1924.

Voldtofte. Flemløse Sogn. 1924.

Brydegaard. Dreslette Sogn. 1910.

Snave. Do. 1924.

Skaarup. Do. 1924.

Helnæs By og Sogn. 1910.

Strandby. Haarby Sogn. 1924.

Haarby Sogn. 1924.

Gummerup. Kjøng Sogn. 1909.

Baag Herred (fortsat).

Kjøng By og Sogn. 1924.

Kjøng-Højrup. Kjøng Sogn. 1924.

SVENDBORG AMT. Vinding Herred.

Kogsbølle. Vindinge Sogn (0). 1611.

Avnslev Sogn (0). 1611.

Frørup Sogn (0). 1611.

Gudme Herred.

Ellerup. Gudbjerg Sogn. 1649.

Sunds Herred.

Skare. Drejø Sogn. 1887.

Strynø Sogn. 1882.

Taasinge. Bregninge Sogn. 1887.

Salling Herred.

Diernisse By og Sogn. 1924.

Katterød. Diernisse Sogn. 1887.

Østerby. Svanninge Sogn. 1924.

Horne Sogn. 1924.

Vester Hæsinge Sogn. 1924.

Jordløse Sogn. 1924.

Nørre Broby Sogn. 1924.

Vejstrup. Nørre Broby Sogn (0). 1924.

Sandholt-Lyndelse Sogn. 1924.

Sønder Broby Sogn. 1924.

Allerup. Sdr. Broby Sogn (0). 1924.

Øster Hæsinge Sogn. 1924.

Heden Sogn (0). 1924.

Sallinge. Hillerslev Sogn (0). 1924.

Nybølle. Hillerslev Sogn (0). 1924.

Vester Skerninge Sogn (0). 1924.

Krarup Sogn (0). 1924.

Haastrup Sogn (0). 1924.

Fleninge. Brahetrolleborg Sogn (0).

HENVISNINGER OG NOTER.

S. 9 ¹⁾ N. Blicher: Topographie over Vium Præstekald. Viborg 1795. -- J. Junge: Den nord-sjællandske Almues Karakter. Kjøbenhavn 1798. (Ny Udgave 1915). — K. Aagaard: Beskrivelse over Thye. Viborg 1802. — G. Schade: Beskrivelse over Øen Mors. Aalborg 1811. — Fr. Chr. Lund: Beskrivelse over Øen Thorseng. Odense 1823. — P. Tommerup: Topographi over Drejø Sogn. Odense 1823. — J. B. Hübertz: Beskrivelse over Ærø. København 1834. — C. Molbech: »Ethnografisk Skizze af en jydsk Hedeegn«. Historisk Tidsskrift 1840. —

Endnu flere kunde nævnes, men det er ikke Hensigten her at give en udførlig Fortegnelse over al den Hjælpelitteratur, der er udkommet.

S. 9 ²⁾ H. F. Feilberg: »Af Almuens Sæd og Skikke«. Nordisk Maanedsskrift 1872. — »Fra Vesterjylland«. Fra alle Lande 1882. — »Dansk Bondeliv« I ved Udvalget for Folkeoplysningens Fremme. København 1889. [Ny Udgave København 1910.]

S. 10 ³⁾ P. Lauridsen: »Om dansk og tysk Bygningsskik i Sønderjylland«. Historisk Tidsskrift 6. Bække VI Bind. Side 43 ff.

S. 11 ⁴⁾ Chr. Koch: Volks- und Landeskunde der Landschaft Schwansen. Heidelberg 1912. Side 225-26.

S. 11 ⁵⁾ Evald Tang-Kristensen: »Gamle folks fortællinger om det jydsk almueliv«. 3dje Afd. København 1891, og Tillægsbind III, Århus 1905.

S. 11 ⁶⁾ Heraf bør særligt fremhæves: H. C. Strandgaard: »Om Bygningsforhold i Salling, navnlig i ældre Tid«. Samlinger til jydsk Historie og Topografi IX. 1882-83.

S. 17 ⁷⁾ Iøvrigt henvises til Illustreret Tidende. 65. Aargang Nr. 14. Cand. mag. Hans Kjær: Et Oldtidshus.

S. 17 ⁸⁾ Jørgen Olrik: Vore gamle Bøndergaard. Nær og Fjærn. Januar 1924, Side 34.
V. Gudmundsson: Privatboligen paa Island. København 1889. Side 65.

S. 17 ⁹⁾ Severin Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage. København 1888. Side 117.

S. 19 ¹⁰⁾ Især i Rigsarkivet: Rentekammerets Arkiv, XII Landvæsen. Under diverse Sager findes: Forklaringer fra Amtmændene om de i Danmark brugelige Bygningsmaader for Bøndergaard og Huse. Anno 1789.

S. 24 ¹¹⁾ Findes imellem Jens Kamps Samlinger om Bygningsskikke I. 1904, 48. Dansk Folkemindesamling paa det kgl. Bibliothek.

S. 27 ¹²⁾ Oplysningerne hidrører fra ovennævnte Jens Kamps Samlinger.

- S. 31 ¹³⁾ Saadanne Hjelme har Forf. selv undersøgt paa Rejser. De omtales desuden i Arkivsager fra den første Halvdel af 18. Aarhundrede.
- S. 32 ¹⁴⁾ Fremgaar af Udskiftningskortene i Matrikelsarkivet.
- S. 34 ¹⁵⁾ C. Nyrop : Danmarks Gilde- og Lavsskraaer I S. 40. Den danske Oversættelse skøldes Museumsinspektør J. Olrik.
- S. 34 ¹⁶⁾ Sammesteds Side 51, 64.
- S. 34 ¹⁷⁾ C. Christensen: Hørsholms Historie. Bilag S. XXXI.
- S. 34 ¹⁸⁾ Severin Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage. Fodnote S. 222.
- S. 35 ¹⁹⁾ Erslev: Testamenter fra Danmarks Middelalder. S. 15.
- S. 36 ²⁰⁾ K. Aagaard : Beskrivelse over Thye. S. 127 ff.
- S. 39 ²¹⁾ Svenstrup og Sorø Akademi. Undersøgelsen er foretaget ved Hjælp af Udskiftningskortene.
- S. 41 ²²⁾ I Svenstrup Godsarkiv.
- S. 52 ²³⁾ Iflg. Opmaaling i 1887 af R. Mejborg.
- S. 52 ²⁴⁾ Gr. Begtrup: Agerdyrkningens Tilstand i Danmark IV. København 1806. S. 719.
- S. 53 ²⁵⁾ I Nationalmuseets Besiddelse. De fleste af Gaardene synes at være opført omkring Midten af 19. Aarhundrede.
- S. 53 ²⁶⁾ B. Mejborg: Slesvigske Bøndergaarde. København 1892. Fg. 198. Slyngester. Feldsted Sogn. Lundtofte Herred. Aabenraa Amt. Fig. 232. Raad. Øsby Sogn. Haderslev Herred og Amt. Fig. 238. Gram Sogn og Herred. Haderslev Amt. Fig. 239. Uldallund. Skrydstrup Sogn. Gram Herred. Haderslev Amt. Fig. 240. Bov. Burkal Sogn. Slogs Herred. Tønder Amt.
- S. 54 ²⁷⁾ Om Udskud paa Fejø: Top. Samlinger i det kgl. Bibliothek: Afsigt og Grandskning paa Gaarde og Gadehuse paa Fæjø 1671. -- Udskud paa Sjælland: Danmarks Folkeminder Nr. 20. S. 37 og 39.
- S. 68 ²⁸⁾ Historisk Tidsskrift 6. Række VI. S. 106 ff.
- S. 69 ²⁹⁾ Iflg. Synsforretning 1840 over Sognefogedgaarden i Torpe. Herlufmagle Sogn. Tybjerg Herred. Præstø Amt. Begtrup: Agerdyrkningens Tilstand II, S. 14.
- S. 70 ³⁰⁾ Forklaringer fra Amtmændene 1789.
- S. 70 ³¹⁾ Fortid og Nutid I, 1915. Museumsinspektør Chr. Ax. Jensen: Stolper og Suler. S. 65-66.
- S. 70 ³²⁾ Forklaringer fra Amtmændene 1789.
- S. 71 ³³⁾ Sammesteds.
- S. 71 ³⁴⁾ Samlinger til Jydsk Historie og Topografi VII. J. Christensen: Et Søndergods's Tilstand for 150 Aar siden. S. 223.
- S. 74 ³⁵⁾ Oeconomisk Journal. Januarii Maaned 1757: »Om Humlens Plantning etc. i Danmark«. S. 42³
- S. 86 ³⁶⁾ Disse er velvilligst meddelt mig af Architect Mogens Clemmensen, der har arbejdet med Undersøgelse af danske Gulhuse, og fra hvis Haand der forhaabentlig i en nær Fremtid vil foreligge et Arbejde om disse Bygninger.
- S. 86 ³⁷⁾ Efter Udarbejdelsen af Kortet er Forfatteren bleven opmærksom paa, at Fodtømmer ikke er ukendt paa Bornholm.

BILLEDFORTEGNELSE.

Hvor intet andet er anført, er Opmaaling og Fotografier taget af Forfatteren, dels paa egne, dels paa Dansk Folkemuseums Undersøgelsesrejser.

Fig. 1, S. 15. Grundplan af en Gaard i Sigerslev.

Fig. 2, S. 16. Grundplan af en Gaard i Thingstrup.

Fig. 3, S. 17. Grundplan af en Hustomt fra Jernalderen i Ginnerup (efter Illustreret Tidende Nr. 14, 1924. Udført af Forfatteren med Museumsinspektør H. Kjærs Tilladelse).

Fig. 4, S. 18. Grundplan af en Gaard fra Møn (efter Fr. Bojsen: »Af Møn's Historie« VI).

Fig. 5, S. 19. Ydre af et Lyrehus i Søheden i Vendsyssel (efter Fotografi, taget af Tandlæge Friis i Hjørring).

Fig. 6, S. 20. Grundplan af Lyrehuset i Søheden (Kopi efter Tegning af K. Mogensen. Originalen findes i Vendsyssels historiske Museum i Hjørring).

Fig. 7, S. 21. Tværsnit af et Hus fra Agger. Snit gennem Beboelsen. Fig. 8, S. 22. Tværsnit af samme. Snit gennem Laden.

Fig. 9, S. 23. Grundplan og Facader af samme Hus.

Fig. 10, S. 25. Grundplan af en Gaard fra Lyø (tegnet af Forfatteren efter Lærer Jens Munks Opmaaling i 1882).

Fig. 11, S. 26. Ydre af samme Gaard (efter Professor R. Mejborgs Tegning i 1887).

Fig. 12, S. 27. Grundplan af en Gaard fra Strynø (tegnet af Forfatteren efter en Opmaaling i 1882 af Lærer O. Jørgensen paa Strynø).

Fig. 13, S. 28. Grundplan af en Gaard fra Egen (efter R. Mejborg: Slesvigske Bøndergaarde. København 1892, Fig. 207).

Fig. 14, S. 29. Ydre af en Gaard i Fjelby.

Fig. 15, S. 30. Byplan af Øster Agger (efter Udskiftningskortet). Fig. 16, S. 30. Byplan af Egen (efter Udskiftningskortet).

Fig. 17, S. 31. Byplan af Lyø (efter Udskiftningskortet).

Fig. 18, S. 32. Byplan af Snedstrup (efter Udskiftningskortet).

Fig. 19, S. 33. Udsigt over Gøttrup (efter Fotografi. Ubekendt Fotograf. Fotografiet er velvilligst overladt Dansk Folkemuseum af E. Buebholtz's Boghandel i Thisted).

Fig. 20, S. 35. Byplan af Sømark paa Møn (Udskiftningskortet). Fig. 21, S. 36. Ydre af en Gaard i Faartoft.

Fig. 22, S. 37. Grundplan af samme.

Fig. 23, S. 38. Grundplan af Nørre Hedegaard.

Fig. 24, S. 39. Ydre af samme.

Fig. 25, S. 40. Grundplan af et Hus i Vedde.

Fig. 26, S. 41. Grundplan af et Hus i Lammestrup.

Fig. 27, S. 42. Grundplan af et Boelssted i Sperring (Thy).

Fig. 28, S. 43. Grundplan af et Boelssted i Torup (Als).

Fig. 29, S. 44. Grundplan af en Gaard i Holm (Als).

Fig. 30, S. 45. Ydre af samme.

Fig. 31, S. 46. Grundplan af en Gaard fra Skarø (tegnet af Forfatteren efter R. Mejborgs Opmaaling i 1887).

Fig. 32, S. 48. Grundplan af en Gaard fra Olde paa Ærø (tegnet af Forfatteren efter R. Mejborgs Opmaaling i 1887).

Fig. 33, S. 49. Grundplan af en Gaard fra Taasinge (tegnet af Forfatteren efter R. Mejborgs Opmaaling i 1887).

Fig. 34, S-50. Grundplan af et Hus fra Nørre Næraa, Fyn.

Fig. 35, S-51. Ydre af samme (efter et ældre Fotografi i Ejerens Besiddelse).

Fig. 36, S. 52. Grundplan af en Gaard fra Frejlev, Lolland (efter R. Mejborg, maalt 1887).

Fig. 37, S-55. Grundplan af en Gaard fra Topshøj.

Fig. 38, S. 56. Ydre af samme.

Fig. 39, S. 57. Grundplan af en Gaard fra Kongstrup, Røsnæs.

Fig. 40, S. 58. Gaardinteriør fra samme Gaard (Fotografi taget af Frk. E. Mygdal).

Fig. 41, S. 59. Grundplan af en Gaard fra Lundager (maalt af Architekterne H. Finsen og K. Millech i 1923).

Fig. 42, S. 60. Gaardinteriør fra samme.

Fig. 43, S. 61. Grundplan af en Gaard fra Katterød (tegnet af Forfatteren efter R. Mejborgs Opmaaling i 1887).

Fig. 44, S. 62. Grundplan af en Gaard i Glud (tegnet af Forfatteren efter Opmaaling af Maler Søren Knudsen i Glud).

Fig. 45, S. 63. Stueinteriør fra samme Gaard (efter Fotografi).

Fig. 46, S. 64. Grundplan af en Gaard fra Hammershøj.

Fig. 47, S. 65.. Grundplan af en Gaard fra Bov (efter R. Mejborg: Slesvigske Bøndergaarde. København 1892, Fig. 240).

Fig. 48, S- 68. Tværsnit af Nørre Hedegaard.

Fig. 49, S. 73. Tværsnit af et Hus i Ortved.

Fig. 50, S. 75. Interiør fra Tagrummet i samme Hus.

Fig. 51, S. 75. Klinede Tavle fra en Gaard fra Nørby i Glud.

Fig. 52, S. 76. Dukket Gavle paa et Hus fra Estrup.

Fig. 53, S. 77. Risflettet Tørvekone fra Assenbølle.

Fig. 54, S. 78. Tværsnit af Stuehuset i en Gaard i Vinkel.

Fig. 55, S. 79. Grundplan af samme.

Fig. 56, S. 79. Situationsplan af samme Gaard i 1791 (tegnet af Forfatteren efter Udskiftningskortet).

Fig. 57, S. 80. Ydre af Stuehuset i Vinkel.

Fig. 58, S. 81. Tværsnit af en Gaard i Sdr. Nissum (efter Tegning af S. Claudi Hansen i Nationalmuseet).

Fig. 59, S. 81. Tværsnit af en Gaard i Hvidbjerg (efter Opmaaling af Museumsinspektør, Magister C. A. Jensen).

Fig. 60, S. 83. Tværsnit af en Gaard fra Graderup.

Fig. 61, S. 83. Tværsnit af en Gaard fra Grimstrup.

Fig. 62, S. 84. Tværsnit af Præstegaardens Udlænger i Skydebjerg.

Fig. 63, S. 84. Tværsnit af en Gaard fra Lundager (maalt af Architekterne H. Finsen og K. Millech).

Fig. 64, S. 85. Ladeinteriør fra en Gaard i Aborre (K. Uldall fotograferet 1924).

Fig. 65, S. 87. Kort over Konstruktionstypenes, Fødtømmerets og Bulhusenes Udbredelse i Danmark. Udarbejdet af Forfatteren paa Grundlag af indsamlede Oplysninger, dels fra litterære Arbejder, dels fra Undersøgelser foretaget af R. Nejborg og Mogens Clemmensen, samt Nationalmuseets II og III Afdeling (Dansk Folkemuseum).

Margate

14. MAI '37			
27. MAI '37			
8. AUG. '40			
30. DEC. '42			
27. NOV. '43			
6. SEP. '44			
7. OCT. '52			
14. SEP. '58			
14. SEP. '55			
18. 05 '65			
18. MAI '72			

KASSEBET
 Magasin 71.6
 Zangenberg, H.
 Danske Bøndergårde

						Vend

Magasin 39
 71.6 Zangenberg, H.
 Danske Bøndergårde

8.11.90
 DENNE SEDDEL FJERNES
 VED UDLAN:

Ringsted Bibliotek
 Ringsted

